Z.

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XX
B
19
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

HISTORIA
JURIS CIVILIS
ROMANORUM,

Quâ ejus tum Origo, & Progreſſus, Autoritas, & Utilitas : tum Juſtinianæi Partes, atque Ordo Partium demonſtrantur. Ubi & Gallici Juris Origo perſtringitur.

Exarabat JOANNES DOUJATIUS, *Anteceſſorum Pariſienſium, & Regiorum Profeſſorum Primicerius.*

B. R. NEAPOLIS

LUTETIÆ PARISIORUM,
Apud JOANNEM DE LA CAILLE viâ Jacobæâ, ad Inſigne Prudentiæ.

M. DC. LXXVIII.
CUM PRIVILEGIO.

0
36
C

Digitized by Google

VIRO SUPERILLUSTRI, D.

MICHAELI
LE TELLIER,
FRANCIÆ
CANCELLARIO,
JOANNES DOUJAT
ANTECESSOR,
Salutem.

CUJUS *potiùs auſpiciis prodeat in publicam lucem* Romani Juris Hiſtoria, *quàm tuis*, GLORIOSISSIME CANCELLARIE? *quem, non modò ex dignitate conditorem vindicemque Juris Gallici Romanis ferè è fontibus derivati;*

ſed ex rerum excellenti peritia, exq; incorrupta vitæ ac morum integritate, omnis Juris, Juſtitiæque, ſupra Sulpicios omnes, Conſultiſſimum uno cunctiore agnoſcunt ac prædicãt.

Eſt verò cur tibi nobiſcum tute ipſe gratulere, quòd non per te ſolùm, ſed per utrumque digniſſimum te patre filium, fas ac leges ſpiret undique præclara familia tua. Cum enim ea trium diverſorum ordinum Eccleſiaſtici, Togati, Militaris, primariis dignitatibus atq; muneribus ſupra cæteras ſplendeat: cujuſvis generis Jura, Divinum, Humanum; Publicum, Privatum; Pacatum, Bellicum, ita domi tuæ florent: ut apud Te, velut in communi ſcientiæ æqui & boni domicilio, ſedem fixiſſe videantur.

Juris quidem Sacri ſingularem cognitionem, cum exquiſita rerum Divinarum doctrina, præcipuo quodam jure ſibi vindicat Illuſtriſſimus Carolus Mauritius Tellerius Rhemorum

Archiepiſcopus, Galliæ Belgicæ Primas, Primuſque ſui Ordinis Patriciorum quos Pares Franciæ vocant: ſed hiſce omnibus titulis major; vel ſi, tot inter alias dotes, ex ſola Propriæ, univerſæque Eccleſiæ Jurium ac dignitatis defenſione ſpectetur.

Te, MAGNIFICENTISSIME CANCELLARIE, *quis neſcit regiâ & moris antiqui viâ, per legitimos honorum gradus, hinc mentis perſpicaciſſimæ, inde limatiſſimi judicii, & indefeſſi laboris adminiculis, Juris univerſi; tum publici, quo judicum quorumvis munia; tum privati, quo civium res familiaris, fama, vita ipſa continentur; præceptam jamdiu notitiam ita uſu perfeciſſe: ut ad majora, quibus pauci pares, utilitas Te publica neceſſariò vocaverit. Ex quo autem in aulæ arcanis, & ſummæ rei per difficillima tempora adminiſtratione verſatus es, Jurium Regiorum &*

majeſtatis Francicæ pari vigilantia & fide tuendorum curâ, Te & prudentiſſimæ Annæ Auguſtæ, quæ diu in regni procuratione fuit; & Regi maximo cumulatiſſimè probaſti, intelligentiſſimo illi juſtiſſimoque hominum ac rerum æſtimatori, & cujus admirabili judicio ac propè divino probari nihil poteſt, quod non ſit omnibus partibus omnibuſque numeris abſolutum.

Militare autem Jus, apud nos jamdiu neglectum, ſic ex Regis præſcripto per Te, perq; Illuſtriſſimum Franciſcum Michaëlem Tellerium, ultra omnem veterum Romanorum ſeveritatem excultum eſt: ut nihil quod ad Caſtrenſem diſciplinam, mutuaq; imperandi ac parendi officia; nihil quod aut ad plebis cruentos inter armorum tumultus ſolatium, aut ad fomenta commodaque militum ſalutem publicam tuentium, nihil quod ad Regis invictiſſimi gloriam pertineat, veſtram utriuſque fugerit diligentiam.

Nec ſatis vobis eſt, quod aliàs præclarum habebatur, Regia aliis juſſa accuratè deſcribere, atque mandare: niſi ea ipſi quoque, ut gradu, ita opere primi obeatis, omniumq; ſedulitatē non modò verbis, ſed, (quod efficaciſſimum eſt adhortandi genus,) factis veſtris aſſiduè accendatis. Non enim magis imperia Magni Ludovici, quàm ab eo accepta è proximo exempla ſollicitudinis, cunctarumq; neceſſariarum ad ardua quæq; conficiēda virtutum, fideliſſimâ imitatione transfunditis in inferiores. Hinc impenetrabili ſilentio ſepta conſilia: hinc ſubminiſtrata inceptis alacriter & facilè perficiendis inaudita antehac adjumenta; hinc expeditionum, etſi non ſuo tempore ſuſceptarum, nunquam fallentes, & omnibus præterquā auctoribus, improviſi ſucceſſus. Tantum ſapientiſſimi, nec ſibiparcentis moderatoris rebus momentum afferunt haud diſſimiles adjutores; & concurrente præſtantiſſi-

morum ducum militumq; ſtrenuiſſimorum ardore, providenter comparata, atque opportunè diſpenſata ingentium ceptorum ſubſidia.

Sed Tuas Tuorumque, ex Te ortas uno, virtutès, factaq; captum hominum fidemq; ſuperantia recenſere, & ſupervacaneum in tanta eorum luce; nec unius epiſtolæ fuerit, nec operæ meæ. Id ſolum adjicere liceat inter tot rerum militarium curas, nunquam æqui te cepiſſe oblivionem, CANCELLARIE GLORIOSISSIME. *Semper memor, eſſe belli, ſicut pacis jura: non modò id egiſti ne ſilerent leges inter arma; ſed armorum ferociam legum moderamine temperaſti, eorumque licentiam ſubjeciſti harum majeſtati. Nunc verò ad ſummum Togæ honorem evectus, tantò lubentiùs tuam in Juris ſtudia propenſionem expromes, quantò illa apud exteros adhuc vigentia florentiaque, jamdiu in Gallia, ad ætatis gentiſque noſtræ dedecus, ja-*

cere non ſine indignatione intelligis. *Per unum Te*, EXCELLENTISSIME CANCELLARIE, *reſurgere ſe poſſe confidit afflicta Iuriſprudentia. Te auxiliatorem, Te Inſtauratorem ac Patronum, implorat, ſperatque. Hoc tantùm ipſi nobiſque optandum, ut pius, victor ac triumphator ſemper Auguſtus Ludovicus, Regum exemplar, diu feliciterque imperet; Teque ipſi & Galliæ incolumem ſervet propicium votis publicis numen. Sic Iuſtitiæ, in Te, ac per Te viventis ope, dudum intermortua ejus Parens Legum Diſciplina, vera illa Judiciorum, & ſocietatis humanæ moderatrix, tandem aliquando reviviſcet: ac per eumdem Te pleniſſimè reſtituta, regnum ſuum apud nos quoque recipiet, ad gloriam tui nominis immortalem. Vale. Lutetiæ Pariſiorum prid. Kal. April. anno Domini* M. DC. LXXVIII.

APPROBATIO.

NOs, in Academia Pariſienſi Anteceſſores, teſtamur Viri Clariſſimi JOANNIS DOUJAT Anteceſſorum & Profeſſorum Regiorum in eadem Academia Primicerii Librum, cui titulus eſt, *Hiſtoria Juris Civilis Romanorum, cum adjuncta Chronologia Juridica*; à nobis perlectum fuiſſe, atque adeò in eo nihil occurriſſe, quod plurimæ, ac variæ eruditionis luminibus illuſtratum, & excultæ Orationis copia perpolitum non ſit: ut ejus non permittenda modo, ſed optanda editio ſit, tanquam facilem ad Juris Civilis intelligentiam aditum ejus ſtudioſis patefactura: in cujus rei fidem hîc ſubſcripſimus. Lutetiæ Pariſiorum, die Martii ſeptimâ anno milleſimo ſeptuageſimo octavo.

HALLE' Regius Profeſſor & Syndicus.

BAUDIN Anteceſſor.

INDEX CAPITUM.

PRÆFATIO, *pag.* 3

CAPUT I. *De Juris Civilis Origine & Progreſſu ante Juſtinianum*, paginâ 5

CAP. II. *De Jure per Juſtinianum in ordinem redacto, p.* 29

CAP. III. *De Jure Orientali poſt Juſtinianum, p.* 42

CAP. IV. *De Jure, quo uſi ſunt poſt Juſtinianum Occidentales Populi, p.* 58

CAP. V. *Quâ ratione laudari ſoleant leges & loca Juris Civilis, p.* 61

CAP. VI. *Notæ, quibus brevitatis causâ uti ſolent Juriſconſulti, p.* 64

CAP. VII. *De Autoritate & Utilitate Juris Civilis, ubi & Gallici Juris hodierni Origo perſtringitur, p.* 69

CAP. VIII. *Juſtiniani vita*, p. 89
CAP. IX. *De Romani Juris Interpretibus Primariis, & interpretandi Ratione*, p. 99
CAP. X. *Series Inſtitutionum per Libros & Titulos*, p. 117
Rubricæ Quatuor Librorum Inſtitutionum carmine expreſſæ, p. 130
CAP. XI. *Series Digeſtorum*, pag. 134
Materiarum; quæ in Septem Partibus, Digeſtorum continentur, Index verſibus exaratus, p. 167
CAP. XII. *Series Codicis*, p. 170
ordo Duodecim Librorum Codicis verſibus incluſus, p. 180

PRÆFATIO.

NOS ad juſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed naturâ conſtitutum eſſe Jus, Tullius affirmat, *lib.* 1. *de legibus*. Certè, ut, eodem judice, nulla gens eſt, neque tam immanſueta, neque tam fera, quæ non, etiamſi ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum ſciat: ita nulla inveniri natio poteſt, quæ, licèt quid ſit Jus neſciat, Juris tamen aliquâ ſpecie non utatur.

I. Jus aliquod apud omnes gentes in uſu.

Sed cùm gentes aliæ aliis cultiores fuerint, arteſque alias alii ſtudioſiùs excoluerint: tantùm præceptis juſtitiæ ſervandis, juriſque regulis perdiſcendis tradendiſque Romani ſupra cæteros omnes populos excelluerunt; ut dubium ſit, utrùm imperio ac religione, quibus totum ferè orbem olim in ditionem ſuam redactum, adhuc ſubjectum tenent; an Juriſprudentiæ laude nationes

II. à Romanis præ cæteris excultum.

reliquas ſuperaverint. Idque vel ex eo patet quòd poſt amiſſum imperium, legibus tamen ſuis, non modò per Europam omnem, quacunque Chriſtiana viget fides, ſed & Leunclavio teſte, in media Turcarum adhuc barbarie regnant.

III. Jus Romanũ ut rectè diſcatur, ejus cognoſcenda Hiſtoria.

Illius itaque Originem, Progreſſum, atque Hiſtoriam univerſam paucis complecti conſtitui. Ejus quippe rei cognitio in toto ſtudii juridici decurſu omnino neceſſaria eſt, utpote ſine qua, tum in percipiendis legibus ſingulis, tum in conciliandis quæ invicem pugnare videntur, meræ ubique tenebræ occurrant. Hinc autem facilè, & autoritas juris illius, & ſtudii ejuſdem addiſcendi, cunctis hodieque forum ubivis ſequentibus incumbens neceſſitas apparebit.

IV. Varius ejus pro variis temporibus ſtatus.

Romanæ Juriſprudentiæ non eadem ſemper ratio fuit: ſed pro variis Reipublicæ mutationibus varia. Ejus igitur ſtatus in tria admodùm diverſa tempora diſtingui poteſt: quorum Primum ante Juſtinianum fuit: Alterum ſub ipſo Juſtiniano, qui Jus Romanum in ordinem & quaſi in artem redegit: Tertium poſt eumdem Imperatorem,

DE JURIS CIVILIS ORIGINE ET PROGRESSU ANTE JUSTINIANUM.

Caput primum.

Jus, quod præceſſit Juſtinianum, tribus maximè Intervallis conſtat, quibus quicquid continetur, Jus Priſcum eſt. Antiqui autem illius Juris Intervallum primum continet Regium ſtatum, anniſque 244. finitur. Secundum Spatium Reipublicæ liberæ ſtatum per annos circiter 486. complectitur, ad legem uſque regiam de Imperio Auguſti latam an. u. c. 730. Adjungi poſſunt anni 36. Reipublicæ adhuc quaſi liberæ, ſub Auguſto ad primordia Tiberii, qui comitia in Senatum, aut veriùs omnem Senatus populiq; poteſtatem ad ſe tranſtulit. Tertium intervallum eſt ſtatus Monarchici ſub Imperatoribus, à Tiberii primor- 1. Antiqui Juris tres diverſæ ætates.

diis ad initia Juſtiniani, eſtque annorum fermè 514.

Ætas prima. ſub Regibus.
1. Leges Regiæ.

PRIMÆ ÆTATIS Juriſprudentia *Leges Regias* habuit, à Regibus nempe, Comitiis pleraſque Curiatis, quaſdam Centuriatis latas.

Curiata Comitia à Curiis appellata, in quas, ſacrorum præſertim causâ, Cives conveniebant ex inſtituto Romuli. Is quippe populum in tres primùm majores partes, quæ Tribus dictæ ſunt; atque harum ſingulas in partes decem minores diviſit, quas vocavit Curias; propterea quod Reip. curam per ſententias partium earum expediebat, ut loquitur Pomponius Juriſconſultus in lege 2. Digeſtis de Origine Juris. Atque hæc ſola Comitia in uſu fuere uſque ad Servium Tullium, qui habitâ cenſus & facultatum cujuſque ratione, univerſum populum in ſex Claſſes partitus eſt, claſſibus in Centurias omnino 194. diſtinctis, ex Livio lib. 1. Hinc per Centurias lata ſuffragia, in Comitiis, quæ idcirco *Centuriata* dicta. Prima porro Claſſis, quæ ex primoribus & locupletioribus conſtabat Civibus, Centurias 98. habebat: & ſic majorem per ſe numerum, quam reliquæ omnes ſimul;

quæ numerum 96. non excedebant: quod ideò factum, ut in Comitiis ſuperiores eſſent ii quorum maximè intererat ſalvam eſſe Rempublicam.

Latas Regum temporibus Leges in unum volumen regnante Tarquinio ſuperbo, aut potiùs Priſco, redegerat Sext. Papirius, cujus opus appellarunt *Jus Civile Papirianum*: de quo Jure conſcriptum à Granio Flacco librum teſtatur Juriſconſultus Paulus in lege 144. Dig. de verbor. ſignificat. In editione Florentina. Qui liber, Commentarius videtur fuiſſe in leges Regias. Illius Granii Flacci meminit Macrob. 1. Saturnal. cap. 18. & Arnob. lib. 3. adverſus Gentes.

Harum legum fragmenta quædam adhuc ſuperſunt, Ant. Auguſtini, Fulvii Urſini, Pauli Manutii, aliorumque eruditione præſtantium virorum ſtudio, ex priſcis ſcriptoribus collecta; conditarum ſcilicet à Romulo, Numa, & Servio Tullio (cujus quinquaginta extitiſſe de contractibus, deque criminibus leges diſcimus ex Dionyſio Halicarnaſſeo lib. 4.) Sed & legum ab aliis quoque Regibus latarum ſententias, cumque his recepta ſub Regibus ſingulis inſti-

tuta; undique conquiſita, cæteris; accuratiùs vel audaciùs, conſarcinarunt, Valentinus Forſterus in ſua Juris Hiſtoria, & Joannes Velcurio in commentariis ad T. Livium; inter quos tamen de numero legum aut inſtitutorum cujuſque non ſatis convenit. Sunt enim

		Apud Forſter.	apud Velcurion.
Leges ſeu Inſtituta.	Rom.	17.	25.
	Numæ	6.	33.
	Hoſt.	1.	16.
	Anci		12.
	Tarq.Pr.		24.
	Tull.		50.

Tarquinius Superbus nullas tulit Leges: exlex ipſe, alienis invidit.

ÆTAS SECVNDA ſub Republica. 1. *Incertum jus.*

SECUNDA ÆTATE Romani, primùm quidem incerto jure, ſaltem quod attinet ad privata negotia, uſi ſunt. Licet enim ſtatim poſt Reges exactos, teſte Dionyſio Halicarn. lib. 5. legem tulerint primi Conſules de reſtituendis Servii Tullii legibus, quas Tarquinius Superbus aboleverat: videntur tamen omnes poſteà ſublatæ Lege Tribunitiâ; quâ Tribunorum plebis poteſtas conſtituta eſt, primâ ſeceſſione plebis à pa-

:ribus, anno fermè 17. ab ejectis Regibus, ut probat eruditiſſimus Cujacius ad d. l. 2. §. 3. D. de Orig. Juris. Inde poſt annos 56. nimirùm anno à condita urbe fermè 300. ad ſedandas plebis, certo jure uti poſtulantis, ac Patriciorum, diſcordias, convênit ut undecunque optimæ leges conquirerentur, & conſtituerentur.

Itaque agente Tito Romilio, poſt Caium Terentillum Arſam Tribunum plebis, miſſi ea de cauſa tres legati Athenas, atque in alias Græcorum civitates, tum quæ in ipſa terra Græcia florebant, tum quæ in Italia conditæ fuerant à Græcis: non solùm intra eum tractum, cui ex eo magnæ Græciæ inditum nomen, (ubi Locri, Thurii, aliique populi); ſed & extrà eam regionem, ac vel in ipſa Tuſcia (ubi Faliſci, ſtudioſi juſtitiæ habiti, atque ideo *æqui* à Virgilio dicti, ut Servius notat). Legatis triennio poſt reverſis, adjecti ſeptem viri, qui communi cum prioribus operâ certum Romanis Jus conſtituerent. Sic Decemviri legibus ſcribendis creati, tranſlata in eos Conſulum, cæterorumque Magiſtratuum poteſtate; ita ut ſinguli decimo quoque die Jus redderent. *2. Leges XII. Tabularum.*

Eorum Princeps habitus Appius Claudius. Hi legum tabulas Decem, ex Solonis maximè legibus, Hermodoro Epheſio inteprete, conſcripſerunt, & promulgarunt Comitiis Centuriatis anno ſecundum Livium 302. Verùm cùm adhuc nonnulla deeſſe viderentur, creati cum Appio novi Triumviri, à quibus in duas Tabulas, communi operâ congeſtæ ſunt Leges aliæ, ex Regiis præſertim veteribus inſtitutis, & maximè ex Servii Tullii Legibus ſelectæ: quarum aliquæ moribus ſæpe adſcribuntur, quòd uſu anteà frequentarentur. Hujuſmodi eſt Lex Romuli, quâ conſtituta fuerat patrum in filios eximia poteſtas cum jure vitæ & necis. His duabus Tabulis adjectis ad decem anni ſuperioris Tabulas, extitit δωδεκάδελτον, ſive Duodecim Tabularum volumen; quæ Leges anno 304. ab u. c. probatæ, *Fons omnis publici privatique Juris* fuere, ut Livius appellat lib. 4. aut, ut Tacitus annal. 3. *finis æqui Juris.*

Ex his fluxere Juriſprudentium interpretatione, tum diſputatio ac tritura fori (quæ Juris Civilis nomen ſibi ſpecialiùs vindicavit), tum legis Actiones, ſive formulæ agendi ex unaquaque ea-

rum Legum, Jure Civili Flaviano & Aeliano comprehenſæ, de quibus Pomponius d.l. 2. §. 5. ac duabus ſequentibus de Origine Juris.

Has Duodecim Tabularum Leges pueri foro deſtinati, velut ſolenne carmen, addiſcebant, teſte Cicerone: qui earum libellum audacter affirmat, unum Bibliothecas omnium Philoſophorum, & autoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. In illis enarrandis priſcorum Juriſprudentum non pauci deſudaverant: imprimis autem Q. Antiſtius Labeo, & ultimo loco Caius.

Ex Tullii ejuſdem libris de Legib. atque ex aliis autoribus priſcis, hæ leges ſuperiori atque hoc noſtro ſæculo à pluribus eruditis viris, quoad fieri potuit, collectæ & explicatæ ſunt, in quibus P. Pithœus, Jac. Rævardus, Theodorus Marcilius non poſtremum locum tenent. Sed feliciùs, cæteris Jac. Gothofredus, nativo eas ordini videtur reſtituiſſe.

Hoc temporis intervallo, poſt generales illas Leges duodecim Tabularum, ſingulares aliæ Leges à populo, ex Senatus ut plurimùm autoritate, variis de rebus conſtitútæ ſunt. Illarum pleræ- *3. Leges ſingulares.*

que, partim per ſeditionem extortæ, partim per ambitum latæ; omnes de ſingulis rebus, aut perſonis, non de univerſo jure fuerunt. Leges hæ Singulares de autorum ſive Magiſtratuum, unamquamque ſuadentium & rogantium, nomine dictæ, tum ab aliis, tum à Fulvio Urſino, Paulo Manutio, atque Antonio Auguſtino collectæ ſunt.

Ferebantur Leges per hæc tempora à Majoribus Magiſtratibus, qui diu ex ſolis Patriciis fuerunt; tam Ordinarii, Conſules putà, Cenſores, Prætores; quàm extra ordinem creati, veluti Dictatores, Tribuni militum Conſulari poteſtate, &c. Solebant autem ferri Centuriatis Comitiis; ita ut à ſingulis Civibus in ſua Centuria, ſuffragium, initio quidem vivâ voce diceretur; poſteà verò ex lege Papiriâ à Caio Papirio Carbone Tribuno plebis anno u. c. 621. Coſſ. Publ. Popilio Lænate & Publ. Rupilio latâ, cautum eſt, ut in jubendis legibus, aut vetandis, populus Tabellâ ſuffragium ferret, quò ſcilicet liberius eſſet cujuſque judicium. Porrigebantur unicuique, ovile ſive ſeptum per pontem intranti, tabellæ duæ, quarum altera duabus litteris notata

notata erat *V. R.* id eſt, *uti rogas* : altera verò literam *A.* præferebat, id eſt, *Antiquo*. Priori utebantur qui legem probabant, directo Sermone ad Legiſlatorem, qui eam rogabat, id eſt, interrogabat an eam vellent. Poſteriore indicabatur legis rejectio : id enim ſignificabat verbum *antiquare*.

Legibus adjungenda ſunt Plebiſcita, ſic appellata, quod à plebe ſciſcerentur, non ab univerſo populo, ut leges. Verùm & hæc legum ſibi nomen ſæpenumerò vindicant, & à Tullio vix aliter quàm Tribunitiæ leges vocantur, quòd Tribunos plebis haberent autores. Et verò cùm anno u. c. 260. propter Patriciorum fœneratorum ſævitiam, plebs armata à Senatu ſeceſſiſſet ultra Anienem Fl. in montem, qui deinde Sacer dictus eſt : Menenii Agrippæ ſuaſu in concordiam quidem rediit; ſed eâ lege ut Tribunos ſuos, proprios ſcilicet plebis Magiſtratus haberet, quorum operâ defendi poſſet ab injuriis potentiorum. Sed Tribunorum Scitis nonniſi plebeii tenebantur adſtricti; donec alterâ ſeceſſione in Aventinum Cruſtumerinam illam ſequutâ, ob Appii Claudii Decemviri impotentiam & 4. *Plebiſcita.*

libidinem, à Virginio Centurione, anno urbis 304. concitatâ, conſtitutum eſt, lege à Marco Horatio Conſule latâ; ut ea in omnes Cives, etiam Patricios valerent. Verùm, cùm hæc lex minus ſervaretur: tertiâ deinde ſeditione & ſeceſſione in Janiculum anno u. c. 467. cautum eſt novâ lege per Hortenſium Dictatorem, ut Plebiſcitis omnes Quirites æquè tenerentur.

Fiebant Plebiſcita Comitiis Tributis, quibus Plebeii ſua quiſque in Tribu ſuffragia ferebant, rogante Tribuno plebis, qui Magiſtratus diu Plebeiis tantùm patuit.

5. Senatuſconſulta. Per eadem tempora edebantur Senatuſconſulta, id eſt Decreta Senatus: qui ordo ſtatim ab urbe condita conſilium publicum civitatis fuit, & de maximis quibuſque rebus conſultabat ac decernebat; tribus tantùm cauſis à Romulo populi poteſtati permiſſis, cùm ſcilicet leges ferendæ eſſent, Magiſtratus creandi, aut bellum indicendum finiendumve eſſet: quod teſte Dionyſ. Halicarn. lib. 4. ita prioribus ſæculis fiebat, ut Scita populi à Senatu poſteà confirmarentur; poſterioribus verò temporibus ita ut Senatus autori-

itate ſuâ populo præiret, ex lege nimirum Publiliâ, quâ Q. Publ. Philone Dictatore ſancitum eſt, ut legum, quæ Comitiis Centuriatis ferrentur, Patres, ante initum ſuffragium, autores fierent anno u. c. 514. ut Livius lib. 8. teſtatur. Atque hæc erat Senatus *Autoritas* à *Senatuſconſulto* diverſa. Illa quippe plenum per ſe robur non habebat, niſi quatenus plerumque populus judicium Senatus ſequebatur: at Senatuſconſulta de rebus quarum penes eum ordinem ſolum poteſtas erat, ſtatim valebant, non expectato populi conſenſu.

Anno deinde 386. ab u. c. cùm Conſules, qui hactenus juri dicundo præfuerant, bellis ambo extra urbem avocarentur; inſtitutus atque huic muneri præpoſitus eſt Prætor Urbanus, qui edictum initio Magiſtratus ſui publicè proponebat in tabula dealbata, quæ idcircò album Prætoris dicebatur, ut ſcirent homines, quòd jus de quaque re quiſque dicturus eſſet. Hæc Edicta, quemadmodum Prætoris ipſum munus, annua erant, unoquoque Prætore proprium edictum proponente: unde Jus illud edictale minùs certum erat; do- *6. Edicta Magiſtratuum.*

nec lex Cornelia anno u. c. 673. à L. Cornelio Sylla iterùm Conſule rogata, ſanxit, ut Prætores ex edictis ſuis perpetuis jus dicerent: unde Ofilius J. C. edictum Prætoris primus compoſuit circa Auguſti initia ex Pomponio d. l. 2. §. 44. de Orig. Juris. Alii quoque Magiſtratus, etiam minores & Plebeii, edicta proponere ſolebant:ſed non Juriſdictionis causâ, verùm prout res inciderat, quoties monendus populus erat, ſeu aliquid jubendum publicè. Ædiles tamen Curules, cùm de mancipiis & jumentis emendis vendendiſque, aliiſve rebus ad ipſorum curam ſpectantibus cognoſcerent, Edictum ſuum proponebant. Additi Urbano alii quoque Prætores partim in urbe, vel inter peregrinos, vel de certis rebus, tutelis putà, fideicommiſſis jus dicebant: alii in provinciis. Aucto itaque paulatim numero Magiſtratuum, ex his omnibus decem Tribuni plebis, Conſules duo, decem & octo Prætores, ſex Ædiles in civitate Jura reddebant, teſte Pomponio d. l. 2. §. 34. Horum varia Edicta Juris dicendi causâ comparata, generali Juris Honorarii nomine continebantur.

Poſt Auguſtum verò, tranſlatis à Tiberio ex campo Martio in Senatum Comitiis, ut Tacitus lib. 1. Annal. tradit, ſimulacrum quòddam autoritatis, in privato præſertim jure conſtituendo, huic ordini relictum eſt: cùm quod de unaquaque re principes conſtituturi eſſent, orationibus in Senatu recitatis, aut epiſtolis ad eum miſſis complecti ſolerent, eaſque Orationes ſive Epiſtolas Senatuſconſulta de his rebus ſequerentur: unde hujuſmodi Scita, modò ſub nomine Senatuſconſultorum, modo ſub hujus vel illius principis, Orationum aut Epiſtolarum nominibus promiſcuè laudantur: quod à Tiberio ad Marcum Antoninum valuit: eſtque hæc prima pars Juris quod tertia ætate Romanæ Juriſprudentiæ obtinuit. *Ætas tertia ſub Imperatoribus. 1. Senatuſconſulta ſecundùm Orationes principum.*

Præterea Imperatoris Hadriani juſſu, ejuſque anno 15., Chriſti circiter 132., *Edictum perpetuum* à Salvio Juliano Juriſconſulto non ſolùm prioribus Prætorum Edictis in ordinem ac titulos digeſtis; ſed nonnullis etiam additis, detractis, aut immutatis compoſitum fuit; cujus æquiſſimum Jus fundus Juriſprudentiæ præcipuus ex eo haberi cœpit. *2. Edictum perpetuum.*

Huic non abſimile fuit Edictum Provinciale, quo utebantur in Jure dicundo Rectores provinciarum, admixto, ſi quid ſpecialis Juris in unaquaque provincia ex fœderum legibus, aut privilegio quodam ſervaretur.

3. Reſponſa Prudentum. Reſponſis quoque Juriſprudentum ab Auguſti temporibus magnum robur acceſſit. Nam præter quàm quod eorum conſilio Imperatores Jus dicebant, & Jura condebant; ſelectis etiam ex eorum numero quibuſdam, non privatâ ſolùm, ut priùs, ſed publicâ & principis autoritate de Jure reſpondendi facultas conceſſa non eſt.

Celebres Juriſconſulti Rom. Duodecim quidem Tabularum & Interpretatio & Actiones apud Collegium Pontificium diu fuerant, velut arcanum quoddam. Sed Appii Claudii cæci ſcriba Cn. Flavius ſubreptum Actionum librum populo tradidit, ex quo Tribunatum plebis, Senatoriam dignitatem & Ædilitatem conſequutus eſt: deque ejus nomine liber ille Actionum appellatus eſt Jus Civile Flavianum: cui novum Actionum, quæ adhuc deerant, librum adjecit paulo poſt, ac populo dedit Sext. Ælius: unde dictum Jus Civile Ælianum. Nihilo tamen minus

magnam ſemper autoritatem apud populum ex illa Legum interpretandarum poteſtate retinuerunt, non modò Pontifices, ſed & cæteri Juriſconſulti, tum quod, cùm omnia ferè negotia ſolennibus adeò alligata eſſent, ut qui ſyllaba cadebat, is causâ quoque caderet, peritorum conſilio in rebus ſuis ritè ac tutò gerendis homines indigerent: tum quod eam ſcientiam nonniſi viri in civitate Primarii profiterentur, ut qui hanc ad conſequendos Magiſtratus certiſſimam eſſe viam viderent. Memorantur imprimis *Appii Claudii* duo, Decemvir & Centimanus qui poſteà Cæcus ex caſu cognominatus, & P. *Sempronius* quem ſolum ex omnibus Romanis populus ςοφὸν, id eſt, Sapientem idcircò appellavit. C. quoque vel P. Scipio Naſica, & Quintus Mucius.

Sed hi aliique ſimiles vel in latenti Jus Civile retinere cogitabant, vel ſolùm Conſultatoribus potiùs quàm diſcere volentibus vacabant, itaq;omnium primus Tiberius Coruncanius publicè profeſſus traditur qui Conſulatum geſſit anno u. c. 473. primuſque de plebe Pontifex maximus creatus eſt circa annum 500. Poſt Coruncanium Mar-

cus Cato ejuſque filius ; tum Publius Mucius, Marcus Junius Brutus, & Manilius, Quintus Scævola, ejuſque diſcipuli, in quibus Q. Ælius Tubero, Sextus Pompeius magni Pompeii patruus, Aquilius Gallus. Clari præ cæteris Servius Sulpicius, Alfenus Varus, Aulus Ofilius, & Caius Trebatius Teſta cognomine, & A. Caſcellius, Ciceroni ſuppares aliique maxima ex parte Conſulares, Prætorii, quidam Pontifices etiam maximi fuêre.

Sabiniani & Proculeiani.

Per hæc tempora dividi cepere Juriſconſulti in duas velut ſectas ſive familias; quæ ab Imperio Auguſti ad Marcum uſque Antoninum extitere: earum Autores memorantur Atteius Capito qui Conſul cum Germanico fuit anno 764. Ofilium ſecutus, & Antiſtius Labeo, inſtitutus à Trebatio. Prior in iis quæ ei tradita fuerant, perſeverabat. Labeo ingenii qualitate, & fiducia doctrinæ plurima innovare inſtituit, ut eſt apud Pomponium ſæpius laudatum l. 2. D. de Origine Jur. §. 49. Ab illo Sabiniani ſive Caſſiani, ab hoc Proculeiani ſive Pegaſiani orti, quorum ſeries ibidem ſic deſcribitur.

SABINIANI	PROCULEIANI
Ab *At. Capitone*	Ab *Antiſt. Labeone.*
| Sub Tiberio	|
* *Maſur. Sabinus*	*Nerva Pater*
| Sub Calig. Claud. & Nero.	|
* *C. Caſſius Longin.*	* *Proculus Nerva fil.*
| Sub Veſpaſ. ejuſque filiis	|
Cal. Sabinus	* *Pegaſus*
| Sub Traiano,	|
Javolenus Priſcus	*Celſus pater*
| Sub Hadriano, & Anton. pio	|
Aburnus Valens, *Tuſcianus* *Salvius Julian.*	*Celſus fil.* *Neratius Priſc.*

Qui poſt hos Juriſprudentiam cum laude excoluerunt, ab Antonino Pio ad Conſtantinum ferè, hi nulli ſectæ addicti, diſſidia componere magis diſtinctionibus adhibitis, quàm augere ſtuduerunt: Erciſcundi idcircò appellati, id eſt, Diviſores; quod Sabinianorum & Proculianorum ſententias ita dividerent, ut prout æquitas ſuadere videbatur, utraſque partim probarent, partim rejicerent.

Præcipui poſt Hadrianum Juriſconſulti.

Excellentium Juriſconſultorum per hæc tempora ingens copia fuit. Celebrantur præ cæteris, ſub ipſo Antoni-

Digitized by Google

no, Sextus Cæcilius *Africanus* : Sub Marco Aurelio Antonino Philoſopho, & Lucio vero fratribus, *Caius* & *Papirius Juſtus* : Sub eodem Marco & Commodo *Pomponius* & *Marcellus* : Sub Commodo *Cervidius Scævola*, & *Florentinus* : Sub Severo *Tertyllianus*: Sub eodem & Caracalla *Calliſtratus*, & *Papinianus* : Sub Caracalla quoque Licinius *Rufinus*, *Thryphoninus*, Jul. *Paulus* atque *Ulpianus* : Sub Alexandro Severo, *Marcianus* & Æmilius *Macer* : Sub Gordiano *Modeſtinus* circa annum Domini 240. Qui deinde ſequuti ſunt, publicè in tribus Imperii civitatibus ad hoc deſignatis, Romæ nimirùm, Conſtantinopoli, & Beryti docendi munere contenti, vix quicquam ad illuſtrandum Jus Civile contulerunt. Memorantur tamen ſub Conſtantino ejuſque filiis *Hermogenianus* & Arcadius *Chariſius*.

Eorum autoritas.

Cùm itaque ante Auguſtum non aliter pro Jure valerent Prudentum reſponſa, quàm ſi uſu fori paulatim recepta fuiſſent : certum autoritatis robur eis additum eſt, poſtquàm Auguſtus conſtituit ut ex autoritate ejus ſelecti homines reſponderent ; quod Jus

Sabino conceſſum eſſe à Tiberio Cæſare teſtatur Pomponius ſub finem L. 2. ſæpius nominatæ, de Orig. Jur. nec vivis tantùm hæc data facultas, ſed & mortuorum ſcriptis tandem vim & jus lectionis Principes tribuerunt; id eſt, eam autoritatem, ut eorum ſententiæ in judiciis pro certo jure & quaſi lege adduci poſſent: ut patet ex Theodoſii Junioris ac Valentiniani 3ⁱ. epiſtola ad Senatum, ex quâ deſumpta eſt Lex unica Cod. Theodoſ. de Reſponſ. Prudent. cujus tenorem, ut melius percipiatur ejus rei uſus, hic inſerere viſum eſt. *Papiniani, Pauli, Caii, Ulpiani, atque Modeſtini ſcripta univerſa firmamus. Ità ut Caium, atque Paulum, Ulpianum & cæteros, comitetur autoritas lectionis, quæ ex omni opere recitatur. Eorum quoque ſcientiam, quorum tractatus atque ſententias prædicti omnes ſuis operibus miſcuerunt, ratam eſſe cenſemus, ut Scævolæ, Sabini, Juliani, atque Marcelli, omniumque, quos illi celebrarunt: Si tamen eorum libri, propter antiquitatis incertum, Codicum collatione firmentur. Ubi autem diverſæ ſententiæ proferuntur, potiùs numerus vincat Autorum: vel, ſi numerus æqua-*

lis ſit, ejus partis præcedat autoritas, in qua excellentis ingenii vir Papinianus emineat; qui, ut ſingulos vincit, ità cedit duobus. Notas etiam Pauli, atque Ulpiani in Papiniani corpus factas, ſicut dudum ſtatutum eſt, præcipimus infirmari. Ubi autem pares eorum ſententiæ recitantur, quorum par cenſetur autoritas, quod ſequi debeat, eligat moderatio judicantis. Pauli quoque ſententias ſemper valere præcipimus &c. Dat. VII. *id. Novembris Ravennæ D D. N N. Theod.* XII. *& Valentiniano* II. *AA. Coſſ.*

Eorum res à quibus conſcriptæ.

Horum veterum Juriſprudentium vitas plures ſcripſere, Bernardinus imprimis Rutilius & Fichardus ſuperiori ſæculo: hoc verò noſtro Joannes Bertrandus Præſes Toloſanus duobus libris Biinomikôn, ſive de Juriſperitis; & Guido Pancirolus, priori parte librorum de claris Legum interpretibus. Quibus non pauca licebit adjicere ex erudito *Amœnitatum Juris* opere, quod nuper in lucem edidit V. Cl. deque omni literarum genere, & vulgaribus etiam linguis optimè meritus, Ægidius Menagius, à quo accuratiſſimum, ejuſque exquiſitâ eruditione dignum Commentarium in Titulum de *Origine*

Juris

Sed quoniam imperii vis omnis temporibus illis penes Principes erat, præcipua Juriſprudentiæ pars ſub hoc tertio ſtatu poſita erat in eorum *Conſtitutionibus*, quæ plurium generum fuere. Aliquando enim Imperator ipſe, in ſacro Conſiſtorio inter partes cognoſcebat; unde manarunt *Decreta* & Cognitiones: ſæpe ad Conſultationes Magiſtratuum, aut ad Libellos privatorum reſcribebat; unde *Reſcripta* ſeu *Epiſtolæ*; itemque breviores *Annotationes* ac *Subſcriptiones*: aliàs miſsâ ad Senatum oratione, aut ſub Edicti, vel generalis Legis vocabulo, aut adjecto per Programmata publicè vulgandi juſſu, Jus in univerſum conſtituebat; unde *Edicta* & propriè dictæ *Conſtitutiones*, quæ naturâ ſuâ Legum vim obtinent: cùm Reſcripta & Decreta non aliter ſimilium cauſarum fata componant, nec generaliter pro Legibus ſerventur, quam ſi eam eſſe Princeps voluntatem ſuam palàm declaret; aut, ſi Codici Legum, ipſius juſſu, inſerantur. Quandoque adhibito tractatu & conſilio, ad preces præſertim civitatum, provinciarum, vel cujuſcunque univerſitatis aut corporis, fuſiùs reſpondebat; ex

IV. CONSTITUTIONES IMPERATORUM.
I. Varia earum genera.

quo *Pragmatica Sanctiones* : denique nonnunquàm diſſentientium Juriſconſultorum ſententias definiebat, unde natæ ſunt *Deciſiones*. *Mandata* verò Principum, non Jus generale continebant, ſed Officium Magiſtratuum quibus dabantur.

2. Ea in tres Codices collata. Per hæc tempora Imperatoriarum Conſtitutionum tres Codices in lucem prodiere, Gregorianus, Hermogenianus, & Theodoſianus: quibus in Codicibus diverſorum Principum, ab Hadriano uſque, Conſtitutiones collectæ, ac per titulos digeſtæ fuerunt. Priores duo privatâ Autoritate compoſiti, deque compilatorum nomine appellati, Leges complectebantur Ethnicorum Cæſarum, qui ante Conſtantinum imperaverant; Gregorianus eorum, qui ab Hadriano ad Diocletiani primordia rem Romanam rexerant; Hermogenianus, Diocletiani præſertim & Maximiani Conſtitutiones; ut Cujacius cenſebat: nam Jacobus Gothofredus utrumque eadem omnino tempora ſequuntur conjicit. At Theodoſianus à Theodoſio Juniore nomen accepit, cujus juſſu ab octo viris ad id delectis anno Chriſti 438. eſt conſcriptus. Hic

ſedecim libris, ad ordinem ferè Edicti perpetui, quem ſequutus in ſuo codice fuerat Gregorius, digeſtis; Edicta & Reſcripta per Chriſtianos Principes ab initio Conſtantini, tum de Prophanis & Civilibus, tum de Eccleſiaſticis rebus promulgata continebat. His additæ denique ſequentium Auguſtorum novæ Conſtitutiones, Novellæ idcircò nuncupatæ, quod noviſſimè poſt Codicem Theodoſianum emanaſſent.

Juris Romani ſub imperatoribus Juſtiniano vetuſtioribus, certum in ordinem redacti, reliquias plures viri docti, quoad licuit, hactenus, accuratè collegerunt. In *Edicto* quidem *Perpetuo* ex Digeſtorum Juſtiniani libris, fragmentiſque veterum Juriſconſultorum ibidem comprehenſis, eruendo & concinnando, egregiè verſatus fuerat Guil. Ranchinus ſub finem ſuperioris ſæculi. Illud, conjecturâ ex ordine Commentariorum, in Edictum ab Ulpiano, cæteriſque prudentibus editorum, ductâ, ad nativum ſuum ordinem revocare ante aliquot annos conatus eſt idem Jacobus Gothofredus Dionyſii filius: cujus nuper in lucem prodiere ampli atq;

3. Horum Jurium reliquiæ à quibus præſertim collectæ.

eruditi inCod. Theodoſianum Commentarii operâ A. MarvilliiAnt. valët.

14 Qualis ad nos pervenerit Codex Theodoſianus

Hic tamen Codex ad nos integer non pervênit. Ejus breviarium & excerpta ad uſum populorum, qui Viſigothis parebant, Goiaricus Comes Alarici Regis juſſu concinnaverat, additis interpretationibus: qui liber Aniano vulgo adſcribitur, quem tamenReferendarii & ſubſcriptoris dumtaxat partibus functum probabilius eſt. Eoautem volumine, cui fragmenta quædam priorum Codicum Gregoriani & Hermogeniani; itemque Inſtitutionum Caii; Regularum Ulpiani, & Sententiarum Pauli adjecta erant, uſi diù Galli, atque Hiſpani ſub nomine Codicis Theodoſiani, aût Legis Romanæ. Atque hunc Codicem ſic decurtatum primus edidit Baſileæ Jo. Sichardus anno Chriſti 1528. Joannes deinde Tilius Pariſiis poſteriores octo libros integros (ultimo excepto, qui adhuc mutilus) vulgavit anno 1549. Cujacius ſextum ferè totum, ſeptimum, atque octavum integros accepit à Stephano Charpino, & operi una cum ultimi ſupplemento adjecit anno 1566.

DE JURE
PER JUSTINIANUM
IN ORDINEM REDACTO.

CAPUT II.

SEQUITUR Secundum tempus, quo Romana Juriſprudentia certam à Juſtiniano formam pleniſſimè accepit: Id,intra ſeptennium perfectum eſt,operibus quatuor,quorum tria dumtaxat ad nos pervenerunt, præter adjectas ſubinde Conſtitutiones ſingulares, quæ poſtea collectæ, volumen quartum formarunt. In ſuis conficiendis operibus uſus eſt Imperator operâ delegatorum ab ſe, tum Magiſtratuum, tum Anteceſſorum, atque Advocatorum: His verò delegatis præerat Tribonianus. Abſolutum porro eſt hoc Juſtitiæ Romanæ Templum (uti ab ipſo autore vocatur) poſt 1280. annos, quibus Res Romana ſteterat. Sed pro eo numero rotundiorem 1300. ſubjecit Juſtinianus in Conſtitu-

SECUNDUM TEMPUS SUB JUSTINIANO.

I. Juris à Juſtiniano compoſiti quot ſint partes.

tione de Confirmatione Digeſtorum ad magnum Senatum, ſive *l. 3. Cod. de vet. jur. enucl.*: unde corrigendæ ſunt Conſtitutiones aliæ, ſive Epiſtolæ ejuſdem Principis, in quibus pro trecentis, quadringenti anni corruptè hodiè leguntur. Hujus Compoſitionis hic fuit ordo.

I. CODEX PRIOR

Primùm quidem Decio Conſule, id eſt, anno Domini 529., quem Juſtinianus Imperii ſui tertium numerabat, idibus Aprilis prodiit *Codex Prior*, tam ex tribus prioribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano ac Theodoſiano, quàm ex Novellis ſequentium Imperatorum, ipſiuſque Juſtiniani aliquot Conſtitutionibus compoſitus.

II. INSTITUTIONES.

Tum anno Chriſti 533. Imperii ſeptimo, Conſulatu Juſtiniani 3. editæ ſunt, XI. Kal. Dec. id eſt 21. Novembris, *Inſtitutiones*, ſive Elemẽtorum ac principiorum Juris, Libri 4., in titulos 99. & Paragraphos (ſi titulorum initia computes) 816. diſtincti. Quod opus in gratiam tironum, exemplo cõplurium Juriſconſultorum, Caii præſertim, Ulpiani, & Florentini, partim etiam ipſorum verbis concinnatum eſt à Triboniano Magiſtro & exquæſtore ſacri Palatii & Excõſule, ſimulque à Theophilo Conſtantinopo-

litano, ac Dorotheo Berytenſi Anteceſſoribus, qui viri Illuſtres nominantur, honoratiſſimo, nec niſi primæ dignationis Magiſtratibus conceſſo, titulo.

III. DIGESTA.

Eodem anno, XVII. Kal. Januarias, ſive die 16. menſis Decembris, promulgatum eſt Pandectarum ſeu Digeſtorum difficile opus, univerſa veteris prudentiæ monumenta in unam conſonantiam, ut loquitur Juſtinianus, redacta atque in ordinem digeſta complectens. 1. Quo tempore edita.

Hinc operi nomen duplex, Latinum quidem Digeſtorum; Græcum autem Πανδέκτων; utrumque à priſcis Juriſprudentibus uſurpatum. *Digeſtorum* autem nomen ex eo inditum fuit, quòd in his libris veterum Juriſprudentium ſententiæ ſub ſuos titulos certo ordine Digeſtæ ſint, juxta ſeriem nimirùm Edicti Perpetui, quoad fieri potuit. *Pandectæ* verò inde dicuntur, quòd univerſum Jus antiquum complectantur: Eſt enim Græcè πᾶν, omne, ſive totum; & δέχομαι, capio. 2. Eorum nomina & Etymologia.

Decerptum itaque fuit opus Digeſtorum ex veterum Juriſconſultorum, tum Reſponſis, tum notis ad Leges aliaſque Juris Romani partes, ac præſertim ad Edictum Perpetuum; 3. Unde collecta.

tum etiam ex tractatibus, librisque Methodicis, & reliquis Commentariis eorumdem: quæ Juriſprudentum opera ad duo penè millia voluminum, verſuum autem tricies centena millia excurrebat, ſeu, quod idem eſt, trecentas myriadas.

4. Ubi Catalogus Autorum ex quibus ea deprompta.

Syllabus veterum Juriſprudentum, ex quorum ſcriptis compoſiti ſunt Digeſtorum libri, præfixus extat Pandectis Florentinis: ubi Autores leguntur numero 37. in quibus ii eminent, quorum nomina jam ante retulimus. Reliqui ab iiſdem in operibus ſuis nominari ac laudari meruerant, aut etiam Commentariis, notiſve illuſtrari. Eorum ibi recenſentur Libri tantùm mille quingenti ſexaginta & unus.

5. Index Legum, ad ſeriem operum Autoris cujuſque accommodatus.

Legum ex unoquoque librò decerptarum, Indicem, ad ſuos quamque Autores, ſuaque tempora revocantem debemus induſtriæ Jacobi Labitti: qui & duorum Juriſprudentium, in Florentino indice prætermiſſorum nomina, cum brevi ſingulorum Juriſconſultorum veterum vita, ſeu elogio; & ex nonnullis eorum operibus, quæ Catalogo Florentino deerant, Leges aliquas adjecit. Indicem non abſimilem

concinnavit poſteà Antonius Auguſtinus lib. *de nominibus propriis τȣ̃ πανδέκτȣ Florentini*. Horum Indicum mirum in omni Legum ſtudio uſum unuſquiſque deprehendere poterit: & quæ quantaque ex his commoda ſequantur, latè diſſeruit ipſe Labittus: quod & recitationibus ſuis ad eum ordinem digeſtis, confirmavit præ cæteris eruditiſſimus Cujacius.

Digeſtorum operi componendo, præter illos tres, quos exarandis Inſtitutionibus incubuiſſe diximus, præfecti ſunt à Juſtiniano ex ordine Illuſtrium Conſtantinus Comes ſacrarum largitionum, & Magiſter Scrinii libellorum, ſacrarumque cognitionum; Anatolius apud Berytenſes, & Cratinus apud Conſtantinopolin Juris Interpretes, hic etiam Comes Sacrarum largitionum; unà cum undecim cauſarum patronis in Præfectura Prætorii Orientis, ut ex Conſtitutionibus de Confirmatione Digeſtorum §. 9. diſcimus. 6. Quorum opera confecta fuerint Digeſta

Hujus operis, quod in ſeptem Partes diviſum, libris 50. titulis 430. conſtat, verſuum autem millibus 150. triplex hodie habetur Editio, nempe *Vulgaris* minùs correcta, quâ uſus Accurſius & 7. Eorum diviſio per Partes & Volumina

cæteri Gloſſatores; *Norica* ſeu Noribergenſis, quam Gregorius Haloander anno 1531. curavit; & Florentina ſive Piſana anno 1553. Typis mandata Franciſci Taurelli operâ ex Medicæa Bibliotheca. Illius operis vulgata partitio, Bulgari atque Azonis temporibus orta, in Digeſtum *Vetus*, *Infortiatum*, & *Novum*, non aliâ ratione niti videtur, quàm molis ipſius, quæ adjunctis Gloſſis uno volumine comprehendi non poſſet, commodiùs dividendæ. Harum certè appellationum cauſas edere difficile, in opere quod totum eodem tempore natum eſſe conſtat. Atque, ut Tomi primus & poſtremus, *Digeſti Veteris* & *Novi* nomen ex ipſa operis ſerie ſortiri aliquatenus potuerint, eo quòd vetera tempore præcedant, nova autem ſubſequantur: quo pertinet *Infortiati* vocabulum medio volumini inditum? niſi fortè eorum ſententiam admittere velimus, qui apud Accurſiũ ex eo Infortiati nomen deducunt, quòd *Fortes* Leges contineat, id eſt difficiliores, quales materia præſertim teſtamẽtaria complectitur. Nam, quòd alii, eodem teſte, derivant ab *Infortias* Chaldæo, ut volunt, vocabulo,

diſpoſitionem ſignificante, eò quòd ibi de ultimis diſpoſitionibus agatur; vereor ut ejus linguæ peritis probetur. Tolerabilior fortè Alciati conjectura ex Græca Origine trahentis; à nomine ſcilicet φορτίον, quâ dictione ſignificari ait, merces omnes quæ importantur victûs cauſa. Quapropter Græci, penes quos libri Juris fuerant, cùm hunc tomum Latinis tradebãt, (ubi de Dotibus, Tutelis ac Teſtamentis diſſeritur, quæ ſunt de pane lucrando, ut vulgò loquuntur), dicerent ſe eis dare τὰ φορτία. Sed & onera quælibet ac ſarcinas, & quicquid grave eſt, hac voce Græci exprimunt; & Φορτικὰ appellant moleſta, ac tædii plena. Unde ἀναφορτίζω, onus grave in humeros tollo: ex quo adjectivum ἀναφορτικὸν pro eo quòd ægrè tollitur ac portatur, & ſuperlativum ἀναφορτικώτατον formari potuit, atq; hinc *Infortiatum* à Latinis facile detorqueri.

Sequenti anno, ſalutis nimirùm 534. Imperii 8. Juſtinianus, cum in Digeſtorum opere concinnando animadverſum eſſet multas eſſe in Juriſprudentum ſcriptis controverſias, nondum imperiali autoritate deciſas, aliaque nonnulla in priori Codice deſiderari; eum primâ

IV. Codex poſterior. 1. Cur compoſitus.

abrogatâ editione, ſecundis curis retractatum, & 50. Deciſionibus auctum denuò vulgavit.

2. Ejus diviſio. Atque hic novus *Codex, repetitæ Prælectionis* ex eo dictus, is eſt quo nunc utimur, in duodecim libros diviſus, qui titulis 776. diſtinguuntur, ordinis ratione à ſerie Digeſtorum non admodùm diversâ.

3. Nominis ratio. Codicis nomen generaliter librum ſignificat, à caudicibus arborum deducto vocabulo. Sed Juriſconſulti Codicem per antonomaſiam appellarunt librum Legum ab Imperatoribus conditarum.

4. De Indice Imperatorum & Legum ab unoquoque editarum. Nomina Imperatorum numero 54. ab Hadriano ad ipſum Juſtinianum, qui vel ſinguli, vel plures ſimul, Autores fuere Conſtitutionum in libros Codicis collatarum, præfixa reperies Codici per Dionyſium Gothofredum edito, unà cum Notarum interpretatione, quæ in earum tum inſcriptionibus, tum temporis quo editæ ſunt, ſubnotationibus, occurrunt. Indicem Legum ab unoquoque editarum confecere antedicti Labittus & Auguſtinus.

5. Per quos emédatum hoc opus. Huic operi adhibiti ſunt quinque viri

viri ex eorum numero qui Digeſtis componendis operam dederant; quorum duo ex Illuſtribus fuere, Tribonianus Magiſter officiorum, Dorotheus Berytenſis Doctor, & tunc Quæſtor Sacri Palatii (nos Cancellarium diceremus): reliqui tres togati fuere ſedis Præfectoriæ.

V. NOVELLÆ. 1. Ratio nominis.

Quanquàm autem triplici Inſtitutionum, Digeſtorum, & Codicis volumine, Juris ſtudio pleniſſimè conſultum videretur: his tamen ſubinde, pro variis rerum argumentis, adjectæ ſunt à Juſtiniano, ſequentibus Imperii annis, novæ Conſtitutiones Græcâ linguâ conceptæ, Latinis *Novellæ* dictæ, Græcis Νεαραὶ.

2. Numerus.

Harum ſex & nonaginta duntaxat, Gloſſatoribus cognitæ fuerant; etſi Julianus Anteceſſor Conſtantinopolitanus, pauló poſt Juſtinianum, Latinâ linguâ Epitomen 125. Novellarum per capita conſcripſerat: Haloander quinque & ſexaginta ſupra centum edidit; quibus tres addidit Cujacius; ut ſint omnino Novellæ numero 168., quarum quæ tempore, omnium, ni fallor, poſtrema eſt, nimirùm Novella 141. cadit in annum Juſtiniani 32. qui poſt

Conſulatum Baſilii eſt decimus octavus initus, Chriſti 558.

3. Collectionis ordo. Hæ Novellæ, cum Edictis tredecim, in unum poſteà corpus, non ipſius Juſtiniani juſſu, ſed privati cujuſpiam induſtriâ, collectæ ſunt, ut oſtendunt Cujacius & Antonius Auguſtinus. Digeſtæ verò ſunt, ſervatâ ut plurimùm temporum ſerie.

4. Cur Authenticum dictum earum volumen. Totum opus, ab Interpretibus in novem Collationes diviſum, quæ librorum inſtar plurimos ſingulæ Titulos comprehendunt; dictum eſt *Authenticum*, ſive quòd hæ Conſtitutiones, ut pote Codicis Legibus poſteriores, præcipuam obtinerent Autoritatem (id enim ſonat Græcè αὐθεντία): ſive quòd integræ Novellæ pro autographis habitæ ſint, comparatione Latinæ illius Epitomes à Juliano compoſitæ.

5. Earum Interpretationes Latinæ. Earum Latinæ Interpretationnes extant tres; vetus, cujus Autor Bulgarus putatur, refragante tamen Cujacio lib. 8. obſervationum cap. ult. Altera Haloandri ſuprà memorati: Tertia Henrici Agylæi.

6. Quid Authenticæ. Summæ ipſarum, non exiguo ſtudioſorum commodo, Legibus Codicis,

quæ ſimilis argumenti videbantur, per Wernerum ſive Irnerium antiquiſſimum Gloſſatorem, *Authenticarum* nomine, ſubjectæ, noviſſimum Jus à Juſtiniano conſtitutum ſuis locis indicant: ſed cautè cum fontibus ſuis conferendæ, à quibus nonnunquàm aliquatenus recedunt.

Tria porro ſunt, quibus præſertim differt à Codice volumen Novellarum: I. Quòd Codex complectatur plurium imperatorum Conſtitutiones; Novellæ ſint unius Juſtiniani. II. Quòd Leges Codicis Latinâ ferè linguâ, Novellæ Græco ſermone ſcriptæ ſint. III. Quòd in Codice Conſtitutiones in certas Claſſes ac Titulos, pro rerum varietate, ac plures ſub uno Titulo diſpoſitæ ſint: in Novellarum autem volumine unaquæque Conſtitutio ſuum habeat Titulum; eæque ſervato magis temporis, quo unaquæque edita eſt, quàm rerum, ordine digeſtæ ſint. 7. Inter Codices & Novellas quæ ſint differentiæ.

Juris ſtudium Quinquennio definivit Juſtinianus: quod non ſervari ſuo tempore præſtantiſſimus Cujacius queritur, eo tempore ad Triennium redacto. Nunc, quod Cicero, jam in legitima ſcientia verſatus, ſed eloquentiam fo- 8. Tempus & loca ſtudii.

renſem umbratili Juriſprudentiæ anteponens, velut per jocum in orat. pro Muræna minabatur, triduo ſe Juriſconſultum eſſe profeſſurum; id hodie magno publico malo apud nos fit. Adoleſcentum pars major, quod in epiſtola ad eximium Ludovicum Nublæũ Amænitatibus Juris præfixa, nimium verè deplorat Menagius jam laudatus, vix triduum, non Juris ſtudio, ſed Juriſconſulti aſſequendo titulo impendunt. At Juſtinianus non modò certum tẽpus quod dixi, ſtudio Juris præfixerat: ſed ejus profeſſionem paucis locis ac ſelectis hominibus committi voluerat, quam ſibi paſſim nunc omnes & ubique aſſumunt. In univerſo Imperio Romano tres omninò Civitates erant in quibus Anteceſſores Jus Civile publicè profitebantur, Roma, Conſtantinopolis, & Berytus in Phænicia, quam in Metropolin erexere Theodoſius Junior & Valentinianus 3. Horum lege duo tantùm erant qui Leges in Capitolio docebant, ac totidem Conſtantinopoli. Auctum poſteà hunc numerum conſtat, ni fallor, ex inſcriptione Conſtitutionis à Juſtin. ad Anteceſſores emiſſæ, ubi novem numerantur Conſtantinopoli-

tani aut Berytenſes Legum Doctores; cum Roma Gothis adhuc pareret: quæ cauſa fuit cur in Conſtitutione ad magnum Senatum, (quo nomine Conſtantinopolitanum,) intelligit trium tantùm Præfectorum Prætorio meminerit, Orientis nempe, Illyrici, & Africæ; nulla Præfecti Prætorio Italiæ, non magis quàm Præfecti Prætorio Galliarum, factâ mentione. Itaque extra urbes Regias, & Berytum tradi Civilem ſapientiam vetuit; ac nec apud Alexandriam Ægypti, aut apud Cæſaream Palæſtinæ primarias civitates doceri permiſit, in quibus eo tempore quidam imperiti homines divagabantur, & doctrinam diſcipulis, uti nunc paſſim & impunè fit, adulterinam tradebant.

DE JURE ORIENTALI POST JUSTINIANUM.

Caput III.

I. Orientale Jus post Justinianum.

Post Juſtinianum complures Juris mutationes contigerunt, tam apud Græcos, quàm apud Latinos. Apud Græcos quidem, tum per novas Imperatorum Conſtitutiones à Juſtino Juniore & ſequentibus uſque ad Michaëlem Palæologum, id eſt, ab anno Chriſti 566. ad 1260. conditas diverſis temporibus ac promulgatas: tum per novas priorum Legum, partim abbreviatarum, partim expanſarum Collectiones; aut Legum, quæ de rebus Eccleſiaſticis latæ fuerant, cum Canonibus Collationes.

Prioris generis opera, alia πρόχειρα Promptuaria; Εγχειρίδια Manualia; alia Εκλογαὶ, Delectus, ſive ſelectorum collectio; vel Συνόψεις, & Επιτομαὶ,

Compendia, dicta ſunt: Poſterius genus Βασιλικῶν ferè titulo eſt decoratum, id eſt, Imperialium. De quibus omnibus poſt præſtantiſſimum Juriſconſultum pluribus locis, Marquardum Freherum in Chronologia Juris, aliosque; diſſeruit ſi non diſtinctiùs, certè pleniùs cæteris Ill. Joſephus Maria Suareſius Epiſcopus Vaſionenſis in in notitia Baſilicôn ad Urbanum VIII. Pontificem Maximum, ex fide plurimorum Codicum Manuſcriptorum, è Palatina Bibliotheca in Vaticanam dono Sereniſſimi Bavariæ Electoris Maximiliani, magnam partem tranſlatorū.

II. CONSTITUTIONES IMPERATORUM.

Conſtitutiones Imperatoriæ, Βασιλικαὶ Διατάξεις in Claſſes duas dividi poſſunt; eas ſcilicet quæ Baſilicis priores, & eas quæ ſequutæ deinde ſunt. Illæ in ordinem quemdam digeſtæ videntur fuiſſe per Baſilium præſertim Macedonem, qui primus refingendo apud Græcos Juri manum admovit: Poſteriores Novellarum nomine primùm diſperſæ, tandem ſervatâ, ſaltem ut plurimùm, temporum ſerie collectæ ſunt. Imperatores, à quibus editæ fuere Conſtitutiones priores, numerantur decem, Juſtinus nempe Junior; Tiberius item

Junior, Heraclius, Conſtantinus V. Pogonatus, Leo tertius Iconomachus, Leo V. Armenus, Theophilus, Baſilius Macedo cum filiis. Autores ſequentium Novellarum ſunt numero circiter ſeptemdecim, nimirùm Conſtantinus VIII. Porphyrogenitus, Romanus Lecapenus qui & Senior, Romanus Porphyrogenitus ſive Junior, Nicephorus II. Phocas, Baſilius Junior, Romanus IV. Argyropulus, Zoë Imperatrix, Iſaacius Comnenus, Michaël VII. Ducas, Nicephorus Botaniates, Alexius Comnenus, Joannes Comnenus vulgò Calo-Joannes, Emanuël Comnenus, Alexius tertius Comnenus, Iſaacius Angelus, Joannes tertius Ducas, qui Niceæ atque in Aſia Minori regnavit, Conſtantinopolin obtinentibus Francis; & Michaël Palæologus, qui ejectis Latinis Conſtantinopolin recuperavit. Hæ autem Novellæ non ab uno aliquo è tenebris erutæ, aut editæ, & latinitate donatæ ſunt; ſed per partes variis Editionibus, atque temporibus publici Juris factæ, ab Enimundo ſcilicet Bonefidio, Joanne Leunclavio, & Carolo Labbæo; habentur maxima

partem tam Latinè quàm Græcè apud Leunclavium: in corpore autē Juris per Dionyſium Gothofredum edito ex interpretatione partim Henrici Agylæi, partim Bonefidii antè nominati. Inter Novellas tum Juſtiniani, tum poſteriorum Imperatorum Orientis, fuere ἐπαρχικὰ ſive τύποι, quibus deſcribebantur quæ ad ædificandi modum, aliaque ejus generis in provinciis ſpectabant: fuere & Ρωμαϊκὰ Magiſtri, de quibus Cujacius lib. 6. obſervat c. 10.

Plures cæteris Conſtitutiones condidit Leo VI., cui ex Juris, hiſtoriæ, aliarumque bonarum artium ſtudio ac peritiâ, Sapienti ſive Philoſopho cognomen fuit, fortè M. Aurelii Antonini imitatione. Sunt ejus Novellæ numero 113. circa annum à partu Virginis 890. emiſſæ. Eas interpretatus eſt Latinè idem Agylæus; ſed pleræque, quibus Leo plurima Juris à Juſtiniano compoſiti capita ex æmulatione quadam corrigere tentavit, ne apud Græcos quidem, etiam ipſius Leonis tempore valuerunt: iis tantùm uſu receptis in foro Conſtantinopolitano, quæ novum quid conſtituebant de rebus prætermiſſis à prioribus Legiſlato- *I. Leonis Novellæ.*

ribus, cujuſmodi ſunt Novellæ 29. 48. 57. 71. 68. 86. 100. 102. 103. & 104. uti diſcimus ex Græcis Interpretibus & Pragmatica Michaëlis Attaliatæ apud Cujacium lib. 17. obſervat cap. 31. & ex Pſello in Epitome Juris, ac Balſamone ad Nomocanonem Photii.

2. Alia ejuſdem opuſcula. Omitto alia Leonis opera, veluti libros τακτικῶν de apparatu & diſciplina bellica, qui verſi ſunt Latinè & Italicè: librum de Aucupio: Oracula & Vaticinia varia de Roma & Conſtantinopoli, quæ in Bibliotheca Palatina extabant: & opuſcula Theologica atque Hiſtorica, quæ recenſentur in Bibliotheca Conſtantinopolitana: ſed hæc non ſunt hujus loci. De Baſilicis, & Prochiro ejuſdem, mox dicam, ut & de reliquis poſterioris Græci Juris partibus; in quibus, ad clariorem rerum intellectum ſeriem temporum ſequendam putavi.

III. PROCHIRON BASILII. Interpolari cœpit, ni fallor, Jus Juſtinianæum circa an. Chriſti 870. à Baſilio Macedone, qui cum filiis ſuis Leone & Conſtantino atque Alexandro Πρόχειρον νομικὸν, juſſit concinnari. Id Titulis quadraginta, ex ſingulis Juris voluminibus compendiariâ ratio-

ne collectum fuiſſe teſtatur Harmenopulus in Præfatione ſua. Non igitur Titulos 60. continebat, ut putavit Cujacius. Extat inter Codices manu exaratos Bibliothecæ, olim Palatinæ, nunc Vaticanæ, modò ſub Baſilii Leonis & Conſtantini; modò ſub horum duorum; modò ſub Leonis ſolius nomine, & cum diverſis Præfationibus. Unde conjicere eſt à Leone Philoſopho retractatum fuiſſe hoc patris Baſilii opus.

Præter hoc Prochiron & Novellas, de quibus anteà dictum, edidit Leo Juris Epitomas, opus ſatis elegans, quod meris definitionibus & regulis conſtabat, eratque in Palatina Bibliotheca: imprimis verò ingens Baſilicorum opus fabricatus eſt circa annum 886. in 60. libros diviſum: ideoque vulgò Ἑξηκοντάβιβλον nuncupatum, cujus ſunt τεύχη, ſive volumina ſex: ἀνακάθαρσιν quoque vocarunt; quaſi dicas correctionem Legum ſive expurgationem. Cedrenus à Baſilio Leonis Patre inchoatum id opus fuiſſe affirmat: ab hoc operâ Sabbatii Protoſphatarii promulgatum tradit Antonius Auguſtinus poſt Matthæum Blaſtarem. Eo in opere li- IV. BASILICA PRIORA.

bri omnes Juris à Juſtiniáno compoſiti, ſervato ferè Legum ordine, ac reſectis quæ ſupervacanea videbantur, correctiſque iis, quæ ab poſteriorum temporum uſu abhorrebant, atque adjectis poſteriorum Legibus, ita in unam conſonantiam, Græcâ linguâ, redacti ſunt; ut quæ de unaquaque re per Inſtitutionum, Pandectarum, Codicis, & Novellarum libros à Juſtiniano ſparſa fuerant; ea in unam & eamdem ſedem ſint collata. Quamquàm non modò diverſam à Triboniani invento materiarum diſpoſitionem; ſed & pleraque de priorum Principum, ſuiſque Novellis Leonem mutaſſe Freherus obſervat.

V. BASILICA POSTERIORA. Verùm Conſtantinus octavus Leonis filius, cognomento Porphyrogeneta, hæc *Baſilica* ſub incudem revocavit, & *ἀνακάθαρσιν* novam, ſive ejus operis repetitam prælectionem in lucem emiſit ſub annum 920. ut reformato Legum corpore de Juriſprudentiâ benè mereretur; non minùs quàm de hiſtoria, opere alio, quo in unum corpus trium & quinquaginta locorum communium, hiſtoricos omnes colligi juſſit. Ex hac Baſilicorum

rum editione factum eſt, ut hunc Conſtantinum operis primum Autorem G. Hervetus poſt Luitprandum fuiſſe cenſuerit. Atque hi ſunt veri Βασιλικῶν libri: ad quos ipſe Conſtantinus Prochiron, ſive Introductionem componi curavit: niſi potiùs Prochira, quæ Baſilius avus ipſius, & pater Leo compoſuerant, retractavit. Hinc illius quoque nomen tot Prochirorum diverſis exemplaribus manu exaratis inſcriptum reperitur: cujuſmodi breviaria à ſtudioſis & cauſidicis Orientalibus variè interpolata, & pro libito conciſa, ac præpoſtere deſcripta, videre eſt, ad decerpentis nempe cujuſque uſum accommodata atque inter ſe admodùm diſſimilia. *1. Prochiron alterum Imperatorium.*

Baſilicorum hanc ſecundam editionem ſubſecuta eſt Interpretum Græcorum, qui in eam Commentarios & Gloſſas ſcriberent, turba non minor quàm poſteà Latinorum, in quibus recenſentur à Cujacio Stephanus, Nicæus, Thalelæus, Iſidorus, Euſtathius, Eudoxius, Calocyrus, Sextus, Calliſtratus, Leo, Phocas, Modeſtinus, Domninus, Gobidas, Chumnus, Joannes, Hagiotheodoretus, Doxapater, Gre- 2. Interpretes Græci Baſilicorum.

gorius, Garidas, Beſtes, Baphius & Theophilus: addit Freherus Patzum, Theophilitzen, Phobenum, Theodorum Hermopoliten, Demetrium, Chartophylacem; qui ſinguli, quibus annis vixerint liquidò ſciri nequit, & enumeratos ſufficit. Verùm cùm Thalelæus ævo Juſtiniani floruerit, (ut patet ex ipſius Juſt. Conſtit. ad Anteceſſores), falsò numerari videtur inter Juriſconſultos qui ſcripſerunt in Baſilicas; ut & Stephanus, qui juſſu Juſtiniani Græcis Digeſtis inſudavit; itemque Theodorus & Iſidorus, qui duo è numero ſunt ſeptemdecimvirorum, qui concinnandis Digeſtis Latinis præfuerunt: idemque de Theophilo cenſendum, qui cum Triboniano ac Dorotheo Inſtitutiones compoſuit: ſic etiam Phocas unus extitit è Decemviris, qui Latino Codici operam dederunt. Quod ad Calliſtratum & Modeſtinum attinet, nemo neſcit eos Juſtiniano ipſo antiquiores fuiſſe. Unde niſi demonſtratum fuerit plures diverſis temporibus eodem nomine fuiſſe Juriſconſultos; non poſſunt hi Baſilicorum Interpretibus accenſeri, licet eorum nonnulli in Juſtiniani vo-

voluminibus in Græcam Linguam κατὰ πόδα transfundendis verſati fuerint, veluti Stephanus Pandectarum, Thalelæus Codicis Interpretes antiqui ex Blaſtare, quos ut Dion. Gothofredus putat, ſequuti Cyrillus in Digeſtis, in Codice Theodorus.

Præter ante dictos alii ſunt incerti Baſilicorum Interpretes, Anonymus, Baſilicus, quem Cujacius cenſet contextus ipſius Baſilicorum Interpretem; Enantiophanes, coacervator ſcilicet pugnantium inter ſe, ſive ἀντινομιῶν: cujus collectionis autorem idem Vaſionenſis Epiſcopus ſuſpicatur Photium, ut qui profiteatur in Nomocanone ſe librum ſcripſiſſe περὶ ἐναντιοφανῶν. Latiùs diffuſam paraphraſin, ſive ut vocant τὸ πλάτος νόμων, Cujacius Dorotheo tribuit, ſub Indicis nomine: at Gothofredus diverſos fuiſſe arbitratur, & Indicem quidem religioſum in vertendis Latinis vocibus; Baſilicum largiorem; Baphium Conſtantino Porphyrogenetæ alterum Tribonianum, multaque adjungentem. Illuſtriſſ. autem Epiſcopus Vaſionenſis, quod attinet ad Anonymum, Enantiophanem, & Baſilicum, Cujacii ſententiam probat; 3. Incerti Interpretes alii.

Baphium exponit juriſconſultum illum qui Rubricas, ſeu Titulos explanavit ac Notis illuſtravit.

4. Varia apud Græcos Juris interpretandi genera.

Sanè cùm Juſtinianus Latinâ Linguâ Jus Romanum compoſuiſſet, & verſionem ejus in Græcum ſermonem de verbo ad verbum; itemque Paratitla, ſive Titulorum breves ἀναπληρώσεις permiſiſſet: è Græcis Juriſconſultis nonnulli fuere, qui tum ejuſmodi verſioni, quam Juſtinianus κατὰ πόδας vocat, incumberent: (qualis fuit Interpres Codicis, quem ea de cauſa κωδικιώτην appellarunt): tum etiam Paratitlorum methodum adhiberent. Sed in hoc duplici genere non conquievit poſteriorum induſtria: quin aliis quoque modis, licèt ab Autore vetitis, in eo explicando Jure variè verſati fuerint. Alii amplam Juris quaſi comprehenſionem inſtituerunt, quam τὸ πλάτος τῶν νόμων vocarunt, uti jam indicavimus. Alii breves quaſdam velut Periochas ad Digeſtorum Codiciſve Titulos adjecerunt. Alii Metaphraſi paulò elegantiore, quàm ea quæ veſtigiis verborum inhærebat; aut liberiore Paraphraſi uſi ſunt. Alii poſitæ à Juſtiniano Legis penitus obliti, non jam

ſcholia, ſed pleniſſimos Commentarios conſcripſerunt: quos idcirco uberiores fieri neceſſarium videbatur, quòd non pauca Romani Juris Græcis moribus incognita, ideoque pleniùs eſſent enarranda. Id autem frequentes exigebat digreſſiones ſive προθεωρίας, ut Theophili in Inſtitutiones Paraphraſis oſtendit. Addebant & παραπομπὰς, id est, ſimilium locorum coacervationes (remiſſiones aut concordantias vulgò nominant), quarum aliæ interlineares, aliæ marginales; illæ ἔσωθεν; hæ ἔξωθεν κείμεναι. Erant & qui παραγραφὰς concinnarent, quibus Legum difficiliorum poſitis hypotheſibus, ſive caſu (ut loquuntur) præmiſſo, ſenſum deinde exponebant. Alii τὰ ἐναντιοφανῆ colligebant, in conciliandis Legum locis, quæ ſibi invicem adverſari videbantur. Sed horum monumentorum maxima pars in principum atque eruditorum virorum bibliothecis latet. Ex his tamen, & iis quæ mox ſequuntur, apparet poſteriores Græcos ſummâ diligentiâ excolendo Juri Romano ad extrema uſque Imperii Byzantini tempora incubuiſſe. Veniamus ad ea quæ typis vulgata, hominum manibus teruntur.

IV. NOMOCAPHOTII NON &c. In his eſt Photii Conſtantinopolitani Patriarchæ Schiſmatici *Nomocanon*, qui eodem fermè cum Baſilicis tempore circa annum Chriſti 877. in lucem emiſſus eſt, atq; in quatuordecim Titulos diviſus. Προκανόνα quoque dixerunt, quòd Canonibus Conciliorum præponi ſoleret. Extat hoc opus cum ſcholiis Theodori Balſamonis initio collectionis poſtremæ Græcorum Canonum. Nomocanonis autem, ſive Nomocanoni titulo intelligitur collatio Legum de rebus Eccleſiaſticis à Chriſtianis Principibus latarum, cum ſacris Eccleſiæ Canonibus, id eſt, regulis Conciliorum & veterum Patrum: cujus rei uſus non à Photio primum cœpit. Anteà enim ſimile opus, ad Jus enucleatum à Juſtiniano, compoſuerat Joannes Antiochenus Patriarcha & ipſe Conſtantinopolitanus, quod in altera parte Bibliothecæ Canonicæ nuper editum eſt, Græcè & Latinè, operâ Clariſſimorum virorum Guil. Voëlli & Henr. Juſtelli.

V. ECLOGA. Ecloga Baſilicorum, quæ Synopſis etiam à quibuſdam dicitur, confecta fuerat ſecundum ordinem litterarum & elementorum: ideòque Μικρὸν κ*[illegible]*

ϛοιχεῖον (id eſt manuale minus juxta ordinem alphabeti) appellabatur. Autorem quidam apud Cujacium lib. obſervat 6. cap. 10. vaticinantur Romanum juniorem Conſtantini Porphyrogeniti filium, Romani Lacapeni nepotem, qui circa annum 962. imperium iniit. Eam Tarenti in extrema Italia à Joanne Sambuco Pannone inventam, edidit & Latinè vertit Joannes Leunclavius Baſileæ anno Domini 1575. additis etiam annotationibus: ſed non eodem ordine , quo dicitur compoſita fuiſſe, juxta ſeriem nempe litterarum alphabeti; verùm aptatam ad ipſorum Baſilicorum ordinem. Extat in ſecunda parte Juris Græco-Romani. At Epigraphe hujus compendiarii Legum delectus Leonem & Conſtantinum Autores præfert. In præfatione autem narratur, quorum operâ conſcriptum hoc opus fuerit. Fieri poteſt, ut à Leone & Conſtantino fratribus, ſervato alphabeti ordine edita ſit: non quidem eo tempore, quod apud Leunclavium exprimitur, nempe menſe Martio indictione nona anno ab orbe condito 6347. qui reſpondet anno Chriſtiano 839. Eo enim tempore ne Baſilius quidem Mace-

do, horum Imperatorum parens, Imperium fuerat auſpicatus: ſed fortè poſt annos circiter viginti, cum Baſilius filiorum ſuorum nomen ejuſmodi operibus adſcribebat. Ἐπαναγωγὴν autem, ſive reductionem ad ſeriem Baſilicorum ſuo poſteà tempore Romanus junior conficere, aut imperare potuit.

VI. SYNOPSIS. Michaël Attaliates, ſive Attaliota Proconſul & Judex diverſam à priori *Synopſin* juſſu Michaëlis Ducæ Imperatoris eo nomine ſeptimi ſcripſit, quæ ſub Pragmaticæ nomine circumfertur; extatque apud eumdem Leunclavium in Jure Græco-Romano.

Eodem tempore, id eſt, anno Chriſti 1071. Michaël Pſellus, Juris & Philoſophiæ peritiâ illuſtris, *Synopſin* quoque Legum, præter alia multa, ad eundem Imperatorem ſcripſit verſibus politicis.

VII. HARMENOPOLI PROCHIRON. Poſtremo Conſtantini Harmenopuli Nomophylacis, & Judicis Theſſalonicenſis Πρόχειρον, ſive ἐγχειρίδιον, aut Epitome Juris Civilis, circa annum 1150. prodiit, imperante Emanuele Comneno. Is in præfatione teſtatur ſe uſum Prochiro ſeu Promptuario Baſilii Macedonis: ſed pro quadraginta Ti-

tulis, quibus illud continebatur, ſe; propter ingentem novarum Legum copiam, totidem alios, aut etiam plures Titulos ſubnexuiſſe, adjectis ad Leges ſcholiis. Editum eſt Græcè Pariſiis anno 1540. curâ Theodorici Adamæi Suallembergi: Latinè autem redditum per Joannem Mercerum Profeſſorem Regium, Lugduni anno 1556. prodiit.

His Librum Euſtathii Antecesſoris περὶ χρονικῶν Διαστημάτων, id eſt, de temporum intervallis à Cujacio quoque editum; Leges item Militares, Colonarias, ſive ruſticas, & Nauticas attexuit Leunclavius ſæpius laudatus: Paratitla Car. Labbæus.

DE JURE QUO USI SUNT POST JUSTINIANUM OCCIDENTALES POPULI.

Caput IV.

IN Occidente uſus Italiæ præſertim, & Conſtitutiones quædam Imperatorum Germaniæ ad Jus Juſtinianæum nonnulla adjecerunt, quæ corpori Juris Romani adjuncta ſunt, licet nihil habeant cum eo commune.

1. Libri Feudorum.

Conſuetudines Feudorum primum inter hæc obtinent locum. Earum duo tantùm libri vulgò recepti fuerunt ſub titulo Collationis decimæ, quaſi ad novem Collationes Novellarum addendæ : quibus unum Hotomannus adjicere tentavit ; Cujacius tres addidit. Primi Autor creditur Gerardus Niger: Secundi & Tertii Obertus de Horto,

qui ambo Juriſconſulti & Conſules Mediolanenſes fuere, tempore Friderici Barbaroſſæ Imperatoris, circa annum 1160. Quartus liber eſt ex variis & incertis Autoribus. Quintus Imperatorum Germanicorum quaſdam Conſtitutiones ad Feuda pertinentes complectitur.

2. EXTRAVAGANTES. *Imperatorum Germaniæ*

Horum Germanicorum Cæſarum aliæ paucæ Conſtitutiones additæ ſunt, nimirùm Friderici II. de ſtatutis & Conſuetudinibus contra libertatem Eccleſiæ editis anno 1223. *Extravagantes* duæ Henrici VII. quas nonnulli undecimam Collationem appellant, in duos Titulos diviſam; quorum prior eſt, quomodò in læſæ Majeſtatis crimine procedatur: Poſterior, qui ſint rebelles, Piſis anno 1312. data. His denique acceſſit liber de Pace Conſtantiæ inter Fridericum Imperatorem, & filium ejus Henricum ex una parte: & civitates Lombardiæ & Marchiæ &c. ex altera, anno 1180.

3. Codex LEGUM antiquarum.

Mitto Codicem Legum antiquarum, in quo continentur tum Francorum Lex duplex Salica, & Ripuaria: tum aliorum populorum, qui partim in Galliæ quibuſdam Provinciis degebant, ut

Wiſigothi, Burgundiones; partim in Germania, ut Alamanni, Baiuvarii, Saxones, Angli & Warini, ac Friſiones; partim in Italia, ut Longobardi: quæ poſt à Francorum primæ aut ſecundæ ſtirpis Regibus approbatæ, à Friderico Lindembrogio collectæ, & cum veteribus Formulis editæ fueruut Francofurti anno 1613.

4. Capitularia

His addenda Caroli magni, aliorumque Regum atque Imperatorum Francorum Capitularia, quæ majoris apud nos momenti habenda ſunt, utpote quibus Juris, quo utimur, origo magna ex parte debeatur. Capitularia dicta ſunt, quòd per capitula ſive capita digeſtas complecterentur Regum Conſtitutiones, de rebus ſacris ac profanis editas, conſilio Epiſcoporum & Nobilium. Collecta primùm fuere in ſeptem libros, ab Anſegiſo Abbate Lobienſi & Benedicto Moguntiacenſi Levita. Acceſſere deinde Additiones quatuor, præter Caroli Calvi propria Capitula. Primam eorum editionem P. Pithæo debemus, poſtremam & locupletiſſimam Steph. Baluzio ſæpiùs à nobis laudato.

QUA

QUA RATIONE LAUDARI SOLEANT LEGES, ET LOCA JURIS CIVILIS.

Caput V.

QUÆ aliis ſcriptoribus Capita librorum dicuntur, ea Titulorum ſeu Rubricarum nomine à Juriſconſultis appellantur. *Rubricæ* nomen ex eo deductum eſt quòd olim Rubricâ ſive terrâ Rubrâ, aut minio notari conſueviſſet materia, quæ in unaquaque libri ſectione tractaretur: hinc illud ſatyrici: 1. Unde Rubricæ nomen.

Perlege Rubras Majorum Leges.

Tituli autem Digeſtorum & Codicis in Leges diſtinguuntur: Leges, ubi longiores ſunt, in Paragraphos. *Legum* nomine intelliguntur, in libris quidem Pandectarum, Centones ex Juriſprudentum libris deprompti: in libris autem Codicis Conſtitutiones aut Reſcripta Principum. At verò *Inſtitutionum* Tituli non per Leges, ſed per Paragra- 2. Titulorum Juris diviſio.

phos dividuntur.

3. Quid ſit Paragraphus. Paragraphi vocabulum lineam ſignificat in longum protenſam, quâ margini adſcriptâ ſectiones ſive articuli capitum diſtinguebantur. Eo nomine apud nos duo indicantur : tum Nota ejus diſtinctionis, quæ hâc figurâ exprimitur §: tum tota ſententia, ſive articulus ſub una ejuſmodi nota comprehenſus. Deducitur ea vox à verbo Græco παραγράφω, quod eſt, *adſcribo*, ſive, *ad marginem annoto*, & *circumſcribo*,

4. Citandi ratio. Admonendi itaque hoc loco tirones videntur, quâ formâ ſententiæ ſive loca Juris Civilis Juſtinianæi in ſchola & foro allegari ſoleant. Neque enim Juriſconſulti librorum & titulorum, ſeu capitum numerum indicant : ſed prima ferè verba Legum ac Paragraphorum, (quæ ſectiones ſunt, ſeu membra vel Titulorum in Inſtitutionibus, vel Legum in Digeſtis, & Codice) adjectis Rubricis, ſive verbis ipſis, quibus conceptus eſt unuſquiſque Titulus:ex quo facilè quiſque judicare poterit, quàm neceſſarium ſit Jus addiſcenti Rubricas memoriâ tenêre.

Advertendum prætereà eſt Paragra-

phos non ſtatim ab initio Tituli, aut Legis numerari; ſed primam ferè periodum ſeorſim ſpectari, dicique *Principium*, ſeu initium.

Loca itaque Inſtitutionum ſic laudari conſueverunt. *In princ. Inſtit. de autorit. tutor.* vel §. *actionum autem, de actionib. Inſtit.* ſive, quod idem eſt, §. 28. *de action. apud Juſtinianum.* Licèt enim Digeſtorum & Codicis non minùs Autor reverà ſit Juſtinianus: ei tamen ſpecialiùs attribuuntur Inſtitutiones, quòd non mera collectio ſint, & ex alienis centonibus conſarcinatio: ſed mixtum ex veterum ſententiis & ipſius Conſtitutionibus & ratiocinationibus opus. 6. Ex Inſtitutionibus.

Digeſta ſeu Pandectæ hâc formâ citantur. *L. ex facto, §. rerum autem, ff. de heredibus inſtituendis, vel, L.* 35. §. 3. *D. de hered. inſtit.* Item *L. hujuſmodi legatum* 84. §. *ult. de legatis* 1. 7. Ex Digeſtis.

Ex Codice verò ſic, *L. ult. in pr. Cod. de petit. hered. L. un. in fine C. de rei uxor. act. L.* 1. §. *ſin autem ſervus* 4. *C. de comm. ſervo manum. L. communium* 9. *in fin. pr. C. de naturalib. liberis.* 8. Ex Codice.

Novellæ denique laudantur, aut 9. Ex Novellis.

more veterum Interpretum, ita: §. *his conſequens eſt*, *authent. de æqualitate dotis & propter nuptias Donationis*, *Col. lat. 7.* aut, quod eodem recidit, ſed nunc magis receptum: *Nov. 97. cap. 3.*

NOTÆ

Quibus brevitatis causâ uti ſolent Juriſconſulti.

Caput VI.

1. Neceſſaria eſt hæc cognitio.

TIRONIBUS non ingratum me facturum putavi, ſi præcipuas Notas ſubjunxero, quibus brevitatis causâ uti vulgò Interpretes ſolent in citandis maximè Legibus, aliiſve Juris locis; (& quas ideò Breviaturas vocant), adjectâ cujuſque ſignificatione. Sine harum quippe notitia non facilè ullus ad eorum ſcripta patet aditus.

2. De Notis & Siglis.

Neque verò huc pertinere videtur quod Juſtinianus Jus à ſe compoſitum per Notas aut Sigla deſcribi vetuit, ut priùs fieri moris erat. Sunt autem *Sigla* ſingulares, ac ferè initiales lite-

ræ, quibus totum vocabulum deſignatur, ut cum S. P. Q. R. ſcribimus, pro *Senatus, Populuſque Romanus* : ex qua forma natum apud Hebræos Machabæorũ nomen, quod literas quatuor י. ב. כ. מ. vexillis ſuis inſciberent: quibus denotabatur hæc ſententia ex cap. 15. Exodi. מי כמוכה באלים יהוה *Mi Chamocha Baelim Jehova*: id eſt, *Quis ſimilis tibi in fortibus Domine?* Illæ itaque primæ literæ in unam vocem conjunctæ, efficiebant *Machabi*. At verò *Notæ* ſunt certi linearum variè implicatarum ductus, qui non ſolum unicam vocem, ſed plures, ſæpe etiam integram ſententiam ex inſtituto Notariorum ſignificabant, ut Cujac. oſtendit. Obſervat. lib. 12. cap. ult. *Sigla*, ut pluribus nominibus eadem communia erant, ambiguam ſæpe faciebant orationem. *Notas* pauci noverant. Quæ cauſæ fuere prohibendi uſum utriuſque generis. At noſtra hæc literarum compendia, nec contextui adhibentur, & omnibus Juris ſtudioſis cognitu facilia ſunt. Hæc ſic habent.

Ap. Juſtin. apud Juſtinianum, id eſt, in Inſtitutionibus Juſtiniani.

Arg. ar. argumento : deducto nimirum ex tali Lege, vel ex aliquo Paragrapho qui laudatur.

Auth. authentica : id eſt, in ſumma Novellæ alicujus Conſtitutionis, inſerta Codici ſub hoc vel illo titulo.

Cap. capite, verbi gratiâ 1. vel 2. Novellæ 123. &c. aut libri alterius extra corpus Juris.

C. Cod. Codice : in Codice Juſtiniani.

Co. Theod. Codice Theodoſiano : compoſito ſcilicet juſſu Theodoſii Junioris.

col. columnâ : primâ vel ſecundâ paginæ alicujus, quæ ex interprete aliquo laudatur.

coll. collat. collatione ; v. g. tertia aut quarta. Collationes autem ſunt quaſi libri Novellarum Juſtiniani.

d. dicto, *aut*, dictâ. v. g. Paragrapho aut lege.

D. Dig. Digeſtis: in libris Digeſtorum Juſtiniani.

e. eod. eodem : ſupple titulo, vel cap.

extrav. extravag. extravagante Conſtitutione alicujus Imperatoris Germanici.

f. fi. finali, finalis, fine: id eſt, in fine legis, vel lege aut §. finali ſive ult.

ff. π, id eſt, Pandectis, ſeu Digeſtis Juſtiniani.

gl. gloſſa: id eſt, notæ ab Accurſio collectæ in univerſum Juris corpus.

h. hìc: id eſt in titulo, vel lege, quæ materies eſt interpretationis.

h. t. hoc titulo: idem quod ſuprà.

j. gl. junctâ gloſſâ: id eſt, Accurſii notis cum textu legis laudatæ conjunctis.

in Auth. coll. 1. in Authentico, collatione 1: id eſt in Novellis Juſtiniani Sectione, vel parte, hac vel illa.

in f. in fine: Legis aut Paragraphi citati.

in pr. in principio, ſeu initio Tituli aut Legis ante Paragraphum primum.

in f. pr. in fine principii: pauló ante primum Paragraphum.

Inſt. Inſtitutionibus: id eſt in Inſtitutiònibus Juſtiniani Imperatoris.

in ſum. in ſumma: Legi aut Paragrapho citato præfixa.

l. Lege, hac vel illa ſub Titulo qui laudatur.

Li., aut *Lib.* Libro 1. 2. &c. Inſtitutionum, ſive Digeſtorum, aut Co-

dicis, vel operis cujuſvis.

Nov. Novellâ; 1. aut 2. Juſtiniani.

Pr. Principium: quod Legis aut Tituli, Paragraphum primum præcedit.

ſol. ſolve, aut ſolutio: quâ reſpondetur ad argumentum propoſitum.

ſum. ſumma; Legis aut Paragraphi, de quo agitur.

t. tit. titulo.

℣. ver. ut *℣bum.* verbum.

℣. *℣s.* verſu, verſiculo: id eſt, ſegmento, ſive commate Paragraphi longioris.

ult. ultimo, ultima: Paragrapho ſcilicet, vel lege.

§. Paragrapho: id eſt, membro ſive articulo Legis vel Tituli.

DE AUTORITATE ET UTILITATE JURIS CIVILIS

Ubi & Gallici Juris hodierni Origo perſtringitur.

Caput VII.

De Juriſprudentiæ, tum Judiciariæ, tum Profeſſoriæ dignitate, deque præmiis atque honoribus omni ævo utrique delatis apud omnes Gentes quæ aliquid unquam habuere humanitatis, alius erit, ut ſpero, dicendi locus. Id nunc quidem ſufficiet, quòd ſummi quique & optimi Principes; cùm ſe civium ſuorum, non minùs à flagitioſorum hominum, quàm ab hoſtium inſidiis, ac tam ab illorum interna, quàm horum externa vi, tuendorum causá conſtitutos intelligerent; tempus omne ſuum inter Juris dicendi & gerendi belli munia æquè partiti ſunt: quódq; Legum quodàmmodo conden- 1. Juriſprudentiæ dignitas.

darum poteſtatem Juriſconſultis Imperatores Romani attribuere. Sed nunc de Juris tantùm Romanorun, per Galliam præſertim, Autoritate, differendum eſt: eamque in rem Juſtinianææ Juriſprudentiæ fatum, ut ita dicam, inſpiciendum; atque ab illius ætate ad hæc fermè tempora de ducendum: Ex quo & Juris noſtri Origo lucis aliquid accipiet.

2. Jus Juſtiniani non ſtatim in Occidente valuit.

Etſi univerſum Juris à Juſtiniano compoſiti corpus circa dimidium ſeculi à Chriſto ſexti abſolutum omni ex parte fuerit, atque in Orientis Imperio receptum: in Occidente nihilomiuùs radices ſtatim agere non potuit, utpote in alieno jam ſolo. Italiam quidem ab Oſtrogothorum ditione Juſtinianus vindicaverat, Teiâ ultimo eorum Rege per Narſetem devicto, anno Imperii ſui 26. Chriſti 552. Verùm ſub initia Juſtini Junioris, qui ei proximè ſucceſſit, Longobardi, Rege Alboino è Pannonia transgreſſi circa annum Chriſti 606. magnam ejus partem occuparunt: Longino, cæteriſq; Exarchis qui Conſtantinopoli mitti ceperunt, ægrè Ravennam cum Pentapoli ſua adverſus eos tuentibus, ad an. ferè 752. Apuliæ verò, Sici-

liæque, Saraceni aliquandiu, ac deinde Normanni potiti ſunt.

Gallia per hæc tempora Francorum Regibus maxima ex parte parebat, ut Weſtrogothis Hiſpania. Harum ambarum regionum veteres incolæ Legem quidem Romanam, annuentibus ipſorum Regibus, ſervabant: ſed qualis Codice Theodoſiano, eoque interpolato, aut ejus abbreviati interpretatione, & receptis ejuſdem Codicis additamentis, continebatur: uti jam indicavimus. 3. In Gallia diu perſeveravit Jus Theodoſianum.

Advenæ verò in Gallia Franci, & ſi qui adhuc Burgundiones; in Hiſpania Gothi; in Italia Longobardi; in Germanico limite Alemanni, aliæque Francis ſubjectæ Gentes, ſuis quæque moribus regebantur. Hinc ortæ poſteà harum nationum Leges à victoribus Francorum Regibus progreſſu temporis in ordinem redactæ & confirmatæ, alicubi etiam correctæ & auctæ; ut patet ex Codice Legum Antiquarum, quas collegit Fridericus Lindenbrogius. 4. Sed unà cum Jure Francico &c.

Tanta verò fuit Regum in ſubditas nationes humanitas, ut non modò ſingulis Gentibus propriarum Legum uſum indulgerent: ſed etiam, nullo 5. Ita ut ſingulis Gentibus permiſſum fuerit Jus ſuum.

inter victores victoſque diſcrimine, liberum privato cuique diu reliquerint arbitrium eligendi quo quiſque ex his Juribus vivere, ac judicari vellet: niſi quod in rebus Eccleſiaſticis Lex ubique Romana prævaluit.

6. Jus Romanum ſequunti generaliter Itali.

Hanc Romani ipſi ac plerique Italorum retinuerunt, non modò Gothis, ſed & Francis in Italiæ Regno dominantibus.

7. Gallique Narbonenſes, & Aquitani.

Jus idem Romanum Galliæ Narbonenſis, Provinciæque Viennenſis, & Arelatenſis, ac ferè totius Aquitaniæ incolæ in univerſum amplexi ſunt; quod præ cæteris vir Cl. Ant. Dadinus Altaſerra Rer. Aquitanic. lib. 3. per plura capita probat; ut & Innocentius Cironius obſervat. Juris Canonici lib. 5. cap. 2. & ſequentibus, ac Steph. Baluzius ad Agobardum adverſus Legem Gundobadi.

8. Probatur hic uſus in Gallia.

Sanè apud Illuſtriſſ. Hieron. Bignonium in Notis ad Formulas Marculfi lib. 1. cap. ult. laudatur eam in rem vetus Conſtitutio Clotharii Regis his verbis concepta: *inter Romanos negotia cauſarum Romanis Legibus præcipimus terminari*: ubi notandum eſt Romanorum nomine Gallos intelligi, cæteroſque

cæteroſque populos, qui Romanis anteà paruerant, quique generali Antonini Imperatoris edicto civitate Romanâ fuerant donati. Eo ſpectat, apud Marculfum, Donationum & Teſtamentorum juxta Romanorum conſuetudinem Formula quæ 37. eſt libri ſecundi; apud Lindenbrogium verò 73. numeratur. Atque hic uſus confirmari poteſt ex ipſo Titulo eidem adjectarum Formularum veterum *ſecundum Legem Romanam*.

Idem in Italia, tanquàm recepto more ſervari conſtituerunt Carolus Magnus & Pipinus lib. 2. tit. 56. Legis Longobardorum. Illius conſtitutio cap. 1. ejus tit. ſic refertur: *Sicut conſuetudo noſtra eſt, ut Longobardus, aut Romanus, ſi venerit quod cauſam inter ſe habeant, obſervamus ut Romani ſucceſſiones juxta illorum legem habeant, ſimiliter & omnes ſcriptiones ſecundum legem ſuam faciant; & quando jurant, juxta legem ſuam jurent: & alii ſimimiliter faciant: Et quando componunt, juxta legem ipſius, cujus malum fecerint, componant. Et Longobardos illos convenit ſimiliter componere. De cæteris verò cauſis communi lege vivant;* Et in Italia

quam Dominus Carolus, excellentiſſimus Rex Francorum atque Longobardorum in Edictum adjunxit.

Pipini autem Conſtitutio ſic habet: *De diverſis generationibus hominum, quæ in Italia commanent, volumus, ut ubicunque culpa contigerit, unde fayda creſcere poterit, pro ſatisfactione hominis illius, contra quem culpaverit, ſecundum legem ipſius, cui negligentiam commiſerit, emendet. De ſtatu verò ingenuitatis, aut de aliis querelis, unuſquiſque ſecundum ſuam legem ſemetipſum defendat.*

8. Probatur facultas eligendi ſibi Legem.

Conceſſam autem ſingulis per univerſum Francorum imperium facultatem edendi quo jure uti ac vivere mallent, iidem, aliiq; ſcriptores ex priſcis monumentis ita comprobarunt; ut rem adeo certam in dubium revocare ignari omnino ſit, aut pertinacis. Id Legis Burgundionibus præſcriptæ ac Francis probatæ Titulus L X. demonſtrat, qui ſic habet. *Cæterùm ſi quis poſthac barbarus vel teſtari voluerit, vel donare, aut Romanam Conſuetudinem, aut barbaricam eſſe ſervandam ſciant.* Adjeciſſe ſufficiet ex antedicto Legis Longobardorum lib. 2. tit. 57. reſcri-

ptum Lotharii Imperatoris, qui filius fuit Ludovici Pii, quod etiam à Gratiano exſcriptum eſt ad calcem Diſtinctionis 10. Ibi Lotharius ad poſtulata Leonis IV. Pont. ad ſe de his rebus miſſa reſpondens; hæc ſanxit. *Volumus ut cunctus populus Romanus interrogetur quali lege vult vivere; ut tali Lege, quali Lege vivere profeſſi ſunt, vivant: illiſque denuncietur, ut hoc unuſquiſque, tam Judices, quàm duces, vel reliquus populus ſciat, quòd ſi offenſionem contra eandem Legem fecerint, eidem Legi, quâ profitentur vivere, per diſpenſationem Pontificis, aut noſtra ſubjaceant.* Illuſtre usûs illius exemplum extat apud Sigonium lib. 8. de regno Italiæ in Bonifacio Duce, ſeu Marchione Tuſciæ; ejuſque filiâ Mathilde Comitiſſa. Teſtatur quippe Bonifacium Longobardicam Legem eſſe profeſſum, Mathildi verò Salicam placuiſſe: uti ex eorum tabulis, quæ Mutinæ in Eccleſia aſſervantur, cognoſcere licet: ubi illud quoque obſervat, etſi liberis alio à parentibus jure uti liceret; non tamen uxori licuiſſe aliam, quàm mariti Legem ſequi: quod ex eodem tabulario Muti-

nenſi probat, adducto inſtrumento quo Maria quædam, cùm ante nuptias profeſſa eſſet Lege vivere Romanâ, conteſtatur tamen ſe poſteà cum viro ſuo Lege Longobardicâ vivere, quòd is Longobardus natione eâ Lege ſe vivere profeſſus eſſet. Affirmat porro idem Autor lib. 11. eum uſum in Italia. viguiſſe ad tempora uſque Lotharii ſecundi, qui poſt inventum, ut diximus, Jus Juſtinianæum, Lege ſanxerit ut impoſterùm ex uno illo Jure Civili Romano judicia fierent.

9. Hinc orta Conſuetudinum diverſitas.

Ex hac Regum indulgentia natum eſt tum illud jurium diſcrimen, quod inter populos pro regionibus variis interceſſit; tum morum illa diverſitas, quæ intra cujuſque fere regionis fines inolevit. Cùm enim privatis liceret ſuam ſibi Legem eligere: hinc fiebat, ut ubi Lex Romana communi uſu vigebat, non pauci tamen Salicam, Gothicamve, aut Longobardicam mallent: & ubi major pars hominum Salicâ, aliáve ejus generis Lege ſeu conſuetudine utebatur: multi invenirentur, quibus Jus Romanum magis placeret. Ex hac itaque jurium mixtura, ſeu potiùs confuſione, evenie-

bat, ut nullibi Lex ulla penitus ſincera cuſtodiretur : & ſic paulatim omnes populi aliquam Juris non ſui partem, unà cum Lege propria, aſciſcerent. Atque hæc, ni fallor, harum conſuetudinum ſtatutorumque diverſorum, quæ tractu temporis emerſerunt, atque inoleverunt, cauſa, & origo extitit.

Jus igitur à Juſtiniano compoſitum in Occidente (ſaltem extra Exarchatum Ravennatem) ferè incognitum latuit per ſex propemodùm ſecula. Quamquàm enim Carolus Magnus, poſtquàm ſubactis in Italia Longobardis, Imperator Romanorum electus eſt ; de reſtituendo jure Romano feriò cogitaſſe dicatur : hoc tamen ejus deſiderium exitu caruit, ſive ob continua bella ; ſivé deficientibus libris, quibus hoc Jus continebatur. Emerſit tamen è latebris tempore Lotharii Saxonis Imperatoris Germanici, cui cognomen aleatori circa annum Chriſti 1137. 10. Jus Juſtiniani in Occidéte diu ignotum.

Eo tempore belli, adverſus Rogerium Siciliæ Regem, hortante Innocentio II. Pont. ſuſcepti, victor Lotharius ope Piſanorum, qui tunc mari plurimùm pollebant : cum in excidio urbis Amalphitanæ inventus eſſet vetuſtiſſimus 11. In uſu eſſe cœpit inventis Pandectis Piſanis.

Pandectarum Codex ; eo volumine tanquàm eximio munere, ac luculento rei benè geſtæ præmio, donandos cenſuit Piſanos. Hi eum librum religiosè ſervarunt ad annum uſque 1406. quo tempore Guidus Coponius Florentinorum dux, captis Piſis, haſce Pandectas, velut præclarum victoriæ monumentum, nec minimam triumphi ſui partem, Florentiam tranſtulit : ubi adhuc earum autographum magnâ curâ aſſervatur : unde *Pandectis Florentinis* nomen. Anteà quidem non omnino incognitum, etiam in Gallia, fuiſſe Jus illud Juſtiniani, vel ex Ivone Carnotenſi probari poteſt, qui cum circa an. 1090. in vivis eſſe deſierit, nonnulla ex ejus libris tranſtulit in ſuum Decretorum opus.

Vulgato Pandectarum opere, Wernherus (Irnerium Itali dixere) magni nominis per ea tempora Juriſconſultus, qui apud Conſtantinopolim ei ſtudio dederat operam, plurimùmque poterat apud Lotharium; ei Autor fuit, ut Jus Romanum Juſtiniani publicè in Academiis doceri, atq; ex eo cauſas in foro impoſterùm judicari juberet :ipſeque primus paulò poſt Bononiæ Jus Civile docuit.

Hinc ingens extitit Juriſconſultorum examen: quorum ſtatim in Galliam non pauci migrarunt; nec modò Placentinus apud Montem Peſſullanum Jus Civile profeſſus eſt, unde oriundus erat; ſed & alii alibi: adeò ut Lutetiæ hoc ſtudium jam tum circa ann. 1150. floruiſſe legatur, volente, & Doctores atque auditores fovente Ludovico VII. Rege. Ejus rei oculatum teſtem habemus Rigordum Philippi Auguſti Capellanum, cujus hæc in hiſtoria Philippi ejuſdem, notanda ſunt verba. *In diebus illis ſtudium literarum florebat Pariſius: nec legimus tantam aliquando fuiſſe ſcholarium frequentiam Romæ, Athenis, vel Ægypti, vel in qualibet parte mundi, quanta locum prædictum ſtudendi gratiâ incolebat: quod non ſolùm fiebat propter loci illius admirabilem amœnitatem, & bonorum omnium ſuperabundantem affluentiam; ſed etiam propter libertatem & ſpecialem prærogativam defenſionis, quam Philippus Rex & pater ejus ante ipſum, ſcholaribus impendebat. Cùm igitur in eadem nobiliſſima civitate non modò de trivio & quadrivio* (id eſt, de ſeptem artibus quæ

12. Brevi in Galliâ invectum.

liberales vocantur, & quarum tres ſermonem, quatuor quantitatem ac res ipſas reſpiciunt) *verùm & de quæſtionibus* Juris Canonici *&* Civilis, *& de ea facultate, qua de ſanandis corporibus ſcripta eſt, plena & perfecta inveniretur ſcriptura: ferventiori tamen deſiderio ſacram paginam & Theologicas quæſtiones docebant.*

13\. Ejuſque ſtudiũ magno ardore arreptum.

Tanto autem ſtudio harum Legum Romanarum ſciéntiam homines illorum temporum appetere ceperunt; ut ei non modò Laïci, ſed Clerici quoque, imò & Monachi, deſertis ſedibus muniiſque ſuis, ſeduló incumberent;& Leges Imperiales reliquas ſcientias ſuffocarent, uţ querebatur Martinus quidam Clericus apud Giraldum Cambrenſem. Quod, quanquàm eo colore fierèt, ut eſſent in Monaſteriis, & Collegiis qui eorùm cauſas defendere poſſent; reverà tamen divitiarum atque honorum ſpe impulſi huic diſciplinæ ſe penitus, neglectâ Theologiâ, dedebant, tum ordinis Eccleſiaſtici homines, tum etiam cœnobitæ. Qua de re videndus præ cæteris Arthurus Duckius lib. 2. de uſu & Autorit. Juris Civilis, cap. 8. parte 2. §. 31. & 32.

Atque hæc eò proruperunt, ut reprimi hunc perdiſcendi Juris Civilis ardorem neceſſe fuerit, vetitis religioſis, ſive hac de cauſa, ſive ad medicinam diſcendam, Monaſteriis ſuis egredi: quòd Concilii Turonenſis ab Alexandro III. Pontifice anno 1163. ex univerſo pene Occidente congregati, Can. 8. cautum fuit; ex quo deſumptum eſt Cap. tertium extrà, *ne Clerici vel Monachi ſecularibus negotiis ſe immiſceant.* Eodemque pertinet Honorii III. Decretalis circa annum 1219. emiſſa in Cap. ſuper ſpecula 28. de privilegiis: ubi ſub excommunicationis interminatione interdicitur, ne Pariſiis (in unica ſcilicet Galliæ tunc temporis Academia) vel in civitatibus, ſeu aliis locis vicinis, quiſquam doceret vel audiret Jus Civile: cujus Conſtitutionis ſi quis inſcriptionem ſpectet *ad Capitulum Pariſienſe & cæteros Eccleſiæ Prælatos Pariſiis commorantes*; præterea partem deciſam attentè legat, ubi hæc affertur ratio, *quòd non debeat à Clericis & Monachis pro derelicto haberi ſacræ Theologiæ ſtudium*; cæteraſque ejuſdem Decretalis partes, quæ extant tum in Cap. ult. *ne Cle-*

14. Et Monachis interdictum, & Clericis majoribus Lutetiæ, ut alibi.

rici vel Mon. ſecularib. negot. ſe immiſceant, tum in Capit. ult. de Magiſtris : ſique cum his conferat, Bonifacii VIII. Decretalem primam & ſecundam ſub tit. *ne Cler. vel Mon. in 6.* ex his omnibus facilè judicabit eam ad Clericos tantùm in Eccleſiaſtica dignitate conſtitutos pertinuiſſe. Nec verò aliter illam accepit optima Legum interpres Conſuetudo, ut alibi eſt à me demonſtratum.

15. Apparet autoritas Juris Civil. in Gall.

Ex his apparet magnam eſſe Juris Juſtinianæi etiam in tota Gallia autoritatem. Eam quidem non ab Autoribus legum Romanarum, non ab ipſo Juſtiniano nactum eſt, qui nulla unquam in parte Galliarum imperavit; longè minùs ab Imperatoribus Germanicis, qui leges in eo comprehenſas nec condiderunt, nec, ut extra Germaniam ſervarentur, jubendi habuere poteſtatem.

16. Idque ex Regum voluntate

Omne itaque apud nos robur ſuum Chriſtianiſſimis Regibus debet Jus Romanùm, qui clementiâ providentiáque ſuâ dignum, ſibique ipſis magnificum duxerunt uſum æquiſſimarum Legum ab iis ſancitarum, qui priùs in Gallia imperaſſent, quorumque in Jus ipſi

non armorum modò vi, ſed (ut aliàs à me probatum eſt) fœderum quoque jure, ſucceſſiſſent, petentibus populis indulgere. Nec verò Romanam tantùm Legiſlationem, ex Theodoſiano Codice, ſive potiùs Codicis Breviario, prout mos illorum temporum ferebat; ſed & Burgundicam à Gundebaldo Rege denominatam; Gothicam, atque Alemannicam Merovingii; & Boioaricam, Saxonicam, Friſicam Carolovingii permiſerunt; non minùs quam Ripuariam Salicamve, quæ duæ, ni fallor, fuere Leges, quibus uſi, Eghinardo teſte, veteres Franci. Pari deinde benignitate Capevingii, ut prolatum à Juſtiniano Jus Romanum trans Duranium tranſque Rhodanum colentibus *: ita citerioribus populis, variè mixtas ex Romano Francicoque Jure Conſuetudines; cunctis denique ſubjectis Imperio ſuo gentibus, prout unaquæque in eorum venerat poteſtatem, inſtituta, quæ cuique anteà placuerant, rata manere voluerunt.

* Extat Car. 7. reſcriptum in actis Senatus Toloſ. ut à v. ſ. Cl. Bazino Beſontio digniſſ. Com. Cõſiſtoriano accepi.

17. Quæ probatur ex Academiarum erectione, & Judicum examine.

Sed duo ſunt prætereà quæ enixam Chriſtianiſſimorum Regum in fovendo, excolendo, atq; probando Jure Romano voluntatem non leviter adſtruunt: quòd

nimirùm, ejus uſum dimidiæ ampliſſimi Regni ſui parti conceſſiſſe non contenti; illud & in Academiis omnibus à ſe erectis publicè doceri; & futuris per totam ditionem ſuam, ſive Advocatis, ſive Magiſtratibus ad fori munia admittendis, pro Lydio lapide eſſe voluerunt.

18. Propter eximiam ſc. Juris ejus Utilitatê.

Videbant nimirùm, pro ſua prudentia, Jus Civile Romanum adeo æquitati naturali conſentaneum, ejuſque ſanctiſſimas Leges ad rectè decidendum omne genus negotiorum ita comparatas eſſe: ut ex eo ſolo certa Juris gentium principia, veræque iudicandi regulæ peti poſſint; ejuſque comparatione mutilæ ſint cæteræ omnes Legiſlationes. Hinc Lex Romanorum *Legum omnium mater* meritò appellatur in Additione quarta ad libros Capitularium cap. 102. aliàs 103. Hinc & D. Ludovicus, & alii tum Franciæ, tum Hiſpaniæ Reges in Conſtitutionibus ſuis, omneſque Legum Interpretes, Leges Romanas *Juris Scripti*, & *Juris Generalis* ſive *Communis* nomine decorare non dubitant. Carolus imprimis Molineus ad Conſuetudines Pariſienſes, Jus Romanum tam æquum eſſe

affirmat,

affirmat, & rationi conveniens; ut omnium ferè Chriſtianarum gentium uſu & approbatione commune ſit effectum. Sic Ludovicus Servinus, Generalis in Senatu Pariſienſi Advocatus, in Oratione de teſtamento Comitis Lavallii, Jus Civile Romanorum naturali & Civili æquitate ante omnes Leges pollere ait; & ad illud omnes ubique recurrere. Cui conſonat quòd Dionyſius Gothofredus in praxi rerum civilium teſtatur Jus Civile Romanorum, Legum ſanctitate & diſciplinâ, exterarum gentium omnium Legibus & Inſtitutis præponderare, omniaque populorum jura & mores in ſe comprehendere.

Neque his adverſatur Chriſtophori Thuani primi Præſidis opinio, cenſentis Jus Romanorum apud nos locum habere rationis ſcriptæ duntaxat, cum Regum Conſtitutiones, & gentis cujuſque Conſuetudines noſtrum propriè Jus conſtituant. Nam P. Liſetus, & ipſe Præſes, teſte Coquillio in Præfatione ad Conſuetud. Nivern. in alia ſententia erat; contendebatque Jus Civile Romanorum eſſe Gallorum quoque Jus Commune: ideoque Con- 19. Nec obſtat dictum Chr. Thuani Præſidis.

H

ſtitutiones & Conſuetudines, in quibus Jus Gallorum proprium verſatur, Jus eſſe ſtrictum, ſtrictamque interpretationem recipere. Prætereà nominis reverà magis, quàm rei hîc quæſtio agitur: quando nec Lex ſine ratione eſſe poteſt; & ratio apud omnes homines, qui quidem homines ſunt, Legis loco eſſe debet.

20. Neceſſarius Juris R. uſus deficiente in multis Gallico.

Neque verò abnuerim quin in iis cauſis, quæ Regiâ Conſtitutione aut receptâ Conſuetudine definiuntur, huic Juri Galliæ proprio ſtandum omnino ſit. Verùm ubi Jus noſtrum deficit, ad Jus Romanum, tanquàm ad limpidiſſimum, non ſolùm æquitatis, ſed & Edictorum atque Inſtitutorum noſtrorum fontem, recurri oportere cum pleriſque Juriſconſultis Gallicis aſſevero. Cum Molineo dico in Conſuet. Pariſ. Tit. de Feudis n.° 106. cum Eguinario Barone in Conſtitutionem Juſtiniani ad Senatum & omnes populos; cum Chopino de communib. Francicarum Conſuetudinum præceptis. quod adeo verum eſt, ut ſupremarum etiam Curiarum Judices ſecundum Jus Romanum pronunciare ex officio debeant. Ita certè affirmare non verentur Re-

buſſus de reprob. teſt. n. 175. Charondas Reſponſorum lib. 3. reſponſo 96. & ad Edictum Franciſci II. de ſecundis nuptiis; Paſchaſius lib. 9. Diſquiſitionum ſeu obſervationum quas Gallicè ſcripſit cap. 38. Ranchinus lib. 2. variarum lectionum cap. 3. aliiq; non pauci.

Et ſanè ſi quis ex vero rem æſtimet, litium, quæ in forum deferuntur, nonniſi partem longè minorem Legibus noribuſque noſtris decidi poſſe neceſſariò fatebitur: adeo anguſtis finibus hæc omnia concluduntur. Conſtitutiones quidem Regum Chriſtianiſſimorum pauciſſima Juris privati capita complectuntur, circa munia Magiſtratuum, qui in hoc regno propè innumeri ſunt; circa cujuſque ordinis aut corporis Juriſdictionem, circa ordinem judiciarium in diſceptandis terminandiſque apud varia Judicum auditoria controverſiis, ſervandum, maxima ex parte verſantur. Conſuetudines autem, ſi Feudales & cenſuales cauſas, conjugum communionem, (ex vetuſtiſſimis Gallorum Inſtitutis ortam) formamque teſtandi, & pauca ſucceſſionum capita demas: vix quicquam

21. Ut notum cuivis forum ſequenti.

habent, quod uſûs alicujus ſit. De cæteris omnibus negotiorum figuris, altum in his ſilentium: ità ut, deficiente in majori parte cauſarum, jure Galliæ ſpeciali; conſulendum neceſſariò veniat Jus ſcriptum, ſive Civile, ſive Canonicum, pro diverſarum controverſarum natura. Quin & ſi quis rem accuratius diſpiciat Originem aut prima certè quædam, tum Gentilitii, ut vocant Retractus, tum ipſius Feudorum Juris, Semina in Jure Civili haud ægrè deprehenderit.

22. Jus proprium Galliæ inde manat.

Accedit quòd Conſtitutiones ipſæ & Conſuetudines Romanis è fontibus manant: tantamque cum Jure ſcripto familiaritatem habent, etiam cùm ab eo deflectunt, eive derogant: ut quemadmodùm, communi omnium judicio, Juris Canonici nemo idoneus eſt auditor ſine Juris Civilis peritia; ita nec teneri ac percipi à quoquam ſive Leges, ſive Mores Francici poſſint, niſi qui in Legibus Romanis apprimè verſatus fuerit. Id vel ex omnibus editis, tum in Regias Conſtitutiones, tum in, Conſuetudines Commentariis apertiſſimè liquet; quorum Autores ad Jus noſtrum interpretandum,

nonniſi petitis ex Jure Civili rationibus ubique utuntur; ſuaſque interpretationes, Legum, aliquando & Canonum, autoritate fulciunt; ut eos pudere omnino debeat, qui in Juris Conſuetudinarii regionibus, nullam eſſe Legum Romanarum vim, uſum propè nullum audent affirmare. Qui profectò, dum propriæ aut alienæ inertiæ velificantur, non Juris hujus probant inutilitatem, ſed ſuam ipſorum inſcitiam produnt.

Huic tractatui deeſſe aliquid haud dubiè videretur, niſi aliorum exemplo geſta ſubjungeremus Juſtiniani, quem Romani Juris, quo utimur, Autorem agnoſcimus.

JUSTINIANI VITA.

Caput VIII.

JUSTINIANUS Imperator non Salonæ in Dalmatia & Illyrico Occidentali, non in Thracia natus eſt, ut quidam ſcripſere: ſed in Dacia Mediterranea, 1 Orientalis Illyrici Provincia, Thraciæ proxima, quantum ex 1. Juſtiniani patria.

ejus Novella xi. conjicere licet, quâ patriam ſuam, ſive Achridem, ſive Bederinam (variè quippe traditur) ſub Juſtinianæ primæ nomine, ut ſede Præfecti prætorio Illyrici, ita & Archiepiſcopatu ſeu Primatu decoravit. Is à Juſtino avunculo ex humili, armentarii ſcilicet, fortuna ad Imperiale faſtigium, poſt Anaſtaſium evecto, Nobiliſſimi priùs, ac deinde Cæſaris titulo auctus; tandem Imperator creatus eſt flagitante populo Conſtantinopolitano, Kal. Aprilis, Mavortio Conſule, hoc eſt ânno à partu Virginis 627. Tum defuncto, poſt menſes quatuor, Juſtino, imperium ſolus moderari cepit Kal. Auguſti, annum ætatis ferè 45. agens. Tum bello, tum pace inclytus fuit: in adminiſtrando imperio viros doctos forteſque atque induſtrios nactus.

2. Bellum Perſicum.

Primum adverſus Cavadem Perſarum Regem bellum geſſit, qui Meſopotamiam Syriamque populabantur. Hoc bellum Gentis Lazicæ gratiâ, quæ olim Colchorum Natio fuit, ſuſceptum eſt initio imperii, cùm Rex Lazorum Tzathus Romanorum religionem fœduſque eſſet amplexus. Ad

id bellum gerendum miſſus anno 529. Beliſarius, re ancipiti exitu geſtâ, inde à Juſtiniano revocatus eſt anno 531. atque in Africam adverſus Vandalos ire juſſus. Sequenti anno, qui ſextus Imperii Juſtiniano erat, pax cum Perſis inita eſt, eâ lege, ut utriſque bellum in Lazica gerere liceret.

3. Seditio Conſtantinopoli.

Eodem anno Conſtantinopoli ingens eſt coorta ſeditio, per quam Hypatius, Patricius Imperatoris Anaſtaſii nepos Imperatoria ſumpſit inſignia, cum Pompeio & Probo conſobrinis. Juſtinianus, cum de fuga capeſſenda cogitaret; hortatu tamen Theodoræ uxoris palatium muniit: ac prælio in ipſa urbe Conſtantinopolitana facto, Beliſarii, & Narſetis operâ, occiſis, unâ die, triginta circiter hominum millibus, ſupplicioque affectis Autoribus, hunc tumultum repreſſit. Complures tunc Eccleſiæ ſubverſæ, quæ poſt à Juſtiniano reſtitutæ: imprimis verò S. Sophiæ templum, quod anno Imperii ſui 10. maximis ſumptibus inſtaurare cepit. Ea ſeditione populi furor contra duos Imperatoris familiares exarſit, Joannem Cappadocem Præfectum

Prætorio, & Tribonianum Quæſtorem ſacri Palatii. Horum uterque pecuniæ ſupra modum avidus: Joannes, literarum omnino rudis, vafer tamen, multiſque inquinatus flagitiis: Tribonianus è Pamphylia oriundus, Juris quidem eâ tempeſtate callentiſſimus habebatur; ſed Leges pretio figere dicebatur ac refigere. Utrumque Juſtinianus exauctorare coactus eſt placandæ plebi. Sed pauló poſt in priſtinum gradum reſtituit. Et Tribonianus in dignitate diu perſtitit, donec morbo extinctus eſt: Joannes decimo poſt anno, Chriſti 542. omnibus exutus facultatibus, in Preſbyterum attonſus, atque in Ægyptum amandatus, miſerrimam illic vitam duxit, ad mortem uſque Theodoræ Auguſtæ, annumque Chriſti 548. Tunc à Juſtiniano revocatus, in Sacerdotio perſeveravit; falſis viſis in ſpem adductus imperatoriæ dignitatis adipiſcendæ. Verum præſtigiarum ejuſmodi fides non aliter eſt impleta, quàm ubi Sacerdos initiatus cum Clericalis ordinis indumenta deeſſent, Preſbyteri, cui nomen Auguſto, Tunicam ſumere adactus eſt.

4. Bellum Vandalicum in Africa.

Vandalicum poſteà bellum, duce Be-

liſario eodem inchoatum anno 533. ſequenti finitum eſt, captâ Carthagine; ac Gilimere,(qui Hilderico interfecto, Vandalorum regnum invaſerat,)poſt longam obſidionem redacto in poteſtatem, & Conſtantinopolim abducto, Juſtiniani quarto Conſulatu. Qua de cauſa Beliſario permiſſus triumphi honor jamdiu obſoletus: niſi potiùs ovationis ſpecies fuit, cum non curru veheretur triumphator, ſed pedes ambularet, captivis ante ſe traductis, inque his Gilimere ipſo, qui ad Juſtinianum in Hippodromum deductus, eumque adorare coactus eſt. Is caſum ſuum non gemitu aut dolore, ſed riſu proſecutus, illud identidem ex ſacris literis proferebat: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*: Poſt triumphum agro in Cappadocia donatus eſt; patricia quoque dignitate decorandus ſi hæreſim ejurare voluiſſet. Sic everſum eſt Vandalorum in Africa regnum anno 96. poſt occupatam à Genſerico eorum Rege Carthaginem; anno autem 108. à prima Vandalorum in Africam irruptione. Nec tamen ante annum imperantis Juſtiniani 19. quieta à Maurorum incurſionibus Africa fuit.

ſ. Bellum Gothicum.

Vandalicam expeditionem excepit bellum Gothicum in Theodatum Amalaphridæ Theodorici ſororis filium, ad regium culmen evectum ab Amalaſuntha ejuſdem Theodorici filia; quæ ab eo necem pro beneficio tulit, agente ut creditum, eſt, Theodorâ Juſtiniani uxore, verita, ne Juſtinianus Amalaſuntham ſibi anteferret. Hujus cæde commotus Juſtinianus, qui aliunde recipiendæ Italiæ deſiderio flagrabat, Ducem Beliſarium contra Gothos immiſit anno Chriſti 535. Hic Siciliam anno eodem occupavit, Syracuſis potitus. Sequenti anno Beliſario fortiter obſtitit Vitiges à Gothis Rex electus Theodato interempto. Romam tamen cepit Beliſarius anno 536. & à Vitige obſeſſam annum integrum atque inſuper dies novem, liberavit anno 538. Pauló poſt Ravenna, ipſeque cum conjuge Vitiges in poteſtatem venit. Hunc Beliſarius anno 540. à Chriſto nato, belli quinto, ad Juſtinianum adduxit. Poſtmodum Totilas vir fortitudinis & prudentiæ non vulgaris, Rex à Gothis, poſt Aldibaldum & Eraricum creatus, res Gothorum in Italia afflictas, non magis bellica virtu-

te, quàm juſtitia atque animi moderatione erexit, Fuſis ſæpius Romanis, urbem anno 546 cepit: eamque à Beliſario, rurſus in Italiam tranſmiſſo, receptam, biennio poſt recuperavit. Sed anno belli 18. Chriſti 552. regni 11. Totilas idem, à Narſe Eunucho, natione Perſa, prælio victus, atque in fuga eſt obtruncatus. Denique Teia poſtremo in Italia Rege Gothorum paulò poſt interfecto, finis bello Gothico impoſitus eſt anno Chriſti 553.

Intereà Perſicum in Oriente bellum recruduit anno Juſtiniani exeunte 13. Chriſti 540. excitato per Vitigem Gothum ad infringendam pacem Choſroë. Is taq; vaſtata Syria Antiochiam cepit, atque incendit. Tandem quinquennales induciæ anno circiter Chriſti 545. Juſtiniani 19. inſtauratæ ſunt, ita ut nihilo ſecius bellum interim in Colchide gereretur. Tum quinquennales rurſus inter utroſque pactæ ſunt induciæ anno 551. non ſine Romanorum infamia, qui tributum Perſis pendere ſunt coacti, Lazis ob Gubazem Regem fraude Romanorum Ducum interfectum ad Perſas deficientibus. Sed redintegrato poſtmodum fœdere dato- *6. Bellum Perſicum renovatum.*

que Lazis Zathe Rege, Perſæ ingenti prælio victi. Quâ clade adeò eſt irritatus Choſroës, ut Nachoragano Duci cutem, in pœnam rei malè geſtæ, detrahi juſſerit. Idem rurſus de Colchide cum Juſtiniano ita pactus eſt; ut quod quiſque tum in ea obtineret, per inducias ſervaret, donec inter eos pax omnino coaluiſſet. Ea tandem in annos 17. convenit anno Chriſti 562.

7. Hunni repulſi. Intermedio tempore in Thraciam ſæpius irruperunt Hunni, poſitiſque non procul ab ipſa Conſtantinopoli caſtris, vicina impunè populati ſunt ſub annum præſertim 558. cùm jam ſenio feſſus Imperator, animo æquè ac corpore æger, neglectâ rei militaris curâ, ſe ſe totum ædificiis moliendis, paciſque artibus dederet: donec tandem conſilio ac virtute Beliſarii, quantumvis ætate confecti, non ſine inſigni clade, Hunni repreſſi fugatique ſunt.

8. Mors Juſtiniani. Tandem Juſtinianus, cum in Eutychianam hæreſim incidiſſet, negans Chriſtum Dominum à Virgine humani quicquam traxiſſe, ejuſque carnem, dum in vivis eſſet, pati aliquid, aut corrumpi potuiſſe: Eutychium Patriarcham Conſtantinopolitanum huic

pravo

pravo dogmati ſubſcribere recuſantem loco movit: ac paulò poſt è vivis exceſſit extrema jam ætate, annos ſaltem duos ſupra octoginta natus, die XIV. Novemb. Indict. 14. anno Domini 565. cum imperaſſet annos 38. menſeſque inſuper 8. Ejus jam defuncti pietatem commendat ex anteactis Romanus Pontifex Agatho in epiſtola quæ recitata legitur in ſexta Synodo. Eodem anno quo Juſtinianus, obiit tot ſub eo victoriis inclytus Beliſarius, cum biennio ante conſpirationis ſuſpectus, boniſque omnibus ea de cauſa exutus; compertâ paulò poſt veritate in gratiam rediiſſet, famæque & facultatibus fuiſſet reſtitutus.

Præter bella hîc memorata, & Juris Romani deſcriptam à nobis anteà Collectionem, pluriumque ædificiorum magnificentiam: duo adhuc ſunt notanda quæ imperante Juſtiniano contigerunt. Synodus v. Oecumenica, Conſtantinopoli eo autore celebrata adverſus tria quæ vocant Capitula, & Origenis errores, anno 553. Vigilio Pontifice Maximo: &, ſi hoc quoque tanti eſt, Serici conficiendi ratio circa annum 551. à quibuſdam Mo-

nachis ex India Conſtantinopolin allata: hoc luxus inſtrumento per eos, qui maximè ab omni luxu abhorrere debent, ſi non primùm invecto, ſaltem, majori facilitate inventâ, non parum inter Chriſtianos amplificato.

9. Unde haurienda Juſtiniani hiſtoria.

Hæc ex veteribus Hiſtoricis decerpta ſunt, qui de rebus Juſtiniani ſcripſere in his primas tenet Procopius, cujus ſunt decem libri; duo ſcilicet de bello Perſico; totidem de bello Vandalico; quatuor de bello Gothico; is cui Ἀνέκδοτα nomen fecit, quod eum vulgare auſus non eſſet, ut pote Juſtiniani, Beliſarii, ac totius aulæ vitiis atque in eos conviciis refertum; & qui de Juſtiniani ædificiis eſt inſcriptus. Sequutus eſt Agathias, cujus de imperio Juſtiniani extant libri quinque. Hunc Theophanes excepit, qui geſta ſub Juſtino juniore literis mandavit, admixtis etiam Juſtiniani rebus. Poſſunt & ex Zonara, & ex Marcellino Comite, itemque ex Evagrii & Nicephori Eccleſiaſtica Hiſtoria, huc pertinentia quædam colligi.

10. An is literarum prorsùs rudis.

Cæterum Suidæ minimè habenda fides eſt, cum Juſtinianum ἀμάθητον, & ἀναλφάβητον, ac literarum omnino

rudem fuiſſe ſcripſit. Id ſanè vel ex eo refelli poſſe videtur, quod ipſe Imperator teſtatur ſe Inſtitutionum libros & legiſſe, & recognoviſſe. Verùm error ex nominum affinitate ortus eſt. Suidas quippe Juſtiniano perperam adſcribit, quod Procopius, teſtis oculatus, Juſtiniani avunculo & Patri adoptivo longè veriſimiliùs tribuit, Juſtino ſcilicet, quem ex ſubulco militem, ex milite tribunum, hinc Comitem, tandemque Imperatorem, admirabili fortunæ viciſſitudine, factum eſſe conſtat.

II. De Francici titulo per eum uſurpato.

Illud non pigebit adjicere, Theodebertum Francorum per Auſtraſiam Regem, magni Clodovæi nepotem, adeò ægrè tuliſſe, quòd Juſtinianus Francici titulum Edictis ſuis inſcriberet; ut ea maximè de cauſa icto fœdere cum Gothorum in Italia Regibus Theodato ac Vitige, pro ipſis adverſus Imperatorem arma ſumpſerit. Extremo enim Vitigis, apud Ravennam obſeſſi, tempore, anno Chriſti 539. cum centum armatorum millibus in Italiam irrupit, Liguriamque & Alpes Cottias cum magna Venetiæ parte ſubegit: ſed, graſſante in ſuos morbo, do-

mum remeavit : ita tamen ut ibi relictus ab eo Buccellinus dux, magnam Italiæ intulerit vaſtitatem. At Theodebertus idem, paulò ante obitum, non infructuoſam cum Juſtiniano pacem fecit anno 548. Quam & filius ejus Theodobaldus, petente per Legatos Imperatore, firmavit. Nec tamen aut Totilæ bellum intulit, paterni cum Gothis prioris fœderis memor : nec poſteriorem cum Romanis pacem, quantumvis à Gothis interpellatus, abrupit. Verùm circa annum 555. Leotharis & Bucellinus fratres, (Rege è vivis jam exempto) cum Francis & Alemannis nova expeditione ſuſcepta, in Samnium uſque ſimul progreſſi ſunt. Diviſis exinde copiis, Bucellinus ſecundum mare Tuſcum ad fretum Siculum arma circumtulit, inque ipſam Siciliam penetravit : Leotharis in Apuliam & Calabriam populationibus pervenit : atque hinc in Venetiam præda onuſtus ſeſe recepit. Ibi æſtate ingruente, & contracto ex æſtu morbo interiit, exercitus & prædæ maximâ parte amiſsâ. Bucellinus verò, cum Gothis fidem obſtrinxiſſet, Regniq; apud eos obtinendi ſpem con-

ceпſſet ; cum millibus hominum triginta ſubſtitit in Campania : atque ad Caſilinum à Narſete Juſtiniani duce, fuſus, cæſuſq; eſt cum univerſo exercitu.

DE

ROMANI JURIS

INTERPRETIBUS PRIMARIIS, ET INTERPRETANDI RATIONE

Caput IX.

INfinitum, atque adeò impoſſibile, nec tamen utile admodum eſſet, omnes Juris Romani Interpretes recenſere. Poſtquàm enim Juris illud Corpus à Juſtiniano conditum invaluit per Occidentem ; Doctorum ingens ſubinde ex Italiæ, Galliæ, Hiſpaniæ, Germaniæque Academiis agmen prodiit : quorum lucubrationibus innumeris aucta partim & illuſtrata, partim obruta atque obſcurata eſt Romana ſimul, & patria cujuſque gentis Juriſprudentia : ut hodie reverà mole ſuâ ubique laboret. Hîc mihi progreſ- — 1. Interpretes innumeri.

ſum ejus rei paucis deſcribere ſat erit.

2. Gloſſatores. Irnerius, imitatione Græcorum, qui Scholiis Baſilica interpretati erant, in Juſtiniani libros, ac præſertim in Digeſtum vetus, & Codicem, Notas breves edidit ſub Gloſſarum nomine. Eum proximè ſequuti, Jacobus antiquus Gloſſator, Martinus Goſia, Bulgarus, Rogerius, Joannes Boſſianus, Placentinus, Hugolinus, Jac. Balduini, Roffredus, in eo docendi genere diu perſeverarunt. Ex horum omnium Gloſſis, ſuam deinde Accurſius anno 1220. confecit: quæ nunc vulgò hominum manibus teritur. In ea ſibi ipſi adverſarium videri Accurſium, nihil mirum, quando ex tot diverſorum Interpretum, plerumque invicem diſſidentium, ſententiis opus ſuum cõflavit: at Gloſſas in Librũ Feudorum à Bulgaro & Pyleo editas, emendavit poſtremò, & locupletavit Jacobus Columbinus.

3. Summiſtæ. Gloſſatoribus acceſſere qui Jus certâ methodo in compendium redigere conati ſunt: quod primus, ſed minùs feliciter, tentavit Rogerius, qui & primus Gloſſas ad Infortiatum emiſit. Ejus æmulatione Placentinus Gallus in Narbonenſi provincia natus, apud

Montem Peſſulanum luculentiorem Epitomen conſcripſit in Codicem atque Inſtitutiones, ſub annum 1200. ut poſteà Joannes in Digeſtum, & paulò utiliùs in librum Novellarum. Sed veteres in eo genere omnes Azo, Joannis auditor ſuperavit, cujus Summæ Odofredus quædã adjecit haud inutilia. Feudorum quoque Sũmam, poſt Pyleum, reformarunt Jac. Columbinus eorumdem Gloſſator, & Jacobus Ardiccionus.

Poſt hæc Jacobus à Ravanis Lotharingus, quæ ſimpliciter à majoribus tradita fuerant, ſive indicatis ſimilibus Legum locis; ſive unaquaque materiâ, quæ ſub titulis continebatur, in Epitomen redactâ: ea ad dialecticum arguendi modum adduxit; dum argumentorum multitudine quæſtiones tractat, aut onerat. Inde ortus Commentandi novus mos; quo non tantùm Textus, ſed vel magis Gloſſarum verba Doctores exponere cepere. Sic in immenſum excreverunt, mutuis altercationibus, difficultates. Hunc Interpretandi modum ſequuti ſunt plerique ab anno ferè 1250. ad 1500. & eò ampliùs. Lecturas Librorum vocabant; Repetitiones autem Legum ſin-

4. Commentatorum varia genera.

gularium : unde tractu temporis exiit ingens illa Collectio, cui nomen Tractatus Tractatuum. Floruere autem ab anno 1250. ad 1350. Odofredus imprimis, Dinus Mugellanus, Jacobus de Arena, Olradus de Ponte, Albericus de Roſate Itali. Petrus de Bella pertica, & Joannes Faber Galli : Poſt hos prodiere Bartolus à Saxoferrato, Lucerna Juris cognominatus : Baldus de Ubaldis ; Bartholomæus Salicetus; Raphaëles duo, Comenſis, & Fulgoſius (quorum opera Mariano Socino Juniori, & Cujacio non mediocriter probata : niſi potiùs Chriſtophori Caſtellionei ſunt, cujus uterque diſcipulus cujuſq; ſcripta inter ſe partiti eſſe, ac pro ſuis venditaſſe dicuntur). Joannes deinde ab Imola, Paulus Caſtrenſis, Franciſcus Accoltus Aretinus, Alexander Tartagnus Imolenſis, Bartholomæus Socinus, Jaſon Mainus in pretio fuere Itali omnes, quibus ſe Gallus unus inſeruit Lucas de Penna Toloſanus. De his extat Alciati judicium verſibus exaratum.

In Jure primas, comparatus cæteris,
Partes habebit Bartolus.
Deciſiones ob frequentes actio

Baldum forenſis ſuſtinet.
Non negligenda maximè eſt tironibus
Caſtrenſis explanatio.
Opinionum tutius ſymplegadas
Superabis Alexandro duce.
Ordinis Jaſon, atque lucis nomine,
Videndus eſt properantibus.
His ſi quis alios addiderit Interpretes,
Onerat quàm honorat verius.

Hactenus, ut incæteris artibus, ita in Juriſprudentia quoque, mera barbaries; & tum doctarum linguarum ac purioris Latinitatis, tum hiſtoriæ veteris, omniſque propemodùm literaturæ ignoratio mira regnaverat: ut quiſquis horum Interpretum ſcripta, cum ipſo Juris, quod enarrandum ſuſceperant, corpore, ſcriptiſque priſcorum Juriſprudentium contulerit; aſſutas purpuræ Tyriæ viliſſimi panni lacinias agnoſcat. Sed omni ſcientiarum genere feliciter illuſtratum ſeculum huic noſtro proximum, plurimos tulit magni nominis Juriſconſultos, quorum operâ ingens huic ſcientiæ lumen acceſſit. Autores adjungendarum ad dilucidandum Jus Romanum literarum humaniorum fuere Guill. Budæus Gallus, Æmilius Ferre- 5. Politiores Interpretes ſæculi XVI.

tus Italus ſed in Gallia plurimùm verſatus, atq; Udalricus Zaſius Germanus. Hos inſequuti eodem ſeculo ex Gallis Petrus Rebuffus, Joannes Coraſius, Andreas Tiraquellus, Franciſcus Duarenus, Eguinarius Baro, Carolus Molineus, Franciſcus Connanus, Franc. Balduinus, Jacobus Cujacius, Stephanus Forcatulus, Hugo Donellus, Franc. Hotomannus, Petrus Faber, Joannes Robertus, Ant. Contius, Joan. à Reberteria, Joan. Fornerius, Barnabas Briſſonius, Æmarus Rivallius, Dionyſ. Gothofredus: quibus Guillel. Doujatium proavum meum non piget annumerare, quamvis pauca ejus ſcripta in lucem publicam ſint emiſſa.

Inter Italos ejus ætatis celebrantur Joannes Sadoletus, Franciſcus Mantica, Jacobus Menochius, Taurelli pater & filius, Andreas Alciatus, Marianus Socinus junior, Guido Panzirolus.

Hiſpania inter cæteros Antoniũ Auguſtinum, Ferdinãdum Vaſquium Menchacenſem, Ariam Pinellum, Antoniũ Gomezium cum Ant. Goveano Luſitano dedit.

Belgicæ Provinciæ Jacob. Rævardũ, Viglium Zuichemum, Nicolaum Ever-

hardum, Petrum Peckium protulere.

Germania Joachimum Mynſingerum, Joannem Oldendorpium, Claudium Cantiunculam, Joannem Thomam Freigium, Gregorium Haloandrum, Joannem Leunclavium, Nicolaum Ciſnerum, Nicolaum Vigelium, Valentinum Forſterum) Joannem Schneidevinum, (qui Græcum aliquando Oinotonii nomen affectavit, Joannem Sicardum, Joannem Fichardum, Simonem Schardium, Hubertum Giphanium, Matthæum Weſembecium, Henricum Agylæum.

At fœcundiſſima litterarum bonarumque omnium proventu ætas noſtra plurimos ubique tulit magni nominis Juriſconſultos: imprimis autem, quorum ſcripta ad Jus Civile pertinentia ad meam notitiam venerint, fuere, aut adhuc ſunt ad annum uſque à Virgineo partu 1678. *6. Hujus ætatis.*

In Gallia nati . . . . Raguellus, Antonius Faber Guil Ranchinus, Guilielmus Maranus, Antonius Mornacius, Petrus Gregorius Toloſanus, Joannes à Coſta, Emundus Merillius, Carolus Labbæus, Franciſcus Marſis, Bernardus Autumnus, Alexander Chaſſa-

næus, Carolus Annibal Fabrotus, Joannes Davezanus, Joannes Broæus, Joannes Mercerius, Antonius Dadinus Altaſſerra, Claudius Columbetus, Jacobus Gothofredus, Joannes Oſius, (vero nomine Orrius,) Ægidius Menagius, Nicolaus Catherinotus, (qui ſe Catharinum appellari maluit), Michaël Legius, Petrus Collonquius, Daniel Galterius.

In Italia Andreas Fachineus, Proſper Farinacius, M. Antonius Peregrinus, Julius Pacius à Beriga, qui plurimum vixit in Gallia, Nicolaus de Paſſeribus, Scipio Gentilis.

In Germania Joannes Borcholten, Henricus Vulteius, Hieron. Treutlerus, Helfricus Ulricus Hunnius, Joannes Calvinus, Reinardus Bachovius, Henricus à Roſenthal, Chriſtophorus Beſoldus, Joan. Althuſius, Cunradus Rittershuſius, Gerardus Tunningus.

In Belgio Everardus Bronchorſt, Bernardus Schotanus, Henricus Zoëſius, Antonius Perezius, Arnoldus Vinnius, Arnoldus Corvinus, Petrus Gudelinus, Hugo Grotius.

7. Cur non plures nominati. Nec ſum neſcius multos à me eſſe prætermiſſos non minoris dignationis,

nis, imò vel majoris eruditionis aut nominis, quàm nonnulli eorum quos memoravi. Id non odio cujuſquam, vel contemptu, non incuriâ; ſed partim caſu, partim de induſtria factum. Plurimorum, exterorum præſertim hujus ævi ſcriptorum, nomina nondum ad me pervenerant; aliorum non occurrunt quærenti memoriæ: quos utroſq; ſive ignorãtiæ, ſive oblivioni meæ veniam ſpero daturos. At eos haudquaquam nominandos cenſui, qui licet utriuſque Juris egregiè periti, tamen aut ſibi & muſis canere, aut uni ætati, auditoribuſque ſuis conſulere contenti, lucubrationum ſuarum nihil hactenus ediderunt, quod poſteris prodeſſe poſſet: qui, ubi quid proferent, nequaquam ſuo tempore ſilebuntur. Eos præterea hîc recenſendos non putavi, qui nihil, aut pauca admodùm de Jure Civili ſcripſere; Pontificio magis delectati, quales ex Hiſpanis Didacus Covarruvias, Martinus Navarrus ab Azpilcueta; è noſtris Joannes Quintinus, Franciſcus Florens, Joannes Dartis, Amb. Gaufreus. Innoc. Cironius, aliique: quibus brevi ſpero accenſendum Cl. v. Petrum Hallæum,

alioſque ſuo tempore Collegas noſtros. Nec ii nominandi hoc loco viſi ſunt, qui Deciſionibus ſeu Quæſtionibus Forenſibus ac Senatuſconſultis congerendis, aut interpretandis dumtaxat Conſtitutionibus, Statutis, Conſuetudinibus inſudarunt. Priorum mentionem differendam in Prænotionum Canonicarum, ſive Criticæ Eccleſiaſticæ diffuſius opus: quod dudum promiſſum, ſub prælo eſſet, niſi juſſus eorum, quibus quicquam denegare nec poſſum, nec debeo, me aliò traxiſſet. Verùm, ut affectum reverà eſt, non diù, juvante Deo, expectabitur. Poſteriorum ideò non memini, quia ad proprium cujuſque Gentis au Provinciæ, locive Jus pertinent: eoque nomine Galli Juriſconſulti ſuum in Manuductione ad Forum Gallicum invenient locum, ſi quando inchoatum hoc opuſculum abſolvere dabitur: ubi & de Juris tum communis, tum patrii Studio dicendum erit.

8. Cur illorum res atq; opera necnon recenſeâtur.

Horum, quos anteà memoravimus, natales, moreſque deſcribere, aut monumenta recenſere, ingentis voluminis res eſſet, non brevis enchiridii, quale exarandum ſuſcepimus. Quis enim aut

Anteceſſorum tot non modò Lecturas ac Repetitiones ; ſed Recitationes, ſeu Titulorum & Legum enarrationes, tot Paratitla ; tot omnis generis Doctorum Obſervationes , Emendationes , Conjecturas , Diſputationes , Enantiophanon ſeu Antinomiarum Libros ; Tractatus , Repertoria , Methodos , Tabulas ſive Schemata percurrere niſi longo tempore valeat ? Quis ſingula cujuſque opera ad judicii trutinam audeat revocare ? Quid ſi Judicum deinde atque Advocatorum Quæſtiones, Deciſiones, Conſilia, Praxes eſſent adjungendæ ? Quis verò patriam , familiam, facta, fortunam cujuſque cognoſcere poſſit, & certò proferre? Id quidem non mediocri diligentiâ Fichardus, Zilettus, Freymonius , Forſterus , aliique tentarunt, & accuratiùs cæteris Panzirolus. Sed plura longè Auctorum Nomina , pluraque eorum etiam quorum illi meminere acta eruenda è tenebris ſuperſunt. Hoc unum adjicere lubet, ex iis etiam , qui poſtremis ſeculis vixerunt, complures non ſolùm Senatorum, ac Præſidum, Epiſcoporum atque Archiepiſcoporum, ſed Cardinalium quoque meruiſſe dignitatem ; ut

Hugonem Boncompagnum taceam *, qui ex Anteceſſore Bononienſi, ad Eccleſiæ Romanæ purpuram evectus, ad Pontificium tandem culmen deſinente proximo ſeculo pervenit ſub Gregorii XIII. nomine.

9. Juſtiniani inſtitutum pauci Juriſconſulti ſunt ſequuti.

Id certè prætermittere non poſſum in immenſo illo Interpretum numero pauciſſimos reperiri, qui in operibus ſuis conſilium Juſtiniani ſequuti fuerint. Sanxerat enim in utraque Conſtitutione de confirmatione Digeſtorum ad Senatum, Latinâ & Græcâ, ſive L. 2. & 3. Cod. de vet. jure enucl. ne quis unquàm in leges à ſe congeſtas Commentarios ſcribere auderet: eo tantùm conceſſo, ut liceret eas in Græcam linguam transferre ſub eodem verborum ordine, ita ſcilicet ut verbum verbo redderetur; itemque per Titulorum ſubtilitatem, indices quæ παράτιτλα nũcupantur quædam ad monitoria facere: diſtrictè autem interdixerat omnem aliam interpretandi rationem: his addiderat ut in alterius generis operum autores, tanquàm falſi reos ageretur, juſſeratque eorum volumina corrumpi ac penitùs aboleri. Attamen pauci, vel nulli potiùs, poſterioribus præſertim tempori-

bus, inventi ſunt, qui id, quod per ipſum licebat, attigerint: omnes ad quævis per eumdem vetita commentandi genera decurrerunt.

10. In vertendo in aliam linguam textu.

Religioſiores cæteris invenio noſtros olim Gallos fuiſſe vertendis in patrium ſermonem libris Juris. Nam & Inſtitutionum tranſlationes veteres reperiuntur, autoribus Nicolao de l'Escut & Guidone de la Roche, (quarum meminit Verderius in Bibliotheca ſua) longè quidem infrà elegantiam, quâ Primum Inſtitutionum librum (ad reliquorum deſiderium) eximiâ paraphraſi illuſtravit vir omni, cultioris præſertim literaturæ genere, excellens Paulus Pelliſſonius Fontanerius libellorum ſupplicum Magiſter; ſed ſenſui verbiſque ſtrictè inhærentes. Extant & trium poſteriorum Codicis Librorum ac Novellarum verſiones Gallicæ, regnante ut videtur Philippo Auguſto, conſcriptæ, itemque Feudorum Libri. Quas omnes uno volumine in membrana deſcriptas penes virum eruditiſſimum Ludovicum Nublæum eſſe teſtatur, ſæpe, nec tamen ſatis unquàm, laudatus Menagius Obſervationum in linguam Gallicam parte primâ cap. 3. Ejuſmodi exemplar

viderat ſine dubio Cujacius, cùm Commentarios ſuos in poſtremos illos Codicis Libros ederet. Etenim in epiſtola nuncupatoria ad Margaritam Valeſiam Ducem Sabaudiæ & Biturigum Commentariis eorumdem librorum præfixa, ſic ſcribit : *veteres Franci, qui Principum ſuorum valdè amantes fuerunt, miſſis novem aliis Libris, hos tres dumtaxat Francos fecerunt*. Poſteà tamen alios vidit, ut patet ex eo quod ab eo notatur obſ. lib. II. cap. II. ubi autoritate tum Baſilicorum, tum Gallicæ verſionis, correctionem confirmat à ſe annotatam ad L. dolum 6. Cod. de dolo, qua pro voce, *indiciis*, legendum docet, *inſidiis*, cùm in Græco ſit ἀπὸ ἐπιβουλῶν προσφανιστάτων : in Gallico verò *par apers aguets*. Et ſanè apud ante laudatos Nublæum, Menagium, alioſque plures ſunt aliorum Codicis librorum partes in Gallicum vetus idioma transfuſæ. Digeſtorum priſcæ verſionis nulla ad me notitia pervenit. Audio tamen in his nuper elaboraſſe virum eruditione atque ingenio, non minùs quàm natalibus conſpicuum, cujus lucubrationem publici juris fieri optandum eſſet. Sed & verſibus quo-

que Gallicis expreſſas Inſtitutiones habet penes ſe vir cl. & eruditiſſ. D. Bigotius Rothomagenſis. Latinam quoque verſu exaratam earum tranſlationem me aliàs legere memini: cujuſmodi opus elegantiſſima paraphraſi tituli de rerum diviſione & acquirendo earum dominio tentavit Hugo Grotius; utinam & in reliquis peregiſſet.

Paratitla quidem à multis, ſed ea maximâ ſaltem ex parte, vereor ut ad Juſtiniani mentem compoſita ſint. Siquidem ut poſt Leunclavium & Janum à Coſta ex Matthæo Monacho demonſtratum eſt Amœnitatum Juris Civilis cap. 5. Paratitla propriè ſunt Titulorum, non explicationes, ſed ex cæteris Titulis repletiones, id eſt, Indices Legum, quæ ex aliis titulis ad unumquemque Titulum qui exponitur ſubtiliter poſſunt revocari. 11. In Paratitlis.

Conteſtatus quoque fuerat idem Juſtinianus in Conſtitutionibus antè laudatis contrarias in libris ſuis Leges non inveniri, ſi quis ſubtili animo diverſitatis rationes perpenderit: ſed eſſe aliquid novum inventum vel occultè poſitum, quod diſſonantiam diſſolvit, aliamque naturam ſive ſpeciem 12. In Legibus conciliandis.

rerum inducit, ita ut diſcordia nulla remaneat : quòd ſcilicet Leges, quæ oppoſitæ videntur, ad diverſas referantur hypotheſes, mutatâ circumſtantiâ facti aliquâ. Magna tamen pars Juriſconſultorum in ejuſmodi Antinomiis anxiè inquirendis ita verſatur, ut nonniſi, aut per verborum immutationem, trajectionem, additionem, detractionem; aut per Juris veteris & novi, ſtricti & benigni; aut per diverſarum priſcos inter Juriſconſultos ſectarum diſtinctionem; aut etiam per Triboniani ab illis diſſenſionem, conciliandi viam quærant. Quorum duo poſtrema, etſi inſpecto initio, & rebus ipſis per ſe ſumptis, veritati aliquando conſentanea ſint; in eodem tamen volumine non per partes, ſed ſimul ab iiſdem Collectoribus edito admitti vix poſſunt, quaſi contrarietatem quæ priùs fortè inter autores olim interceſſerat, adhuc ſervent : etſi enim v. g. in alia ſententia fuerit hinc Julianus è Sabini ſchola, inde Celſus filius Proculeianus in L. 1. §. 1. D. de uſuf. accreſc. & in L. & Proculo 20. ff. de Legat. 2. non tamen eorum ſententiæ velut contrariæ in Digeſta

inſertæ ſunt, ſed ut hujus quidem in facti certa ſpecie, nempe in uſufructu; illius vero in facto aliquantùm diſſimili, in proprietate ſcilicet ſervo communi legata valeret: quæ differentia ex verbis ſubtiliter eruenda eſt. In conciliandis hac ratione Legibus neminem vidi aut legi feliciorem Franciſco Marſio quondam Gordoni apud Cadurcos Proprætore, qui ejus rei ſpecimen aliquod in libro Prætermiſſorum in publicum dedit, ſed cujus ſcripta alia ejus generis apud me sũt de univerſa materia teſtamentaria omnium difficillima.

13. Conciliationis legum præcepta.

Ab eo hoc accepi Legum interpretandarum præceptum certiſſimum, quoties Florentina & Haloandri editiones cum vulgata ſive Accurſiana conveniunt, nihil ſine temeritate mutari poſſe; alioqui carnificinam aiebat Legum eſſe, non interpretationem: Quòd ſi omnibus accuratè perpenſis in concordiam adduci Leges aliquæ non poſſe videantur, niſi demptâ fortè uni, aut additâ negatione, aut aliter everſo textu; honeſtius ſatiuſque eſſe ignorantiam ſuam ingenuè fateri, quàm pro arbitrio Legum conditorem agere: ac neglecto enarratoris officio, in Prin-

cipis munus invadere. Quâ in re ingenio ſuo audaciſſimè uſus eſt, ne dicam, abuſus Ant. Faber in libris Conjecturarum. At ſi inter ſe differrent editiones, aiebat eâ utendum, quæ commodior videretur. Et verò in una aut altera tantùm antinomia ſibi aquam hæſiſſe, homo candidus, ſi quis alius, & minimè vanus inter familiares aſſeverabat.

Aliud à Cl. Viro Dom. du Verger Antecesſore Toloſano, cujus hodie munere haud diſpar filius egregiè fungitur, Legum ad concordiam revocandarum Præceptum jamdiu hauſeram, nimirùm ſi ex pluribus Legum ſingularum nodos ſolvẽdi rationibus, quæ à Gloſſà indicantur, examini ſubjectis; eam, quæ Juris regulis atq; principiis maximè convenire videbitur ſeligamus. Deliteſcere quippe ferè ſemper, inter multa inutilia, veram ſolutionẽ: quam diſtinguere non cujuſvis ſit; ſed ejus qui in Jure maximè verſatus, ingenii acumine polleat.

Hactenus de Jure Romano, ejuſque ortu, progreſſu & conſummatione, ac Partibus in genere ſatis pro ſuſcepto opere diximus. Supereſt, ut ordinem Partium indicemus, facto ab Inſtitutionibus initio.

SERIES INSTITUTIONUM PER LIBROS ET TITULOS.

CAPUT X.

INSTITUTIONUM opus univerſum ad duo ſumma capita referri poteſt, JUS nempe ipſum in ſe ſpectatum; & Juris ſubjectam Materiam, ſive (ut Scholaſtici loquuntur) Objecta circa quæ verſatur. Hæc tria indicantur §. *ult. de Jure naturali, Gentium, & Civili*, ſcilicet PERSONÆ, RES & ACTIONES, quo referuntur judicia, quæ per actiones ferè exercentur, ut Jus executioni mandetur. Summa diviſio.

De JURE in genere agitur primis duobus Titulis: quorum prior eſt de Juris fine & arte, Juſtitia nimirùm & Juriſprudentia, deque hujus ſummis & generalibus præceptis: alter de Juris privati partibus, Jure nimirùm Naturali, Gentium & Civili. LIBER I. Tit. I. *De juſtitia & jure.* Tit. 2. *De jure Natur. Gent. & Civili.*

vili, atque hujus diviſionibus.

Reliquo Libro primo tractatur de primo Juris ſubjecto, nempe de *Perſonis*, quarum duæ ſummæ diviſiones afferuntur; prior deducta ex Jure Gentium. Titulo 3. in liberos homines & ſervos: adjectâ liberorum ſubdiviſione in ingenuos & libertinos, qui per manumiſſionem liberi fiunt: quod tamen non ſemper procedit, præſertim propter Legem Æliam Sentiam; olim etiam propter Fuſiam Caniniam.

DE PERSONIS.

Tit. 3. *De jure perſon.* ubi de ſervis.

Tit. 4. *De Ingenuis*

Tit. 5. *De Libertinis*

Tit 6. *Quibus ex cauſis manum. non licet.*

Tit. 7. *De lege Fuſ. Cani. tolle.*

Poſterior Perſonarum diviſio generalis, ex Jure Civili petita, quæ adducitur Tit. 8. eſt in eos, qui ſui, & eos qui alieni juris ſunt, id eſt in alterius poteſtate; ſive dominica, ut ſervi; ſive patriâ, ut filiifamiliàs: quæ Patria Poteſtas Nuptiis, Legimatione aut Adoptione acquiritur: Solvitur autem morte, emancipatione, aliiſque modis.

Tit. 8. *De his qui ſui vel alieni juris ſunt;* ubi *de pot. dominorum in ſervos.*

Tit 9. *De Patria poteſtate.*

Tit. 10. *De Nupt.* ubi *& de Legitimat.*

Tit. 11. *De Adoptionib.*

Tit. 12. *Quib. mod. jus patr. pot. ſolvitur.*

Jam earum Perſonarum, quæ in Poteſtate non ſunt, ſed ſui juris & patres-familiàs, ſubdiviſio proponitur Tit. 13. cujus diviſionis membra ad finem uſque libri explicantur. Earum itaque perſonarum quædam in tutela.

in tutela ; quædam in curatione ſunt :
aliæ neutro Jure tenentur.

Hac de cauſa primò de Tutela ac Tutoribus, tum de Curatione ſeorſim agit Juſtinianus ; ac deinde de iis permixtim quæ utrique generi communia ſunt.

De Tutela docet quid ſit, & quotuplex, quis ejus effectus, quis finis. Ratione Conſtitutionis triplex eſt Tutela : Teſtamentaria primam ſpeciem conſtituit : ſecundam Legitima, ad quam referuntur præter Agnatorum Tutelam, quæ quàvis capitis diminutione perimitur, Patronorum etiam, Parentum, & fratrum integri Juris Tutela, quam Fiduciariam vocant. Tertio loco eſt Dativa, ex Legibus Attilia & aliis deſcendens. Tit. 13. *De Tute. s.* Tit. 14. *Qui teſtam. tutor. dari poſſ.* Tit. 15. *De legitima Agnat. tutela.* Tit. 16. *De Capitis diminutione.* Tit. 17. *De leg. Patr. tutela.* Tit. 18. *De leg. Pare tutela.* Tit. 19. *De fiduciariâ tutela.*

Effectus Tutelæ, præter defenſionem perſonæ pupilli, eſt rerum adminiſtratio, in qua eminet Autoritas pupillis contrahentibus à tutore præſtanda. Tit. 20. *De Att. tutore* Tit. 21. *De autoritate tutorum.*

Finitur autem Tutela Pubertate Pupilli, atque aliis modis. Tit. 22. *Quibus modis tutela finitur.*

Inde incipit Curatorum officium, quibus tria ſunt cum tutoribus com- Tit. 23. *De Curator.*

* L

Tit. 24. *De ſatiſdatione Tutorum vel Curatorum.* Tit. 25. *De excuſat. Tutorum vel Curatorum.* Tit. 26. *De ſuſpectis Tutor. vel Curator.*

munia, Satisdatio, Excuſatio, & ob Suſpecti crimen remotio.

DE REBUS. LIBRI II. Titulus 1. *De Rerum diviſione, & acquirendo earum dominio.*

II. LIBRO tranſit imperator ad jus Rerum, quarum diviſiones, quæ quidem ad jus pertinent, tit. 1. & 2. proponit. Deinde rationes tum Dominii acquirendi, tum contrahendarum Obligationum, per quas ad dominium quoque perveniri ſolet. Dominii acquirendi modos explicat ad tit. uſque 14. Libri tertii, à quo titulo incipit Obligationum tractatio.

Acquiritur autem dominium vel jure gentium, ut occupatione cæteriſque modis primo titulo relatis; vel Jure Civili, quo acquiruntur tum res ſingulæ, tum res univerſales.

In acquiſitione particulari ſpectantur res quæ acquiruntur, modi acquirendi, & perſonæ quæ acquirunt.

Tit. 2. *De rebus corporalibus. & incorporalibus.* Tit. 3. *De ſervitutib. Prædiorum.* Tit. 4. *De uſufructu.* Tit. 5. *De uſu & habitatione.*

Acquiruntur res non modò Corporales, ſed etiam incorporales, in quarum numero ſunt Servitutes tam reales ſive prædiorum, quàm perſonales, ut uſusfructus, uſus & habitatio.

Modi acquirendi ſingulas res ex

Jure Civili ſunt præſertim Uſucapio, vel longi temporis præſcriptio; itemque Donatio. *Tit. 6. De uſucapionibus & longi temp. præſcriptionibus.*

Quod ad perſonas attinet, requiritur ut acquiramus ab iis, quibus Alienare liceat; idque aut per nos ipſos, aut per alias Perſonas. *Tit. 7. De Donationib.* *Tit. 8. Quibus alien. licet, vel non.* *Tit. 9. Per quas Perſonas cuique acquiritur.*

Per Univerſitatem res Jure Civili acquiruntur quatuor modis, qui ſunt hereditas, bonorum poſſeſſio, arrogatio, & bonorum addictio.

Hereditas autem alia defertur ex teſtamento, de qua eſt reliquus liber à tit. decimo; alia verò ab intetestato, de quâ initio libri tertii.

De Teſtamento quatuor explicantur, ejus forma ſeu ordinandi ratio; diſſolutio qua inutile fit; effectus, & partes ſive accidentia. In Ordinando Teſtamento ſpectantur præſertim perſonæ duæ, teſtatoris & heredis: alia enim ſolennia requiruntur ad teſtamenti ſubſtantiam in Pagano qui jure communi teſtatur; alia ſufficiunt in eo qui teſtatur jure Militari. Prætereà in ipſa teſtatoris perſona exigitur generaliter, ut habeat teſtamenti factionem activam, cum non omnibus Permiſſum ſit facere *Tit. 10. De Teſtamentis ordinandis.* *Tit. 11. De militari Teſtamento.* *Tit. 12. Quibus non eſt permiſſum facere Teſtamentū.*

teſtamentum. Speciatim quoque, ſi quis liberos habeat in poteſtate, ac ſuos heredes; ut valeat Teſtamentum, neceſſaria eſt eorum inſtitutio, vel ritè facta Exheredatio.

Tit. 13. De exheredat. liberorum.

Heredes autem alii primo gradu Inſtituuntur, alii ulteriori gradu Subſtituuntur; idque aut Vulgari jure in 1. caſum, non acquiſitæ ſcilicet hereditatis; aut Pupillariter in 2. caſum hereditatis etiam acquiſitæ.

Tit. 14. De heredibus inſtituendis.
Tit. 15. De vulgari ſubſtitutione.
Tit. 16. De pupillari ſubſtitutione.

Poſtquam actum eſt de Teſtamentis, deque heredum Inſtitutione, quæ caput & fundamentum eſt Teſtamenti: videndum quibus modis Teſtamenta quæ initio conſtiterunt, utpote jure ordinata; infirmentur ex poſtfacto, ſive ipſo jure ante mortem Teſtatoris; ſive poſtea officio Judicis, per Inofficioſi querelam.

Tit. 17. Quibus modis Teſtamenta infirmentur.
Tit. 18. De inofficioſo Teſtamento.

Hinc tranſit Juſtinianus ad effectus Teſtamenti, acquirendam ſcilicet Hereditatem: quod pro diverſa Heredum qualitate variè fit.

Tit. 19. De Heredum qualitate & differentia.

Appendices Teſtamentorum ſunt imprimis Legata; quæ ſemel relicta, nihilominùs Adimi, Transferrique poſſunt; ſæpe etiam per Legem

Tit. 20. De Legatis.
Tit. 21. De Ademptione Legatorum.

Falcidiam minuuntur. Teſtamento quoque relinqui ſolent Fideicommiſſa : tum univerſalia, in quibus locum habet S. C. Trebellianum; tum Singularia. Codicilli, denique ex Teſtamento ferè vim capiunt.

Tit. 22. *De Lege Falcidia.*

Tit. 23. *De Fideicommiſſariis, Hereditatibus, & ad Senatuſconſultum Trebellianum.*

Tit. 24. *De ſingulis rebus per Fideicommiſſum. relictis.*

Tit. 25. *De Codicillis.*

LIBER III. eſt de ſucceſſione ab inteſtato, ac de reliquis modis acquirendi per univerſitatem, quæ pars adhuc ad dominium refertur. In eo deinde agitur de Obligationibus, quibus non ſtatim res noſtræ fiunt, ſed incipiunt nobis deberi. Hereditas ab inteſtato aliter defertur quantùm ad Ingenuos, aliter quantùm ad Libertinos. Ingenuorum Succeſſores in tres Ordines dividuntur: primus eſt Suorum Heredum & quaſi Suorum, Liberorum nempe: Secundus Legitimorum, qui vel propriè Legitimi ſunt, cùm per Legem 12. Tab. expreſſis verbis vocentur ad ſucceſſionem, ut Agnati: vel pro Legitimis habentur, ut Mater in filii ſucceſſione ex Senatuſconſulto Tertylliano, & Filius in ſucceſſione matris ex Orphitiano. Tertius ordo eſt Cognatorum, qui à Prætore ad Bonorum poſſeſſionē vocabantur,

LIBER III.

Tit. 1. *De Hereditatibus quæ ab inteſtato deferuntur, ubi de Suis & quaſi ſuis.*

Tit. 2. *De Legitima Agnat. ſucceſſ.*

Tit. 3. *De Senatuſconſulto Tertyl.*

Tit. 4. *De Senatuſconſulto Orphitiano.*

Tit. 5. *De Succeſſione Cognatorum.*

Tit. 6. *De Gradibus Cognatorum.*

Quoniam verò in Agnatorum & Cognatorum ordinibus proximior remotiori anteponi ſolet, ideò cognoſcendi ſunt Gradus Cognationis: cujus, etiam in ſervitute contractæ, hodie ratio habetur.

Tit. 7. *De Servili Cognatione.*

Tit. 8. *De Succeſſione Libertorum.*

Succeſſio autem Libertorum debetur ut plurimùm Patrono, ejuſque liberis omnibus; niſi fortè Libertus uni ex Liberis aſſignatus fuerit à Patrono.

Tit. 9. *De Aſſignatione Libertorum.*

Tit. 10. *De Bonorum Poſſeſſionibus.*

Sequitur Secunda acquirendi per Univerſitatem rerum dominii ſpecies, quæ Bonorum Poſſeſſio dicitur; quâ ſcilicet heredis loco à Prætore habetur, qui ſtricto Jure Civili heres non eſt: Deinde tertia ſpecies Arrogatio, quâ Patrisfamilias adoptati bona Patri Adoptivo acquiruntur: & quarta nimirùm Bonorum Addictio, quæ vacante hereditate fit Libertatum conſervandarum causâ.

Tit. 11. *De Acquiſitione per Arrogationem.*

Tit. 12. *De eo cui libertatis causâ bona addicuntur.*

Tit. 13. *De Succeſſionib. ſublatis quæ fiebant per bonorum vendit. & ex Senatuſconſulto Claudiano.*

Fuere olim aliæ quoque ſpecies rerum per univerſitatem acquirendarum, ut ſolennis Bonorum Venditio, quæ in deſuetudinem abiit; & bonorum mulieris ſervili amore bacchatæ, ex Senatuſconſulto Claudiano, quod ſuſtulit Juſtinianus.

Hinc veniendum eſt ad Obligationes, quibus, ut dixi, jus magis quàm rei dominium rectà acquiritur; ideoque Obligatio dicitur mater actionis. Tractatur ergo à titulo 14. hujus Tertii libri, quâ ratione & per quos conſtituantur Obligationes & quomodò amittantur. Tit. 14. *De Obligation.*

Oritur Obligatio quatuor ex capitibus, ex Contractu, quaſi contractu, Maleficio, & quaſi maleficio: ſed poſteriora duo genera rejiciuntur in Librum quartum. Obligationum, quæ ex Contractu naſcuntur quatuor ſunt ſpecies, aliæ quippe Re; aliæ Verbis; aliæ Literis; aliæ ſolo Conſenſu perficiuntur. Tit. 15. *Quibus modis Re contrahitur Obligatio.* Primum ergo diſſeritur de Contractibus qui Re perficiuntur, quales ſunt Mutuum, Commodatum, Depoſitum & Pignus. Deinde verò de verborum Obligationibus, nimirum de Stipulationibus, tum Principalibus, tum Acceſſoriis tractatur; atque illarum natura & effectus exponuntur. Quod ad naturam ſive ſubſtantiam attinet, diſquiritur quomodò contrahantur, ſive per unum, ſive per plures ſtipulandi aut pro- Tit. 16. *De verborum Obligationibus.* Tit. 17. *De duobus reis ſtipulandi & promittendi.*

mittendi Reos: nec tantùm per Liberos homines, ſed etiam per Servos. Contrahitur præterea ſtipulatio, vel conventione partium tantùm; vel autoritate quoque magiſtratus, aut judicis juſſu: unde oritur Diviſio Stipulationum. Effectus eſt, ut prout variè, deque diverſis rebus, aut à diverſis perſonis interponitur, modò utilis ſit, modò inutilis. Acceſſoria ſtipulationi eſt, quam Fidejuſſor contrahit firmandæ principalis obligationis causâ.

Tit. 18. *De Stipulatione ſervorum.*
Tit. 19. *De Diviſione ſtipulationum.*
Tit. 20. *De inutilibus ſtipulationibus.*
Tit. 21. *De Fidejuſſoribus.*
Tit. 22. *De Litterarum Obligationib.*
Tit. 23. *De Obligationibus ex conſenſu.*
Tit. 24. *De Emptione & Venditione.*
Tit. 25. *De Locatione & Conductione.*
Tit. 26. *De Societate.*
Tit. 27. *De Mandato.*
Tit. 28. *De Obligationibus quæ quaſi ex contractu naſcuntur.*
Tit. 29. *Per quas Perſonas nobis obligatio acquiritur.*
Tit. 30. *Quibus modis tollitur obligat.*
Liber IV.

Sequitur obligatio quæ Literis ſive ſcripto contrahitur. Et vetus quidem ac ſolennis Literarum Obligatio jamdiu obſolevit: ſed locus eſt Chirographariæ.

Conſenſu conſtant Emptio Venditio, Locatio Conductio, Societas & Mandatum.

Subjiciuntur Obligationes, quæ ex quaſi Contractu naſcuntur: deinde traditur quatenus per alios nobis acquiri poſſit Obligatio; ac denique quibus modis Tollatur.

Liber IV. ad duo ſumma Capita referri poteſt, Obligationes ex

Maleficio, vel quaſi; & Actiones. Maleficiorum, ſive privatorum delictorum ſpecies quatuor proponuntur, Furtum; Rapina, unde actio vi bonorum raptorum; Damnum injuriâ datum, quod Lege Aquiliâ vindicatur; & Injuria. His ſubjiciuntur ſpecies Obligationum, quæ ex quaſi maleficio naſcuntur.

Tit. 1. De Obligationibus quæ ex delicto naſcuntur : ubi de furto.

Tit. 2. De vi bonorum raptorum.

Tit. 3. De Lege Aquilia.

Tit. 4. De injuriis.

Tit. 5. De Obligationibus quæ quaſi ex delicto naſcuntur.

Actiones in judicio exercentur, quod conſtat Actore, Reo, & Judice. Ideò in ſecunda hujus quarti Libri parte de eorum officio ſive partibus diſſerit Juſtinianus. Actoris partes in Actione propriè dicta, & Interdicto impetrando verſantur: Rei verò eſt Exceptionem proponere.

Hinc tractatur priùs de Actionis ſubſtantia, deque perſonis eorum qui actiones exercent, ac de actionum peremptione. Quia verò Actiones vel ex re aut facto noſtro; vel ex eorum, qui in poteſtate noſtra ſunt, contractu aut delicto in nos dantur: idcircò poſtquam Actionis in genere natura expoſita eſt, & actionum diviſiones enucleatæ, docet Imperator quatenus detur actio

Tit. 6. De actionibus.

vili, atque hujus diviſionibus.

Reliquo Libro primo tractatur de primo Juris ſubjecto, nempe de *Perſonis*, quarum duæ ſummæ diviſiones afferuntur; prior deducta ex Jure Gentium. Titulo 3. in liberos homines & ſervos: adjectâ liberorum ſubdiviſione in ingenuos & libertinos, qui per manumiſſionem liberi fiunt: quod tamen non ſemper procedit, præſertim propter Legem Æliam Sentiam; olim etiam propter Fuſiam Caniniam.

DE PERSONIS. Tit. 3. *De jure perſon.* ubi de ſervis. Tit. 4. *De Ingenuis* Tit. 5. *De Libertinis* Tit 6. *Quibus ex cauſis manum. non licet.* Tit. 7. *De lege Fuſ. Cani. tolle.*

Poſterior Perſonarum diviſio generalis, ex Jure Civili petita, quæ adducitur Tit. 8. eſt in eos, qui ſui, & eos qui alieni juris ſunt, id eſt in alterius poteſtate; ſive dominica, ut ſervi; ſive patriâ, ut filiifamiliàs: quæ Patria Poteſtas Nuptiis, Legitimatione aut Adoptione acquiritur: Solvitur autem morte, emancipatione, aliiſque modis.

Tit. 8. *De his qui ſui vel alieni juris ſunt;* ubi *de pot. dominorum in ſervos.* Tit 9. *De Patria poteſtate.* Tit. 10. *De Nupt.* ubi *& de Legitimat.* Tit. 11. *De Adoptionib.* Tit. 12. *Quib. mod. jus patr. pot. ſolvitur.*

Jam earum Perſonarum, quæ in Poteſtate non ſunt, ſed ſui juris & patres-familiàs, ſubdiviſio proponitur Tit. 13. cujus diviſionis membra ad finem uſque libri explicantur. Earum itaque perſonarum quædam in tutela.

in tutela ; quædam in curatione ſunt : aliæ neutro Jure tenentur.

Hac de cauſa primò de Tutela ac Tutoribus, tum de Curatione ſeorſim agit Juſtinianus ; ac deinde de iis permixtim quæ utrique generi communia ſunt.

Tit. 13. *De Tute. s.*

De Tutela docet quid ſit, & quotuplex, quis ejus effectus, quis finis. Ratione Conſtitutionis triplex eſt Tutela : Teſtamentaria primam ſpeciem conſtituit : ſecundam Legitima, ad quam referuntur præter Agnatorum Tutelam, quæ quâvis capitis diminutione perimitur, Patronorum etiam, Parentum, & fratrum integri Juris Tutela, quam Fiduciariam vocant. Tertio loco eſt Dativa, ex Legibus Attilia & aliis deſcendens.

Tit. 14. *Qui teſtam. tutor. dari poſſ.*
Tit. 15. *De legitima Agnat. tutela.*
Tit. 16. *De Capitis diminutione.*
Tit. 17. *De leg. Patr. tutela.*
Tit. 18. *De leg. Pare tutela.*
Tit. 19. *De fiduciariâ tutela.*

Effectus Tutelæ, præter defenſionem perſonæ pupilli, eſt rerum adminiſtratio, in qua eminet Autoritas pupillis contrahentibus à tutore præſtanda.

Tit. 20. *De Att. tutore*
Tit. 21. *De autoritate tutorum.*

Finitur autem Tutela Pubertate Pupilli, atque aliis modis.

Tit. 22. *Quibus modis tutela finitur.*

Inde incipit Curatorum officium, quibus tria ſunt cum tutoribus com-

Tit. 23. *De Curator.*

Tit. 24. *De ſatiſdatione Tutorum vel Curatorum.* munia, Satisdatio, Excuſatio, & ob Suſpecti crimen remotio.

Tit. 25. *De excuſat. Tutorum vel Curatorum.* Tit. 26. *De ſuſpectis Tutor. vel Curator.* II. Libro tranſit imperator ad jus Rerum, quarum diviſiones, quæ quidem ad jus pertinent, tit. 1. & 2. proponit. Deinde rationes tum Dominii acquirendi, tum contrahendarum Obligationum, per quas ad dominium quoque perveniri ſolet.

De Rebus. Libri II. Titulus 1. *De Rerum diviſione, & acquirendo earum dominio.* Dominii acquirendi modos explicat ad tit. uſque 14. Libri tertii, à quo titulo incipit Obligationum tractatio.

Acquiritur autem dominium vel jure gentium, ut occupatione cæteriſque modis primo titulo relatis; vel Jure Civili, quo acquiruntur tum res ſingulæ, tum res univerſales.

In acquiſitione particulari ſpectantur res quæ acquiruntur, modi acquirendi, & perſonæ quæ acquirunt.

Tit. 2. *De rebus corporalibus. & incorporalibus.* Acquiruntur res non modò Corporales, ſed etiam incorporales, in quarum numero ſunt Servitutes tam reales ſive prædiorum, quàm perſonales, ut uſusfructus, uſus & habitatio.

Tit. 3. *De ſervitutib. Prædiorum.* Tit. 4. *De uſufructu.* Tit. 5. *De uſu & habitatione.*

Modi acquirendi ſingulas res ex

Jure Civili ſunt præſertim Uſucapio, vel longi temporis præſcriptio; itemque Donatio.

Tit. 6. De uſucapionibus & longi temp. præſcriptionibus.

Tit. 7. De Donationib.

Quod ad perſonas attinet, requiritur ut acquiramus ab iis, quibus Alienare liceat; idque aut per nos ipſos, aut per alias Perſonas.

Tit. 8. Quibus alien. licet, vel non.

Tit. 9. Per quas Perſonas cuique acquiritur.

Per Univerſitatem res Jure Civili acquiruntur quatuor modis, qui ſunt hereditas, bonorum poſſeſſio, arrogatio, & bonorum addictio.

Hereditas autem alia defertur ex teſtamento, de qua eſt reliquus liber à tit. decimo; alia verò ab inteſtato, de qua initio libri tertii.

Tit. 10. De Teſtamentis ordinandis.

De Teſtamento quatuor explicantur, ejus forma ſeu ordinandi ratio; diſſolutio qua inutile fit; effectus, & partes ſive accidentia. In Ordinando Teſtamento ſpectantur præſertim perſonæ duæ, teſtatoris & heredis: alia enim ſolennia requiruntur ad teſtamenti ſubſtantiam in Pagano qui jure communi teſtatur; alia ſufficiunt in eo qui teſtatur jure Militari.

Tit. 11. De militari Teſtamento.

Prætereà in ipſa teſtatoris perſona exigitur generaliter, ut habeat teſtamenti factionem activam, cum non omnibus Permiſſum ſit facere

Tit. 12. Quibus non eſt permiſſum facere Teſtamentū.

teſtamentum. Speciatim quoque, ſi quis liberos habeat in poteſtate, ac ſuos heredes; ut valeat Teſtamentum, neceſſaria eſt eorum inſtitutio, vel ritè facta Exheredatio.

Tit. 13. *De exheredat. liberorum.*

Heredes autem alii primo gradu Inſtituuntur, alii ulteriori gradu Subſtituuntur; idque aut Vulgari jure in 1. caſum, non acquiſitæ ſcilicet hereditatis; aut Pupillariter in 2. caſum hereditatis etiam acquiſitæ.

Tit. 14. *De heredibus inſtituendis.*
Tit. 15. *De vulgari ſubſtitutione.*
Tit. 16. *De pupillari ſubſtitutione.*

Poſtquam actum eſt de Teſtamentis, deque heredum Inſtitutione, quæ caput & fundamentum eſt Teſtamenti: videndum quibus modis Teſtamenta quæ initio conſtiterunt, utpote jure ordinata; infirmentur ex poſtfacto, ſive ipſo jure ante mortem Teſtatoris; ſive poſtea officio Judicis, per Inofficioſi querelam.

Tit. 17. *Quibus modis Teſtamenta infirmentur.*
Tit. 18. *De inofficioſo Teſtamento.*

Hinc tranſit Juſtinianus ad effectus Teſtamenti, acquirendam ſcilicet Hereditatem: quod pro diverſa Heredum qualitate variè fit.

Tit. 19. *De Heredum qualitate & differentia.*

Appendices Teſtamentorum ſunt imprimis Legata; quæ ſemel relicta, nihilominùs Adimi, Transferrique poſſunt; ſæpe etiam per Legem

Tit. 20. *De Legatis.*
Tit. 21. *De Ademptione Legatorum.*

Falcidiam minuuntur. Teſtamento quoque relinqui ſolent Fideicommiſſa : tum univerſalia, in quibus locum habet S. C. Trebellianum; tum Singularia. Codicilli, denique ex Teſtamento ferè vim capiunt.

Liber III. eſt de ſucceſſione ab inteſtato, ac de reliquis modis acquirendi per univerſitatem, quæ pars adhuc ad dominium refertur. In eo deinde agitur de Obligationibus, quibus non ſtatim res noſtræ fiunt, ſed incipiunt nobis deberi. Hereditas ab inteſtato aliter defertur quantùm ad Ingenuos, aliter quantùm ad Libertinos. Ingenuorum Succeſſores in tres Ordines dividuntur: primus eſt Suorum Heredum & quaſi Suorum, Liberorum nempe: Secundus Legitimorum, qui vel propriè Legitimi ſunt, cùm per Legem 12. Tab. expreſſis verbis vocentur ad ſucceſſionem, ut Agnati: vel pro Legitimis habentur, ut Mater in filii ſucceſſione ex Senatuſconſulto Tertylliano, & Filius in ſucceſſione matris ex Orphitiano. Tertius ordo eſt Cognatorum, qui à Prætore ad Bonorum poſſeſſionē vocabantur,

Tit. 22. *De Lege Falcidia.*

Tit. 23. *De Fideicommiſſariis, Hereditatibus, & ad Senatuſconſultum Trebellianum.*

Tit. 24. *De ſingulis rebus per Fideicommiſſum. relictis.*

Tit. 25. *De Codicillis.*

Liber III.

Tit. 1. *De Hereditatibus quæ ab inteſtato deferuntur,* ubi *de Suis & quaſi ſuis.*

Tit. 2. *De Legitima Agnat. ſucceſſ.*

Tit. 3. *De Senatuſconſulto Tertyl.*

Tit. 4. *De Senatuſconſulto Orphitiano.*

Tit. 5. *De Succeſſione Cognatorum.*

Tit. 6. *De Gradibus Cognatorum.*

Tit. 7. *De Servili Cognatione.*

Tit. 8. *De Succeſſione Libertorum.*

Tit. 9. *De Aſſignatione Libertorum.*

Tit. 10. *De Bonorum Poſſeſſionibus.*

Tit. 11. *De Acquiſitione per Arrogationem.*

Tit. 12. *De eo cui libertatis causâ bona addicuntur.*

Tit. 13. *De Succeſſionib. ſublatis quæ fiebant per bonorum vendit. & ex Senatusconſulto Claudiano.*

Quoniam verò in Agnatorum & Cognatorum ordinibus proximior remotiori anteponi ſolet, ideò cognoſcendi ſunt Gradus Cognationis: cujus, etiam in ſervitute contractæ, hodie ratio habetur.

Succeſſio autem Libertorum debetur ut plurimùm Patrono, ejuſque liberis omnibus; niſi fortè Libertus uni ex Liberis aſſignatus fuerit à Patrono.

Sequitur Secunda acquirendi per Univerſitatem rerum dominii ſpecies, quæ Bonorum Poſſeſſio dicitur; quâ ſcilicet heredis loco à Prætore habetur, qui ſtricto Jure Civili heres non eſt: Deinde tertia ſpecies Arrogatio, quâ Patrisfamilias adoptati bona Patri Adoptivo acquiruntur: & quarta nimirùm Bonorum Addictio, quæ vacante hereditate fit Libertatum conſervandarum causâ. Fuere olim aliæ quoque ſpecies rerum per univerſitatem acquirendarum, ut ſolennis Bonorum Venditio, quæ in deſuetudinem abiit; & bonorum mulieris ſervili amore bacchatæ, ex Senatuſconſulto Claudiano, quod ſuſtulit Juſtinianus.

Hinc veniendum eſt ad Obligationes, quibus, ut dixi, jus magis quàm rei dominium rectà acquiritur; ideoque Obligatio dicitur mater actionis. Tractatur ergo à titulo 14. hujus Tertii libri, quâ ratione & per quos conſtituantur Obligationes & quomodò amittantur. Tit. 14. *De Obligation.*

Oritur Obligatio quatuor ex capitibus, ex Contractu, quaſi contractu, Maleficio, & quaſi maleficio: ſed poſteriora duo genera rejiciuntur in Librum quartum. Obligationum, quæ ex Contractu naſcuntur quatuor ſunt ſpecies, aliæ quippe Re; aliæ Verbis; aliæ Literis; aliæ ſolo Conſenſu perficiuntur. Tit. 15. *Quibus modis Re contrahitur Obligattio.* Primum ergo diſſeritur de Contractibus qui Re perficiuntur, quales ſunt Mutuum, Commodatum, Depoſitum & Pignus. Deinde verò de verborum Obligationibus, nimirum de Stipulationibus, tum Principalibus, tum Acceſſoriis tractatur; atque illarum natura & effectus exponuntur. Quod ad naturam ſive ſubſtantiam attinet, diſquiritur quomodò contrahantur, ſive per unum, ſive per plures ſtipulandi aut pro- Tit. 16. *De verborum Obligationibus.* Tit. 17. *De duobus reis ſtipulandi & promittendi.*

Tit. 18. De Stipulatione ſervorum. Tit. 19. De Diviſione ſtipulationum. Tit. 20. De inutilibus ſtipulationibus. Tit. 21. De Fidejuſſoribus. Tit. 22. De Litterarum Obligationib. Tit. 23. De Obligationibus ex conſenſu. Tit. 24.

mittendi Reos: nec tantùm per Liberos homines, ſed etiam per Servos. Contrahitur prætereà ſtipulatio, vel conventione partium tantùm; vel autoritate quoque magiſtratus, aut judicis juſſu: unde oritur Diviſio Stipulationum. Effectus eſt, ut prout variè, deque diverſis rebus, aut à diverſis perſonis interponitur, modò utilis ſit, modò inutilis. Acceſſoria ſtipulationi eſt, quam Fidejuſſor contrahit firmandæ principalis obligationis causâ.

De Emptione & Venditione. Tit. 25. De Locatione & Conductione. Tit. 26. De Societate. Tit. 27. De Mandato. Tit. 28.

Sequitur obligatio quæ Literis ſive ſcripto contrahitur. Et vetus quidem ac ſolennis Literarum Obligatio jamdiu obſolevit: ſed locus eſt Chirographariæ.

Conſenſu conſtant Emptio Venditio, Locatio Conductio, Societas & Mandatum.

De Obligationibus quæ quaſi ex contractu naſcuntur. Tit. 29. Per quas Perſonas nobis obligatio acquiritur. Tit. 30. Quibus modis tollitur obligat.

Subjiciuntur Obligationes, quæ ex quaſi Contractu naſcuntur: deinde traditur quatenus per alios nobis acquiri poſſit Obligatio; ac denique quibus modis Tollatur.

Liber IV.

Liber IV. ad duo ſumma Capita referri poteſt, Obligationes ex

Maleficio, vel quaſi; & Actiones. Maleficiorum, ſive privatorum delictorum ſpecies quatuor proponuntur, Furtum; Rapina, unde actio vi bonorum raptorum; Damnum injuriâ datum, quod Lege Aquiliâ vindicatur; & Injuria. His ſubjiciuntur ſpecies Obligationum, quæ ex quaſi maleficio naſcuntur.

Tit. 1. De Obligationibus quæ ex delicto naſcuntur: ubi de furto.

Tit. 2. De vi bonorum raptorum.

Tit. 3. De Lege Aquiliâ.

Tit. 4. De injuriis.

Tit. 5. De Obligationibus quæ quaſi ex delicto naſcuntur.

Actiones in judicio exercentur, quod conſtat Actore, Reo, & Judice. Ideò in ſecunda hujus quarti Libri parte de eorum officio ſive partibus diſſerit Juſtinianus. Actoris partes in Actione propriè dicta, & Interdicto impetrando verſantur: Rei verò eſt Exceptionem proponere.

Hinc tractatur priùs de Actionis ſubſtantia, deque perſonis eorum qui actiones exercent, ac de actionum peremptione. Quia verò Actiones vel ex re aut facto noſtro; vel ex eorum, qui in poteſtate noſtra ſunt, contractu aut delicto in nos dantur: idcircò poſtquam Actionis in genere natura expoſita eſt, & actionum diviſiones enucleatæ, docet Imperator quatenus detur actio

Tit. 6. De actionibus.

Tit. 7. *Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt negotium geſtum eſſe dicetur.*

ex negotio geſto cum eo qui in Aliena poteſtate ſit; aut ex ejus fortè maleficio, quæ actionis ſpecies Noxalis appellatur; tum etiam, quod huic proximum eſt, quâ ratione competat actio in Dominum Quadrupedis, quæ pauperiem fecerit, ſive nocuerit. Deinde oſtenditur non ſolùm per nos ipſos, ſed etiam per Alias perſonas exerceri poſſe à nobis actiones: quod tamen non facile ſine Satiſdatione procedit. Finiuntur, ſeu perimuntur quædam actiones breviori tempore; aliæ diutiùs durant: quapropter hæ Perpetuæ, illæ Temporales vocantur. Quædam Heredibus dantur, aut etiam in Heredes, aliæ verò minimè. Prætereá eliduntur plerumque actiones oppoſitâ Exceptione, quæ & ipſa non raró inutilis redditur ſubjectâ per actorem Replicatione. Hæc omnia locum habent in Ordinariis Judiciis. Actionum ſpecies quædam ſunt Interdicta, quibus Prætor cauſam Poſſeſſionis dubiæ interim diſceptat.

Tit. 8. *De Noxalibus Actionibus.*

Tit. 9. *Si Quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.*

Tit. 10. *De iis per quos agere poſſumus.*

Tit. 11. *De Satiſdationibus.*

Tit. 12. *De Perpetuis & Temporalibus Actionibus, & quæ ad Heredes, & in Heredes tranſeunt.*

Tit. 13. *De Exceptionibus.*

Tit. 14. *De Replicationibus.*

Tit. 15. *De Interdictis.*

Judicii exitus calumniatori, ſive actori, ſive reo, periculoſus eſt,

cùm pœna temerè Litigantibus immineat, quæ res cum aliis ad Judicis Officium pertinet. Tit. 16. *De pœna temere Litigantium.* Tit. 17. *De Officio judicis.*

Totum opus claudunt Publica Judicia, quæ ſcilicet de Publicis criminibus extra ordinem exercentur. Tit. 18. *De Publicis judiciis.*

Rubricas INSTITUTIONUM juvandæ memoriæ causâ metro à me olim per luſum incluſas, hîc inſerere in juventutis ſtudioſæ gratiam viſum; quód non modo Seriem ipſam Titulorum, ſed & rationem Ordinis, & cujuſque rei vim ac naturam non abſurdè indicare viderentur.

ORDO LIBRI PRIMI
INSTITUTIONUM
CARMINE EXPRESSUS.

JUſtitiam; *&* Jus naturæ, Perſona *ſequatur:* 1. 2. 3.
Ingenui, Libertini, (*horum nunc genus unum*). 4. 5.
At certa ſervos prohibent Manumittere cauſæ: 6.
Fuſia *ſed ſileat: tum* ſubſit Juri alieno 7. 8.
Cum ſervo Natus; ſtringunt quem. Patria jura, 9.
Connubio *genitum juſto, vel quem quis* 10.
Adoptat, 11.

12. *Ni ratione aliquâ fuerit* reſoluta Poteſtas.
13. *Jam ſuus impubes* Tutelæ *poſtulat uſum*:
14. *Cui Tutor quivis* datur à teſtante *parente* ;
15. 16. *Vel* Lege, Agnatos (Capitis *niſi fortè* minores)
17. 18. *Qua vocat* ; *adjiciens* Patronos, *atque* Parentes,
19 *Aut Fratres*, *Patris queis dat* Fiducia *nomen* :
Sæpe etiam, Attilia *Tutor ſic* Lege *jubente*,
20. *A Pratore datur. Pupillo quilibet horum*
21. 22. Auctores *fiant. Sed habent Tutoria* Finem
23. 24. *Munera* : *ſuccedit* Curator. *Utrique* Satiſdant,
25. 26. *Vel ſeſe* Excuſant ; *aut* Suſpecti *removentur.*

ORDO LIBRI SECUNDI
INSTITUTIONUM.

NUnc poſt jura Hominum, ſequitur Diviſio RERUM.
Quas tentat variis ſibi quiſque acquirere formis.
Corpora *ſeu fuerint*, *ſeu ſint ſine corpore Jura*.
Ut queis Urbana, *&* *queis Ruſtica* Prædia *ſubſunt* ;
4 5 *Atque* Uſusfructuſ*que*, uſuſ*que*, *&* Jus Habitandi,
6. Uſu *res quæri certum eſt ac* tempore longo :
7. *Gratuito &* *Domini nobis accedere* Dono.
8. *Quærimus abs illis tantùm* qui *jure* Alienant ;

Perque

Perque illos *fermè, retinet quos noſtra poteſtas.* 9.

Ex Teſtamentis *recto Legum Ordine factis* 10.
Scriptus, defuncti bona cuncta adipiſcitur heres.

Ut vult teſtatur Miles *ſolennibus exſors.* 11.

Teſtandi at cuivis non eſt Permiſſa facultas: 12.

Exheres *patri natus, vel ſcribitor heres.* 13.

Prima etenim hîc cura eſt de Heredibus inſtituendis, 14.

Et primis alii ſic vulgò Subſtituuntur, 15.

Heredes niſi erunt: Pupillo, *ſi ſit & heres,* 16.

Poſtrema interdum Rumpuntur & Irrita fiunt 17.
Judicia, *aut deſerta manent cùm deficit Heres.*

Vel contra Officium pietatis *ſcripta vacillant:* 18.

Sit Qualis *diſtingue, modis è pluribus*, Heres. 19.

Tum Legata *vide*, Tranſlatane *ſint vel adempta;* 20. 21.

Lege *an* Falcidii, *ac tunc quatenus, imminuenda:* 22.

Commiſſa *heredis* Fidei *an ſucceſſio tota,* 23.
Aut Res *reddenda; an quid ſcriptum* Codice *nudo.* 24. 25.

TITULI LIB. III.

INteſtatorum Heredes *decet eſſe propinquos:* 1.
In queis Natorum prima eſto cauſa Suorum:

Hi ſi non extent, Agnatus *lege volente* 2.
Succedit; *ſed & adjectos per mutua jura,*

3. *Et Matrem Natumque vocant* Decreta Senatus
Tertullo Orphitio*que autoribus : Inde ſequuntur*
5. *Quos Prætoris ope admittit* Cognatio *ſola*,
6. *Pro quo quiſque* Gradu *functis propiore ligatur.*
7. Servorum *ex aliqua hîc prodeſt* Cognatio *parte :*
8. *Sic ut* Libertus *ſervet ſua jura* Patrono,
9. *Aut natorum uni, ſi qua* Aſſignatio fiat.
Aſt ubi civilis planè ſucceſsio deerit,
10 *Tunc ex Edicto* Poſſeſſio *tota* Bonorum
11. *A Prætore datur. Siquis quemquam* Arroget, *ille*
In bona adoptati ſuccedet jure paterno :
12. *Et* Libertatum, *ſi cuiquam* Addicta, favore,
Defuncti bona ſint, heredis commoda ſentit.
13. *Verùm ex uſu abiere* Bonorum venditiones ;
14. 15. 16 *Nec jam ſervili mulier ſua perdit amore.*
Contrahimus Rebus, Verbis *ſolennibus, atque*
17. Scripturâ, *ſolo* Aſſenſu *quandoque ligamur.*
18. *Unum vel* plures *verbis* Stipulatio nectit :
19. Servorum *quidvis Domino* ſtipulatio *quærit*
Divide, *non etenim* genus *eſt unum* ſtipulandi.
20.
Sæpe etiam tibi fruſtra & inutiliter ſtipuleris :
21. *Sæpe* Fidejuſſor *promiſſa aliena capeſsit* :
22. 23. *Firmant* Scripta *fidem* : *ſoloque tenebere pacto*
24. 25. Si *quid* Vendideris ; *ſi quid* Conduxeris ; *aut ſi*
26. 27. *Te* dederis Socium; Mandatave *fidus amici.*

Sumpſeris explenda ; *&* quaſi Re contraxeris , *ex re* 28.

Stringeris. *At* Subjectorum *tibi* quærere facto 29.

Jura potes ; variiſq; Modis *tua* Solvere vincla. 30.

Titvli Lib. IV.

PRaterea *ſua quoſque ligant* Delicta *nocentes* : 1.

Furtum igitur, Res Rapta *reum* ; *& data Damna ligabunt* ; 2.

Aquiliæ Legis *qua pœnis ſubjiciuntur.* 3.

His accenſetur, ſi cuiquam Injuria *fiat.* 4.

Et pro Delicto *culpa eſt*, *fraudis licet expers.* 5.

Perſequitur Perſonarum ac Rerum Actio *Jura* : 6.

Atque Poteſtatis *titulo ex contractu aliorum,* 7.

Aut noxâ , *datur ; & noſtra ſi fortè* Animantes 8.

Pauperiem *faciant.* Agere *at ſi quando vetaris,* 9.

Procuratoris *cautus gere* munere *litem* 10.

Quam per te nequeas : plerumque Satisdare *oportet.* 11.

Perpetua *haud tamen eſt , tibi qua datur,* Actio *quavis :* 12.

Tempore clauduntur quadam ; quas nec capit heres.

Quod petis , elidat ne fortè Exceptio ; *quodque* 13.

Excipis, haud perimat Replicatio *certa , caveto ,* 14.

Interdicta *dabit Prætor , Poſſeſſio ſi qua* 15.

Diſceptanda venit. Temerè qui Litigat , *illum* 16.

17. *Pœna manet: proprio hic fungatur* Munere Judex.

18. Publica, *ſed* propriis *tibi crimina ſunt peragenda.*
Judiciis, *in queis alius ſervabitur ordo.*

SERIES DIGESTORUM.

CAPUT XI.

I. Series Digeſtorum.

PANDECTARUM Series non aliunde meliùs hauriri poteſt, quàm ex ipſius Juſtiniani orationibus de Confirmatione Digeſtorum, in quibus tradit, quis ordo in Pandectarum Libris, Titulis, & Legibus ſervatus ſit. Et primò in Partes Septem totum opus diviſum fuiſſe docet, idque ob numeri Septenarii, ut videtur, præſtantiam. In Quinquaginta deinde Libris, quibus omnis Legum diſciplina comprehenſa eſt, ſecutum ſe profitetur, tam Codicis (prioris ſcilicet) quàm Edicti perpetui Ordinem: nam & hujus imitatione compoſitum fuiſſe Codicem conſtat: quoad nempe, poſt ſæpius invovata & adaucta Jura,

res ipſa pati videbatur. In Edicto autem condendo Julianus trium Juris Civilis Librorum à Sabino veteri Juriſcōſulto conſcriptorum veſtigiis magna ex parte inhæſerat, uti ex Commentariorum Pomponii, Ulpiani, & Pauli ad Sabinum fragmentis, quæ per hos Digeſtorum Libros ſparſa ſunt, eruitur; ſi quis illa cum eorumdem, aliorumque Juriſprudentum ad Edictum lucubrationibus, quæ ſuperſunt, contulerit. Hujus ordinis rationem ut non penitus negligendam, ità nec anxiè nimis indagandam arbitror; ſatiſque eſſe ſi cauſas ejus ſatis congruas aſſignemus, quantùm ad faciliùs addiſcendam & memoriæ mandandam Rubricarum Seriem ſufficiat.

Hæc Methodus tum ex ipſo Juſtiniano, tum ex Juris natura ſic videtur colligi poſſe. Univerſa Legum diſciplina, quemadmodum aliæ pleræque, tribus maximè partibus abſolvitur. Prima in Prolegomenis verſatur ſive προθεωρία, quæ ipſius ſcientiæ naturam explicat. Secunda & præcipua in :adendis artis præceptis conſiſtit. ertia, veluti Epilogus ſeu Anacepha- 2. Methodus generalis.

læoſis quædam, ſparſam in anteriori parte doctrinam pauca in capita quodammodò colligit. In Secunda porro tractantur tria Juris ſubjecta, breviùs quidem Perſonæ ac Res; fuſiſſimè verò Actiones, hoc eſt, agendi formulæ, earumque Materia. Agitur autem in Judiciis partim de jure privato, partim de publico; idque vel apud inferiorem Judicem in prima, ut vocant, inſtantia; vel apud ſuperiorem in ſecunda. Agiturque aut ad rem pretiumque conſequendum, aut ad perſequendam criminis pœnam. Jam Civilis Judicii partes ad tria imprimis referuntur, ad judicium nempe aut præparandum, aut ordinandum, inſtruendumque, aut finiendum & exequendum. Conſtituitur autem judicium ex pluribus diverſiſque cauſis. Eæ ad genera tredecim videtur poſſe revocari. Primum eſt Dominium. 2. Damnum datum. 3. Communio ejuſdem rei quæ ex ipſius natura abſque pacto provenit. 4. Factum hominis citra conventionem, & citra damnum in corpore datum. 5. Res Creditæ, quo nomine Contractus plerique comprehenduntur, eorumque

adminicula, in quibus Probationes plerumque neceſſariæ ſunt. 6. Nuptiæ. 7. Tutela & Cura. 8. Hereditas ſive Succeſſio tum Civilis, tum Prætoria; & tam Teſtamentaria quàm ab Inteſtato. 9. Damnum imminens. 10. Vectigalium conductio. 11. Donatio. 12. Cauſæ ſtatus. 13. Titulus Dominii vel Poſſeſſionis. His præmiſſis non ita difficile erit Partium & Librorum, imò & Titulorum ſive Rubricarum ordinem inveſtigare.

PRIMA itaque Digeſtorum PARS, quam Imperator Juſtinianus appellat τὰ Πρῶτα, Libris quatuor conſtat. 1. PARS. τὰ Πρῶτα

Libro primo breviter traditis Generalibus Juris principiis, ejus nempe fine ac diviſionibus, tum Juris Civilis Origine ac ſpeciebus per 4. Titulos, ac per totidem expoſitis iis quæ ad duo priora ipſius Juris ſubjecta, Perſonas & Res pertinent: ad III. ſubjectum tranſitus fit, Actiones nimirùm, per quas judicia exercentur. Deque Præparatoriis Judicii Civilis reliquo Libro 1. & duobus ſequentibus agitur. Judicium conſtituunt Perſonæ, tum judicantium, ſive Magiſtratuum; tum litigantium. Lib. 1

Poſteriore igitur ejuſdem Libri Primi parte, Magiſtratuum, tam Urbanorum ordinariorum & extraordinariorum, quàm Provincialium, cæterorumque, quorum ipſi operâ in reddendo jure utuntur, Aſſeſſorum nempe & Delegatorum officium explicatur à Titulo 9. ad 22.

Lib. 2. LIBER II. Juriſdictionem Magiſtratibus competentem, ejuſque appendices enarrat tribus Titulis prioribus: & quia Judiciorum Præparatio duobus ferè generalibus articulis conſtat, Vocatione in jus, quâ reus trahitur ad Tribunal Judicis (cujus effectus Pacto nonnunquam aliiſque de cauſis excluditur, aut differtur) & Litis Conteſtatione: idcircò adjiciuntur quæ ſpectant ad Edictum de in Jus Vocando, & officio in Jus vocati, à Titulo quarto ad decimum; quò refertur incumbens Actori Editio Actionis atque Inſtrumentorum; itemque cauſæ quibus excuſatur quis ne judicio ſiſtat; in quibus Feriæ, Dilationes; Pacta etiam vel Tranſactiones, de quibus ad Titulum uſque decimum quintum.

Lib. 3. LIBER III. Titulis ſex, perſequi-

tur quæ ſpectant ad Litis Conteſtationem; & Perſonas pro ſe, vel pro aliis Poſtulantes, quales ſunt Advocati; vel nomine Partium litem perſequentes aut defendentes, nimirùm Procuratores, Syndici, Negotiorum geſtores; à quibus omnibus abeſſe debet Calumnia.

Lib. 4.

Libro IV. agitur de Cauſis & litibus ex quibbus ſæpe ante Judicium aditur Magiſtratus, nempe de Reſtitutionibus in integrum, ob Metum, Dolum, Minorem ætatem, Alienationem Judicii mutandi causâ factam, aliaque, quæ in limine litis peti ſolent: De Reſtitutione item rerum Receptarum, quæ ſi fiat, lis finita eſt; deque Arbitris compromiſſariis, qui arbitrium receperunt; quorum etiam operâ terminantur plerumque controverſiæ, nec ultrà progrediuntur: quæ cuncta novem Titulis exponit Juſtinianus.

II. Pars. de Judiciis.

Secunda Pars *de Judiciis* inſcribitur à primo, ut videtur, Titulo; conſtatque ſeptem Libris à Quinto ad Undecimum. Exponit autem Actiones in rem. Cùm enim Actiones inſtituantur maximè ad Dominium, aut ad poſſeſſionem: & Dominium

aliud ſit Rerum, aliud Perſonarum. Res autem partim noſtræ, partim nobis debitæ; & vel profanæ ſint, vel religioſæ; Profanæ quoque aliæ univerſales, aliæ ſingulares, tum corporales, tum incorporales: in hac Secunda Parte de iis Actionibus diſſeritur, quarum causâ præſtantior & antiquior, in quibus Dominium, vel quaſi Dominium, & Jus in re aut in rem vertitur: quibus ſcilicet res noſtras vel quaſi noſtras vindicamus.

Lib. 5. Liber V. (qui *de Judiciis* eſt primus) ſex Titulos continet; ac poſt generalem tractatum de conſtituendo ſeu ordinando Judicio, eas Actiones in rem explicat, quæ ad Dominium univerſale, Hereditatem nempe vindicandam referuntur. Poſſumus autem hereditatem perſequi vel per querelam Inofficioſi Teſtamenti, quoties ei locus eſt; vel Petitione Hereditatis, ſive totius, ſive pro parte; idque aut Directa, aut Poſſeſſoria, aut Fideicommiſſaria petitione.

Lib. 6. Libro VI. (*de Judiciis* ſecundo) agitur de Dominio rei ſingularis corporeæ vindicando. Is habet tres tantùm Titulos, de Rei vindicatione, quæ

ſit à Domino; de ea quæ bonæ fidei poſſeſſori; deque ea quæ Emphyteutæ conceditur.

Libro VII. (*de Judiciis* Tertio) diſſeritur de Dominio ſeu Vindicatione rei Incorporalis: ac primùm de Uſufructu: idque ſeptem Titulis. Petitur quippe Uſusfructus propriè dictus jure fructuarii, cui aliquando Accreſcit alterius portio: ſed ut petatur, Ceſſerit oportet ejus dies: nec amiſſus fuerit Uſusfructus. Petitur prætereà quaſi Uſusfructus: nec tantùm petitur, ſed etiam negatur Uſusfructus ad alium pertinere. Agitur item de Operis ſervorum, Uſu, & Habitatione. Lib. 7.

Liber VIII. (quartus *de Judiciis*) tractat de Servitutibus Realibus, ſive Prædiorum, tum Urbanorum, tum Ruſticorum; qui cùm in Jure conſiſtant, res quoque incorporales ſunt. His communes ſunt actiones & modi eas amittendi. Conſtat Liber Titulis ſex. Lib. 8.

Libro IX. (*de Judiciis* Quinto) exponuntur actiones in Perſonam, quibus res noſtras defendimus, & damnum nobis datum vindicare ſeu ulciſci conamur adverſus eum qui Lib. 9.

nocuit. Si homo liber ſit, qui per ſe vel per domeſticos damnum dederit; datur tunc actio Legis Aquiliæ; aut ſi effuſum quid aut projectum ſit è domo, actio de Dejectis & effuſis. Ex facto ſervi eſt actio Noxalis in Dominum. Ex damno dato à Quadrupede, ſi Quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. Huc ſpectant Tituli quatuor.

Lib. 10. Liber X. (*de Judiciis* ſextus) eſt de tribus mixtis ſeu duplicibus actionibus, quæ partim in rem, partim in perſonam ſunt, rei communis dividendæ causâ: ad diſtinctionem ſcilicet Finium inter vicinos, ad Diviſionem rerum hereditariarum inter coheredes; & rerum ſingularium, quæ pluribus Communes ſunt citra ſocietatem & hereditatem: itemque de re noſtra Exhibenda, quæ actio ad vindicationem aditum parat. Complectitur hic Liber Quatuor Titulos.

Lib. 11. Libro XI. (qui eſt ſeptimus *de Judiciis*) actionum in rem, quæ ſuperioribus Libris expoſitæ ſunt, appendices quædam Titulis ſex ſubjiciuntur: mixtæ ſcilicet actiones ex nudo hominis facto citra damnum in corpus

corpus datum competentes : Quod factum vel eſt legitimum & judiciale, nempe Interrogatio in Jure ; Petitio ejuſdem rei, ex qua fit ut, ne cauſæ continentia dividatur, ad eumdem Judicem eundum ſit : vel extrajudiciale idque aut illegitimum eſt, ut ſervi corruptio;alea;fugitivi receptio ; Menſoriſve falſa renunciatio : aut culpâ vacans, ut Religioſum atque ad Funus uertinens:quo refertur factum ejus qui non ſine culpa mortuum,quò Jus eſt inferri, aut ſepulcrum ædificari prohibet.

Sequitur TERTIA PARS *de Rebus* inſcripta, quòd *de Rebus* creditis agat, quæ ſcilicet nobis debentur. Nam generali crediti nomine Contractus intelliguntur, quibus alienam ſequimur fidem. Complectitur hæc Pars actiones in perſonam, quæ deſcendunt ex Contractibus tum nominatis, tum innominatis ; ſive ex obligationibus, quæ re, aut facto, quæque conſenſu perficiuntur. Continet Libros octo à XII. ad XIX. III. PARS *De Rebus (creditis)* à Libro XII. ad XIX.

LIBRO XII. (hujus Partis Primo) explanat Juſtinianus Titulis ſeptem, Mutuum ac promutuum, & Condictiones alias, præſertim certi, Lib. XII.

quæ ex variis cauſis dantur, in quibus maximè utilitas accipientis verſatur. Mutuum, primum genus eſt Contractuum qui re perficiuntur. Sequuntur aliæ cauſæ, quæ ſpecies quædam quaſi Contractuum habentur, in quibus Jusjurandum numeratur, quod & ipſum ſpecies crediti eſt: habetque maximè locum in Mutuo. Condicitur etiam certum ex dato ob cauſam honeſtam, eâ non ſecutâ; aut ob cauſam turpem ſoli accipienti: aut ex indebito ſoluto: vel ex dato ſine cauſa.

Lib. XIII. LIBER XIII. (qui eſt Secundus *de Rebus* & Septem Titulis conſtat,) tractantur aliæ certi, aut incerti conditiones, nimirùm Furtiva; quæ dicitur ex Lege; Triticiaria; ejus quod certo loco dari debuit, & alibi petitur: quibus adjungitur actio de Pecunia Conſtituta, ſive de quavis re pro ſe vel pro alio promiſſa. Sequuntur actiones ex contractibus duob. qui re perficiuntur, Commodati, ac Pigneratitia.

Lib. XIV. LIBRO XIV. (*de Rebus* III.) continet Actiones quæ ex Credito quo que manant; ſed ex Contractu alterius, qui negotium noſtrum geſſit, ſive in po-

teſtate noſtra ſit, ſive non, ex æqui-tate in nos dantur. In his enim nego-tiis alius per alium obligatur; veluti Exercitor navis per Magiſtrum; Con-vector, ex Lege Rhodia, per eos qui ſimul vehuntur; Negotiator per Inſti-torem: Pater & Dominus per eos quos habent in poteſtate: exceptâ causâ Se-natuſconſulti Macedoniani. Sex ſunt Tituli hujus Libri.

Liber XV. (*de Rebus* Quartus) per quatuor Titulos complectitur ap-pendicem Superioris, nimirùm actio-nes, quæ non directè, ſed cum ad-juncto, ex negotio eorum, quos in poteſtate habemus, in nos competunt; Quarum prima eſt *de Peculio.* Secunda *de in Rem verſo.* Tertia *Quod Juſſu.* Lib. xv.

Liber XVI. (*de Rebus* Quintus) eſt etiam appendix ejuſdem Libri XIV. In eo diſſeritur de actione deneganda ex Senatuſconſulto Velleiano adverſus mulierem, quæ pro alio interceſſit: tum actione imminuenda ex cauſa Compenſationis: ac denique de quar-ta ſpecie Contractuum, qui re per-ficiuntur, Depoſito nempe, quod ad unius tantùm cōmodum refertur. Quæ tria Capita totidem Titulis tractantur. Lib. xvi.

Lib. XVII. Libro XVII. (*de Rebus* Sexto) tranſit Imperator ad actiones ex Contractibus, qui nudo conſenſu perficiuntur; quorum duas ſpecies duobus Titulis explicat, *Mandatum*, & *Societatem*.

Lib. XVIII. Liber XVIII. (qui *de Rebus* Septimus eſt) eorumdem Contractuum tertiam ſpeciem proſequitur, Emptionem-Venditionem: Quæ plerumque certis Pactionibus additis contrahitur; inter quas ſunt Addictio in diem, & Lex Commiſſoria. Venduntur autem non res tantùm corporales, ſed incorporales quoque, veluti hereditas vel actio: & Venditio perfecta nonnunquàm certis de cauſis reſcinditur ac revocatur. Regulariter Periculum & Commodum rei venditæ ſtatim perfectâ Venditione ad Emptorem tranſit. In Servorum Venditione quædam adjiciebantur conditiones ſpeciales, veluti ut extra Provinciam deportarentur, aut ut manumitterentur, vel contrà. Quæ omnia Titulis Septemdecim continentur.

Lib. XIX. Libro XIX. (*de Rebus* octavo) poſt actionem ex Empto deſcendentem, de Locatione-Conductione, quar-

tâ eorumdem Contractuum ſpecie: deque Æſtimatoria & Permutatione differit, quæ affinitatem habent cum Emptione : ſubjiciuntur his actiones Præſcriptis verbis, quæ ex Contractibus innominantis dantur. Hæc Titulis quinque abſolvuntur.

Poſtquàm ea tradidit Juſtinianus, quæ ex Obligationibus & Contractibus Realibus privati Juris, nobis dantur; eorum Contractuum acceſſiones quaſdam exponit: deinde tranſgreditur ad actiones quæ dantur ex Matrimonio, Contractu ſcilicet Perſonali; & ex Tutela & Curatione, quæ ſunt quaſi Contractus, & publicam quodammodò cauſam reſpiciunt: Hæc in Quarta Parte continentur, quam Juſtinianus Umbilicum appellat, quod medium in Pandectis obtineat locum. Comprehendit octo Libros à vigeſimo ad vigeſimum ſeptimum. IV. PAR ſeu Umbilicus *de Pignoribus & Hypothecis.*

Libro XX. (qui in hac Parte, & inter Libros qui ab autore Singulares dicuntur primus numeratur) proponuntur adminicula rerum creditarum, quaſi ſuperiorum tractationum appendices, quæ hûc idcirco rejectæ ſunt, ne in immenſum Pars Tertia excreſce- Lib. xx.

ret. Diſſeritur ergo hîc Titulis ſex *de Pignoribus* & *Hypothecis*, quæ plerumque Mutuo aliiſque Contractibus accedunt, ut ſecuritati Creditorum conſulatur. Pignus autem vel expreſſè vel Tacitè contrahitur; nec tamen in omnibus rebus locum habet: ſunt enim quædam quæ Pignori obligari non poſſunt. Ejus duo imprimis ſunt effectus, Jus nimirùm Prælationis, & Diſtractio ſeu Facultas vendendæ rei Pignori obligatæ; quæ obligatio pluribus modis Solvitur.

Lib. xxi. LIBRO XXI. (Umbilici hujus & ſingularium Secundo) explanantur tribus Titulis actiones, quæ Emptionem quaſi miniſtræ conſequi ſolent; quæ nimirùm ex Ædilium Edicto, vel Evictionis causâ dantur. Quibus adjicitur Exceptio rei venditæ & traditæ.

Lib. xxii. LIBER XXII. (ejuſdem Partis, & ſingularium Tertius) abſolvitur ſex Titulis, quorum Primi duo ſunt de Uſuris. Et in Primo quidem agitur de Uſuris terreſtribus, & Fructibus, cæteriſque rerum acceſſionibus, quæ in actionem in rem plerumque veniunt 2. de Nauticis Uſuris. Reliqui Tituli

ſunt de Probationibus & Præſumptionibus, quibus debiti fides adſtruitur; idq; tam in genere, quàm in ſpecie de probatione quæ per Inſtrumenta: deque ea quæ per Teſtes fit: præterea de Ignorantia Juris, quæ rarò; & facti, quæ ſæpe contrahentibus excuſationem præbet.

Liber XXIII. (hujuſce Partis & ſingularium Quartus) Titulos quinque complectens, eſt de Contractu Perſonali, quo duæ ſcilicet perſonæ ſeipſas invicem in Matrimonium obligant. Et primò quidem de Sponſalibus, quæ ferè Nuptias præcedunt: dein verò de ipſis Nuptiis, ac Ritu earum contrahendarum; deque contractarum effectu circa Dotem: tam generaliter quantùm ad Jus ipſum Dotis in univerſum: quam ſpecialiter quantùm ad Pacta Dotalia & Fundum dotalem. Lib. XXIII

Liber XXIV. (qui eſt hujus Partis & ſingularium Quintus) Titulis tribus, contractarum Nuptiarum primò effectum examinat in Donationibus inter Conjuges factis; poſteà Diſſolvendarum modos: ac ſoluto Matrimonio Dotis reſtitutionem. Lib. XXIV

Liber XXV. (ſingularium & hu-

jus Partis ſextus) tractat Titulis ſex, ea, quæ diſſolutas Nuptias ſequuntur; retentionem Impenſarum à marito in res Dotales factarum nomine; actionem rerum ab altero Conjugum divertendi animo Amotarum; officium parentum in Agnoſcendis & exhibendis Liberis jam editis, aliiſque neceſſariis Perſonis: Jus cuſtodiendæ mulieris, quæ ſe prægnantem ex marito vel negat, vel affirmat; Miſſionem in poſſeſſionem bonorum mariti ventris nomine; & coërcendum ea in re mulieris dolum: adjicitur ultimo loco alia ſpecies Contractus perſonalis, nempe concubinatus.

Lib.xxvi. LIBRO XXVI. (hujus Partis & ſingularium ſeptimo) qui conſtat decem Titulis, incipit tractatio actionum ex quaſi Contractu deſcendentium: & primò diſceptatur de Tutela conſtituenda in genere, ejuſque tribus ſpeciebus, Teſtamentariâ (quæ nonnunquam licèt ex teſtantis voluntate robur propriè non habeat, valet tamen ex Magiſtratus Confirmatione) Legitimâ, & Dativâ. Deinde agitur de officio Tutorum & Curatorum, tam in Adminiſtratione, quàm in Au-

toritate præſtanda : Et quatenus poſteà ex facto eorum pupilli aut minores teneantur: denique de Tutela per Suſpecti Tutoris remotionem diſſolvenda.

Libro
XXVII.

LIBRO autem XXVII. (qui hujus Partis & ſingularium octavus eſt) decem Titulis agitur, poſt cauſas, propter quas Excuſantur Tutores & Curatores; de Pupilli educatione & alimentis; deque officio Judicis circa actiones, quæ poſt finitam Tutelam & Curationem Pupillo vel Adulto in Tutorem aut Curatorem, & contrà dantur; quæ in iis quoque, qui quaſi Tutores vel Curatores adminiſtrarunt, locum habet. Sed Rebus à falſo Tutore geſtis, Reſtitutio datur iis, qui eo autore cum Pupillo contraxerunt : datur & actio adverſus falſum Tutorem. Ipſis autem Pupillis & Minoribus non tantùm adverſus Tutores & Curatores actio datur, ſed & adverſus eorum Fidejuſſores & Nominatores, eorumque heredes : quin etiam adverſus Magiſtratus Municipales. Ne verò Pupilli & Minores rebus ſuis ſpolientur, non debent eorum prædia ſine decreto Magiſtratus alienari aut pignori obligari. Denique

Curatores non ſolùm Minoribus, ſed extra ordinem etiam Majoribus, qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe non poſſunt, Furioſis putà & prodigis dantur.

V. PARS *De Teſtamentis.* QUINTA PARS *de Teſtamentis* dicta per Libros novem à 28. ad 36. agit de univerſo Jure Civilis ex Teſtamento Succeſſionis, ejuſque appendicibus.

Libro XXVIII. In ea ſpectantur primò ſubjectum & forma Teſtamenti, de qua Libro 28. agitur Titulis octo (qui in hac Parte Primus, inter Libros ſingulares nonus eſt). Ut enim valeat Teſtamentum requiritur primò ut is Teſtamentum fecerit, qui jure teſtari potuerit; 2.ut ſolemni ritu factum ſit Teſtamentum; 3. ut Teſtator liberos, ſi quos in poteſtate habet, vel habiturum ſe ſperat,nominatim vel inſtituat, vel exheredet; 4. ut Teſtamentum neque ab initio injuſtum, neque poſteà ruptum aut irritum factum ſit; 5. Videndum, ne in Teſtamento inductum vel deletum quid mutatam indicet Teſtatoris voluntatem; 6. An heres aliquis ex Teſtamento exiſtat, ſive inſtitutus, ſive vulgariter aut pupillariter ſubſtitutus. 7. Utrum conditio Inſtitutioni vel Subſtitutioni adjecta

extiterit : denique an tempus heredi datum ad deliberandum effluxerit.

Liber XXIX. (in hac Parte Secundus, & inter ſingulares Decimus) eſt appendix ſuperioris, qui de hereditate,deq;heredum coërcendis fraudibur per ſeptem Titulos diſputat. Et primò de Militum in condendo Teſtamento privilegiis, quibus forma ſolennis remittitur. Hinc tranſit ad Teſtamentorum effectus vel appendices. Hereditas delata Teſtamento, acquiritur voluntate heredis vel omittitur. Sed ne quid fraudis interveniat, quatuor remedia Legibus prodita ſunt. Primò, ut ſtatim à morte Teſtatoris. ſolenniter aperiantur Teſtamenta 2. ut, ſi legitimus heres Teſtamento inſtitutus, omiſsâ causâ Teſtamenti, ab inteſtato hereditatem poſſideat, Legatariis nihilominùs dentur in eum actiones. 3. Si occiſo Teſtatore, ante quæſtionem de Servis habitam & ſupplicium de noxiis ſumptum, hereditatem quis adierit; ea illi ex Senatuſconſulto Syllaniano & Claudiano aufertur; quemadmodùm & ſi quis defunctum teſtari coëgerit, vel prohibuerit. Hereditas autem licèt Teſtamento tan- Lib. XXIX

tûm detur, tamen Legata & Fideicommiſſa, de quibus in ſequentibus, non ſolùm Teſtamento, ſed etiam Codicillis relinquuntur.

Sequitur Tractatus *de Legatis & Fideicommiſſis ſingularibus* in genere, in tres Libros, Caii Juriſconſulti exemplo, propter materiæ ubertatem, diviſus à Triboniano, quòrum ſinguli unico Titulo conſtant.

Itaque LIBER 30. eſt de Legatis Primus. LIBER 31. de Legatis Secundus. Et LIBER 32. de Legatis 3.

Libri 30. 31. & 32.

Lib. 33.

LIBRO 33. (qui ſexto loco in hac Parte habetur; & inter ſingulares decimus quartus) diſcutiuntur decem Titulis, Legatorum ſingulatium varia genera, quæ partim ex rei Legatæ natura interpretationem accipiunt, ut anniverſaria Legata: tum Legata Uſusfructûs, alteriuſve ſervitutis; item Dotis, Optionis, vel Electionis: partim ex uſu & proprietate verborum, aut conſuetudine Teſtatoris, ut Legata Tritici, Vini, aut Olei; Legatum fundi inſtructi, aut inſtrumenti; Legata Peculii, Penûs, Supellectilis.

Lib. 34. LIBRO 34. (inter Singulares 15.
&

& hujus Partis ſeptimo) *de Legatis* quoque ſingularibus, eorumque vitiis aliquot, diſſeritur novem Titulis. Horum Legatorum quædam interpretationem recipiunt ex favore ſolo rei legatæ, ut legata alimenta vel cibaria : quædam ex circumſtantiarum varietate, ut Legatum auri vel argenti &c. itemque liberationis. Legatis autem accedunt vitia ſive accidentia quædam. 1. Ademptio vel Tranſlatio. 2. Ambiguitas. 3. Inutilitas, ſi quid pœnæ nomine relictum eſſet; aut aliàs ab initio non valeret, unde tractu temporis convaleſcere non poſſet. Quædam vitia efficiunt 4. ut Legata pro non ſcriptis habeantur. 5. Ut auferantur Legatariis velut indignis.

Libro 35. (inter Teſtamentarios 8. & ſingularium 16.) per Titulos tres diſſeritur de duobus aliis Legatorum adjunctis, nempe de Conditionibus, quibus ſuſpenduntur, iiſque deficientibus & ipſa deficiunt; deque modo per Leges eis impoſito, quem ſupergreſſa diminuuntur per Legem Falcidiam, ità ut nonniſi reſtituendi cautione interpoſitâ ſolvi debeant. Lib. 35.

Lib. 36. LIBER 36. (hujus Partis nonus, ſingularium 17. & ultimus) quatuor Titulis agit de *Fideicommiſſis* univerſalibus, ad quæ pertinet Senatuſconſultum Trebellianum; deque iis, quæ Legatis & Fideicommiſſis communia ſunt: nimirùm *de die* quo quæque cedunt; *de cautione* eorum nomine præſtanda ab herede, quoties eorum ſolutio ſive præſtatio differtur: alioqui Legatarii & Fideicommiſſarii in rerum hereditariarum poſſeſſionem cuſtodiæ causâ mittuntur.

VI. PARS: *De bonorum Poſſeſſionibus.* Expoſito in QUINTA PARTE Jure Teſtamentorum, reliqua Succeſſionum jura, & acquirendi ac tuendi Dominii modos complexus eſt in SEXTA PARTE Juſtinianus, quæ à Bonorum Poſſeſſionibus nomen accepit; complectiturque octo Libros à 37. ad 44.

Lib. 37. Et quidem Libro 37. (qui hujus Partis eſt Primus,) explicantur quindecim Titulis Succeſſiones Prætoriæ ſeu Bonorum Poſſeſſiones, tum in genere; tum illæ ſpecialiter, quæ Tabulis Teſtamenti extantibus dantur, etiam furioſis & infantibus. Earum quædam ordinariæ ſunt, aliæ ex-

traordinariæ. Ordinariarum Prima eſt, quæ contra Tabulas datur Liberis & Poſtumis ſuis, emancipatis, & adoptivis; ſive præteritis; ſive aliter quàm oportet exheredatis: ejuſque triplex effectus affertur. Primò ut eâ petitâ ab emancipatis, nihilominùs præſtentur neceſſariis perſonis Legata teſtamento relicta. 2. Ut conferantur ſuis, quæ ab emancipatis ante mortem parentis communis acquiſita fuerunt, etiam dos à ſorore. 3. Ut cum filio emancipato in unam partem concurrant nepotes ex eo, ab avo retenti in poteſtate. Ejus ſucceſſionis nomine & venter, i. mulier ex quo Poſtumus ſperatur; veluti ſi is jam natus eſſet, in poſſeſſionem bonorum defuncti mittitur; ut & pupillus, cui ſtatûs controverſia movetur, quæ eo caſu differtur ad tempus pubertatis ex Carboniano Edicto. II. Bonorum Poſſeſſio eſt quæ ſecundum Tabulas heredibus ſcriptis datur. Utraque Parenti emancipatori competit, & Patrono, quorum utrique obſequia debentur à Manumiſſis.

LIBRO 38. (*De Bonorum Poſſeſſionibus* ſecundo) qui Titulis ſeptem- Lib. 38.

decim conſtat, agitur de reliquis Juris Patronatus effectibus: deque Bonorum Poſſeſſionibus ab inteſtato, & Legitimis ſucceſſionibus. Ad Jus Patronatus pertinēt Operæ Libertorum, eorumque Bona ſive ſucceſſio, quæ competit tum ipſis Patronis, etiamſi ſint Univerſitates, id eſt, Collegia, Municipia; tum filiis Patronorum, ſive omnibus, ſive ei, cui Aſſignatus eſt unuſquiſque Libertus: qui ſi quid in fraudem legitimæ Patrono debitæ alienaverit, id Patronus revocare poteſt. Inter Bonorum Poſſeſſiones ab inteſtato primum locum obtinet, quæ *unde Liberi* dicitur. 2. *Unde Legitimi*, id eſt, Agnati: Tertium, *Unde Cognati*: in quibus ceſſante vel deficiente primo gradu, reliquis ejuſdem ordinis; priore ordine exhauſto, poſteriori locus fit ex Edicto, quod idcirco *Succeſſorium* appellatur: unde fit ut neceſſaria ſit graduum Cognationis notitia. Sed & deficientibus Liberis, Agnatis, & Cognatis, Prætor Virum & uxorem ad alterutrius inteſtati ſucceſſionem mutuò vocat. Denique vocatur fiſcus, niſi ex militari privilegio excludatur à ſucceſſione damna-

torum: aliquando ipſe fiſcus heredes excludit ob indignitatem. Extra ordinem datur quibuſdam Bonorum poſſeſſio ex certis Senatuſconſultis aut Legibus: & in omnibus Bonorum Poſſeſſionibus certus Ordo ſervari debet. Jam legitima ſucceſſio vel Lege defertur, ut liberis in poteſtate conſtitutis, & poſt hos Agnatis ex Lege duodecim Tabularum: vel Senatuſconſulto, ut ex Tertulliano & Orphitiano matri & filio invicem.

LIBRO 39. (Hujus Partis tertio) alii actionum ſeu cõtroverſiarum fontes indicantur Titulis ſex; Damnum imminens, Vectigalium conductio & Donatio, qui maximè naturalis eſt rerum ſingularum voluntate Domini acquirendarum modus. Damnum impendet alteri, vel à Novo alterius opere, vel à ruina vicini ædificii, vel ab Aqua pluvia, quæ mutatâ operis facie nocere poteſt. Quæ omnia damni genera ad res noſtras conſervandas avertere noſtrâ intereſt. Ex publicorum cõductione dari poteſt actio tam in Publicanos ſeu Vectigalium Redemptores, ſi quid ultra modum præſcriptum exegerint; quàm in Ne- Lib. 39.

gotiatores, ſi merces ſuas Vectigali obnoxias non profiteantur. Ex Donationibus quoque ſive inter vivos, ſive mortis causâ datur actio.

Lib. 40. Liber 40. (Hujus Partis Quartus) Sedecim Titulos habet de Statûs controverſiis & præjudicialibus cauſis: ubi diſceptatur imprimìs de ſervitute aut Libertate; itemque de Ingenuitate aut Libertinitate. Ad ſtatum Libertinitatis ſpectat Tractatus *de Manumiſſionibus* in genere, ejuſque ſpeciebus; Vindictâ, quâ ſervi quoque Univerſitatum manumittebantur: Teſtamento, quæ vel directò fit, vel per Fideicommiſſum, & mutatâ voluntate defuncti ceſſat; adjectâ verò conditione in ſuſpenſo manet: aliquando ſequutâ manumiſſione non valet. Qui jure manumiſſi ſunt, Libertinæ conditionis fiunt, niſi Jus aureorum annulorum impertraverint, aut natalibus fuerint reſtituti. De Libertate agitur liberali causâ, ut ſi quis à ſervitute ad libertatem proclamaverit, quod utique non ſemper licet. Sed quæritur nonnumquàm an ingenuus quis, an Libertinus ſit: verùm hæ poſteriores controverſiæ

poſt quinquennium à morte defuncti in deteriorem cauſam non agitantur. Reo vivo, ſi quæratur per Colluſionem, hæc à quovis detegi poteſt.

Libro 41. (qui in hac Parte Quintus eſt) enarrantur cauſæ Dominii & Poſſeſſionis per decem Titulos: ac primò traduntur acquirendi dominii generales ex Jure gentium modi: deinde acquirendæ vel amittendæ Poſſeſſionis, cujus effectus præcipuus eſt Uſucapio rei poſſeſſæ, niſi uſurpata fuerit. Uſucapionis autem cauſæ ſunt, vel oneroſæ, ut ex empto; vel lucrativæ, ut ex hereditate, aut ex ipſâ poſſeſſione, ex Donatione, ex re pro derelicto habita, ex Legato; vel mixtæ, ut ex dote. Lib. 41.

Quoniam verò cujuſque judicii finis eſt, ejus quod æquum videtur declaratio & executio: idcircò poſt Judicia, Judiciorumque materiam & controverſiarum genera, progreditur Juſtinianus ad ſententiam & rem judicatam jure ordinario ad exitum perducendam; de quibus agit Libro 42. (in hac Parte Sexto) cujus octo ſunt Tituli. Et primò quidem diſſerit de re judicatâ & effectu Sententiæ, cui Lib. 42.

non abſimiles ſunt effectus Confeſſionis, Ceſſionis Bonorum,& Contumaciæ abſentiæve debitoris, nempe Miſſio in Poſſeſſionem bonorum ejus, aut captorumpignorum autoritate judicis venditio, niſi quod aliquando ſeparantur bona heredis & militis. Cuſtodiendis autem ac diſtrahendis bonis debitoris, ſæpe conſtituitur Curator: & ſi quæ in fraudem creditorum facta ſunt revocari oportet.

Lib. 43. LIBRO 43. (hujus Partis Septimo) *de Interdictis* ſeu *Decretis*, quæ poſſeſſionis causâ interponūtur à Magiſtratibus, agitur per tres & triginta Titulos. Hæc partim ex jure aliquo univerſali fluunt, Succeſſione putà, vel miſſione in poſſeſſionem: danturque ad Poſſeſſionem rerum hereditariarum aut Legatarum adipiſcendam: vel ne vis fiat; aut ut Teſtamenti Tabulæ exhibeantur: partim manant ex jure ſingulari, aut religionis causa ob loca ſacra: aut ad hominum utilitatem; ſive publicam veluti ob flumina; ſeu privatam; idq; aut ratione rei immobilis, tum ſoli, tum ſuperficiei, aut ſervitutis prædio cohærentis, (quò referuntur Interdicta

de vi, uti poſſidetis, quod vi aut clam, de Precario) : aut rei mobilis (quò ſpectant Interdicta Utrubi & Salvianum, quæque pertinent ad exhibendos homines liberos.) Atque hùc uſque de Actoris partibus.

Enucleatis actionibus ſpecialibus, quæ cujuſque rei causâ in Judiciis Civilibus moventur, Libro 44 (hujus Partis Octavo) explicantur ſeptem Titulis exceptiones reo competentes, quibus eliduntur variis de cauſis actiones. Exceptiones autem, quæ hîc referuntur, præcipuæ ſunt quinque: *Rei judicatæ*, *Præſcriptionis*, *doli mali*, *metus*, *actionis non impetratæ* & *Litigioſi*. Et quoniam Exceptionum vis ex qualitate quoque Obligationis & Actionis intelligi poteſt: ideò adjungitur Titulus de *Obligationibus* & *Actionibus* in genere. Lib 44

PARS SEPTIMA Libris ſex ultimis à 45. ad 50. complectitur reliquos Juris articulos, qui ſcilicet ad Stipulationes, Crimina, & Jus Publicum ſpectant. VII. PARS *De Stipulationibus &c.*

LIBER 45. tres habet Titulos, quibus explanantur verborum Obligationes, per quas cæteri Contra- Lib. 45.

ctus firmari ſolent, id eſt Stipulationes Civiles & principales, tum unius, tum plurium; nec Dominorum tantùm, ſed & Servorum.

Lib. 46. LIBER 46. conſtans Septem Titulis, eſt de Stipulationibus Acceſſoriis, veluti Fidejuſſoriis: itemque de Prætoriis tam in genere, quàm in ſpecie, de Stipulationib. rem Pupilli Salvam fore, Judicatum ſolvi, Ratam rem haberi. Quibus adjiciuntur illarum ſolvendarum modi, quales ſunt Novatio, Delegatio, Solutiò, & Acceptilatio.

Superiùs tradita pertinent ad Actiones & Judicia merè Civilia: Sequuntur Criminalia.

Lib. 47. Et Libro 47. diſſeritur primò de Privatis delictis, in quibus læſus quod ſuâ privatim intereſt, perſequitur. Eorum prima ſpecies eſt Furtum; ad quod refertur Actio de Tigno juncto, ſeu aliena materia ædificio adjecta; & adverſus Nautas & Caupones, de Furto ab iis quorum operâ utuntur facto, adverſus Dominum de Furto à familia commiſſo: item Arborum furtim cæſarum. Secunda ſpecies eſt Rapina, ubi & de eo agitur quod fortè ex Incendio, ruina

naufragio fuerit ereptum. Tertia ſpecies eſt Injuria. Deinde agitur de Criminibus Extraordinariis, quorum certa pœna veteribus Legibus conſtituta non eſt: his principaliter privatum commodum intervertitur, ſed ſæpe publica honeſtas vel ſecuritas violatur. In his ſunt *Sepulcri Violatio*, *Concuſſio*, *Abigeatus*, *Prævaricatio*, *Receptatorum Crimen*, *Effractura*, *Expilata Hereditas*, *Stellionatus*, *Termini motio*, *illicitum Collegium*. Adjiciuntur Populares quoque Actiones, quarum ſcilicet perſecutio cuivis è populo patet, ob ea quæ medii generis ſunt inter privata & publica Delicta.

LIBRO 48. Per 23. Titulos Publicorum Criminum perſecutio & ſpecies tractantur. Publica verò dicuntur Judicia, in quibus non tantùm privatorum indemnitas, ſed publica vindicta quæritur ad aliorum terrorem & bonorum ſecuritatem. Ea Perſecutio per Accuſationem reorum fit, qui Cuſtodiri ſolent ne Pœnam effugiant. Species Criminum ſunt Læſa Principis Majeſtas, Adulterium, Vis Publica & Privata, Cædes & Ve- Lib. 48.

neficium, Parricidium, Falſum, Repetundarum crimen, Annona fraudata, Peculatus, Sacrilegium, Ambitus, Plagium. Hæc Judicia peragere coguntur Accuſatores: alioqui ex Senatuſconſulto Turpilliano puniuntur, niſi Abolitione impetratâ deſtiterint. Rei verò, ſi abſint, Requiruntur: & contra negantes veritas Tormentis exquiritur. Pœnæ convictis infliguntur, Bona plerumque fiſco vindicantur: aliquando damnati Reſtituuntur à Principe. Hæc cuncta ad primam pertinent inſtantiam. Sed quia utriuſque Judicii Civilis & Criminalis, commune eſt, ut à ſententia minoris Judicis ad majora ſubſellia in Secunda Inſtantia provocetur, ideo

Lib. 49. Libro 49. agitur priori Parte Titulis octodecim de *Appellationibus* & *Relationibus* ad Principem: *Quando*, *Qui*, & à *Quibus appellentur*, & Similibus. Poſterior autem Pars Jus Publicum & peculiare tum Principis ſive Fiſci: tum Militum explicat, quia ſcilicet ſuperiores Libri Privatum Jus dumtaxat explicuerant.

Lib. 50. Liber 50. (qui poſtremus eſt Digeſto-

Digeſtorum) duabus Partibus conſtat. Prior eſt de Jure Municipali, ubi de Decurionibus, de Muneribus & Honoribus, de Jure Immunitatis, &c. Et huc uſque agitur de Subjectis Juris, omnique Controverſiarum materia. Poſteriori Parte quæ inſtar Epilogi eſt, abſolvitur totum opus duobus Titulis, nempe *de Verborum ſignificatione*, quo ambigua vocabula explicantur : & *de Regulis Juris*, quo axiomata & velut principia diverſarum materiarum enucleantur. Quæ duo cùm ad diverſas Juris Partes pertineant, ad nullam certam claſſem ſive ſedem redigi potuere.

MATERIARUM

Quæ in Septem Partibus, & Quinquaginta Libris Digeſtorum tractantur, Index verſibus exaratus.

JURA,[1] *Magiſtratus*, *Jus dictum*[2] DIGESTUM VETUS
Pactaque tradit

I. *Ac Procurantes*[3] PARS PRIMA, &
Reſtituendos.[4]

II. *Judicium*[5] ſtatuit PARS ALTERA;
Reſque Petitas;[6]
Atque hinc Perſonis[7], hinc *ſubdita*
Prædia fundis,[8]
Damnaque,[9] *& Erciſcunda*[10] *docet*, *cum*
Religioſis[11]

III. *Credita*[12] *condicit*, *Contractus*[13] TERTIA
ſervans.
Qui Re[14] *perfecti*, *aut alio ſpondente*[15]
ligarunt,
Robore quive carent[16], *aut Compenſan-*
do fatiſcunt:
Et quos efficiet[17] *validos*[18] *conſenſio*[18] *ſola*

IV. QVARTA *in Pignoribus*[20] *poſita eſt*,
Emptique Sequelis[21]

[22] Fœnore , & his quæ facta Probant ; & [23] [24] [25] Conjugiorum INFORTIATUM.

[26] Jure , ac Tutelâ & [27] Curâ , Rebuſque Minorum,

[28] [29] Teſtamenta dabit , [30] [31] [32] Legataq; QVINTA, *[33] [34] modumque* V.

[35] Falcidiæ , & quem Trebelli [36] conſulta dedere.

IN SEXTA *Poſſeſſa Bona , & cum Jure Patroni ;* VI.

Legitima inteſtati inerit Succeſſio : deinde

[39] Impendens Damnum , tum Vectigalia; Donum ; DIGESTUM NOVUM.

[40] Et Manumiſſorum cauſa ; Tituli Do- [41] minorum

Ac Poſſeſſorum , & litis [42] Sententia finis:

Poſt hæc [43] Interdictum , [44] Exceptio , Vincula Juris

VII. *Obligat*[45] *inde Reum, Sponſorem*[46] SEPTIMA *Verbis*
Liberat, & Privata hominum Delicta[47] *coërcet:*
Publicaque Accuſat[48]*, Pœnis & ſubjicit æquis:*
Appellat[49]*; Fiſci & Caſtrorum Jura recludit:*
Muneraque[50] *& Cenſus; & Verba ac Dogmata acervat.*

SERIES CODICIS.

TIT. XII.

1. Codicis utilitas. & diviſio.

INTER Juris Juſtinianæi volumina eminêre hic Codex duplici Titulo videtur, tum quòd emendatius procul dubio jus, atque ad uſum quotidianum accommodatius complectatur: tum quòd eam quoque comprehendat Juris partem quæ ad Chriſtia-

na Sacra pertinet, de quibus in Digeſtorum & Inſtitutionum Libris (utpote qui ex Ethnicorum Commentariis decerpti ſint) altum ſilentium. Quapropter hæc Legum Imperatoriarum collectio verè, ex Chryſippi ſententia in L. 2. ff. de Legib. adducta, dici poteſt *Divinarum & humanarum rerum Regina.* Unde meritò in Juridico Syſtemate ac velut orbe; cùm Inſtitutionum quatuor Libri Elementis: Pandectarum Partes ſeptem, Planetis reſpondere videantur: octavam ſphæram ſignis Zodiaci duodecim fulgentem, æmulatur quodammodò diſtinctus Libris totidem Codex. Quamquàm cur in Codice duodenarius Librorum numerus Juſtiniano placuerit, nec facile eſt conjicere, nec admodùm refert. Fortè Decemviralium Legum Duodecim Tabulas; fortè Platonis de Legibus totidem Libros ob oculos habuit. Sunt qui velint eum ad Aſſis Uncias duodecim reſpexiſſe, quaſi eo numero quandam totius Juris velut hereditatem ſtudioſis traditurum.

Id verò imprimis eſt obſervandum, æquè in Codice atque in Pan- 2. Ordo generalis.

dectis curaſſe Tribonianum, operi univerſo à Juſtiniano præpoſitum, ut ad Ordinem Edicti perpetui quàm proximè accederet. Unde factum ut, ſi rerum ſumma genera ſeu capita maximè generalia ſpectes, Series duodecim Librorum Codicis non multùm ab ea diſtet, quæ in quinquaginta Pandectarum Libris ſervata eſt. Utut ſit, in hoc opere varias Juris partes ita executus eſt Auctor, ut ad duo generalia membra revocari poſſiſint: Publicum nimirùm, & Privatum. Publici, quod in Sacris, in Sacerdotibus, in Magiſtratibus conſiſtit, duas diſtinxit ſpecies; Divinum nempe, ſive Sacrum Jus, quod ſpectat ad Res & Perſonas Eccleſiaſticas; & Humanum, quod ad Publicum Civitatis Statum ſpectat, conſiſtitque in Legibus & Magiſtraibus, qui Leges tuentur. Privati quoque duas ſpecies ſtatuit; Commune, quod omnibus Civibus æquè convenit; & ſpeciale ſeu Privilegiarium, quod Fiſco, Civitatibus, Militibus competit, & Perſonis in dignitate conſtitutis: de Magiſtratibus enim tum primo, tum ultimo Libro agitur, ſed diverſo re-

ſpectu. Priùs quippe de iis diſſeritur tanquàm Juriſdictionem exercentibus, & aliorum controverſias dirimentibus: Poſteriùs tanquàm propria Jura perſequentibus.

Primo itaque Libro de Jure Publico diſputat Imperator: & priore quidem Parte, ad quam tredecim primi Tituli referuntur, de Sacro ſive Divino, quod partim circa veram & Catholicam religionem conſervandam; partim circa falſam abrogandam, & coërcendos veræ contemptores verſatur. Poſteriore parte, (cujus materiæ reſpondet Liber Primus Digeſtorum) de Jure Publico Humano agit, cujus Species ſive Partes á 14. ad 25. Titulum excutiuntur; deinde ad finem Libri Jura exequentes Magiſtratus majores, & minores. His quædam ſpecialia, quædam communia ſunt: Propria eorum officia tum Ordinariorum, ſive Illuſtrium, ſive Spectabilium, ſive Clariſſimorum à Tit. 26. ad 42. tum Extraordinariorum Tit. 43. & 44. traduntur. Hinc Communia omnium Magiſtratuum explicantur à 45. ad 54. Tit. Denique de Minoribus, ſeu Ci- Lbi. 1.

vitatum Magiſtratibus agitur ultimis tribus Titulis.

Lib. 2. Liber II. à quo incipit Privati Juris tractatio, ea complectitur quæ 2. 3. & 4. Digeſtorum Libris continentur: Præparatoria nempe Actionum & Judiciorum, ordinemque obtinendi Juris ſui, veluti in Jus vocationem, Pacta, Poſtulationem, Negotiorum Geſtionem, & ſimilia ad Tit. 19. Reſtitutiones in integrum à Tit. 20. ad 55. Arbitria Tit. 56. & Judicii conſtitutionem tribus Titulis poſtremis.

Lib. 3. Libro III. (qui reſpondet ſex Libris Digeſtorum, à 5. ad 10.) Juſtinianus *de Judiciis* in genere, deque Fori & aliis moratoriis Præſcriptionibus differit prioribus ſex & viginti Titulis: tum *de Actionibus* in rem, quarum cauſæ ſunt Dominium tam univerſale quàm rei ſingularis; & *Servitutes*, de quibus à Tit. 27. ad 34. Deinde de affini actione in Perſonam, quæ domino datur ob damnum acceptum: quò pertinet Titulus 35. Denique de Mixtis Actionibus, quæ maximam cum realibus affinitatem habent: danturque, aut pro-

pter communionem, aliamve rei conditionem, de quibus à Tit. 36 ad 42. aut etiam propter factum aliquod nudum, aleæ nempe luſum, & mortui corpus illatum, de quibus ſunt duo ultimi Tituli.

Liber IV. (cui conſonant undecim Digeſtorum Libri à 12. ad 22.) à Realibus ad Perſonales actiones tranſit; & Obligationum, ex quibus illæ oriuntur, magnam partem exhibet: primo certi Condictiones proponit ex Credito & negotio geſto, ſive à nobis, ſive ab aliis, quorum nomine tenemur: itemque Condictiones ex Contractibus aliis qui re perficiuntur; quorum ſpecies, & regulæ generales Obligationum habentur ab initio Libri ad Tit. 34. Poſteà de Contractibus agit, qui ſolo conſenſu conſtant, poſterioribus Titulis tribus ac triginta. Lib. 4.

Libro V. tractat Imperator Actiones in Perſonam, tum ex ſpeciali Contractus genere, quo perſona perſonæ conjungitur; tum ex quaſi Contractu ortæ: quæ ſcilicet Matrimonii, quæque Tutelæ causà competunt. Prior Pars (concordans cum Lib. 5.

15. & duobus ſequentibus Digeſtorum Libris) complectitur antecedentia Nuptiarum , Contractum ipſum & inſpectiones varias ; adjuncta etiam , ac denique ſolutionem & ejus effectus uſque ad 27. Titulum . Poſterior Pars à 28. ad 75. & ultimum pertingit , (reſpondetque Libris Pandectarum 26. & 27.) complectens Tutelæ ſpecies , adminiſtrationem Tutorum & Curatorum , ejuſque effectum cum Appendicibus nonnullis.

Lib. 6. Liber VI. (eamdem materiam complexus , quæ habetur undecim Libris Digeſtorum à 28. ad 38.) eſt de alia quaſi contrahendi ſpecie ; de Succeſſionibus nimirùm tum Ingenuorum , tum Libertorum. Horum Succeſſio Pars eſt præcipua Juris Patronatus , ad quod referuntur Tituli octo priores. Ingenuorum Succeſſiones vel ſunt Patrumfamilias , nulli obnoxiorum conditioni ; eæque aut Prætoriæ , aut Civiles : vel ſunt Filiorumfam. vel Conditionalium. De Prætoriis Succeſſionibus ſeu Bonorum Poſſeſſionibus diſputat Juſtinianus à 9. ad 20. Tit. Civilis Succeſſio ſeu Hereditas partim ex Teſta-

mento defertur, partim ab Inteſtato. De priori genere ac Teſtamentorum Appendicibus agitur à Tit. 21. ad 54. Quatuor poſtremi ſunt de Succeſſione Filiorumfam. & corpori alicui addictorum.

Libro VII. (qui Pandectarum 40. ac duobus ſequentibus, partim etiam 49. reſpondet) accedit Imperator ad Actiones Præjudiciales ſive ſtatûs cauſas; tum Libertinitatis, quæ ex Manumiſſione profluit; tum libertatis, quæ liberalis cauſa dicitur, de quibus ſunt primi quatuor & viginti Tituli. His ſubjicitur tractatus de Dominii & Poſſeſſionis Titulis, qui Actionum Realium fontes ſunt, à Tit. 25. ad 41. ac denique tractatus de ſententia & re judicata, cujus causâ actio datur: deque iis, quæ rem judicatam ſubſequuntur; ſive tanquàm remedia adverſus ſententiam, veluti Appellatio, ſive ad ejus executionem, veluti Miſſio in Poſſeſſionem; quo referendi poſtremi Tituli à 42. ad 75. Lib. 7.

Libro VIII. (qui concordat cum Libris Digeſtorum 43. & ſequentibus ad 46. itemque cum prima Lib. 8.

parte Libri 1. & cum trigeſimi noni poſtrema parte) exponuntur Actionum fontes alii, Poſſeſſio imprimis, quò pertinet Tractatus de Interdictis ad 13. Titulum: dein Hypotheca & Pignus, de quo à Tit. 14. ad 35. Actionum Tractatui rectè ſubjiciuntur Exceptiones, quæ Obligationibus opponuntur; & commune Obligationum vinculum Stipulationes; illarumque ſolvendarum modi, Novationes putà, & Solutiones; tandemque Evictiones; quæ cuncta Obligationum adjuncta enarrantur à Tit. 36. ad 46. Subjungitur Patria poteſtas, Moribus ſeu Conſuetudine introducta: quò ſpectant ſeptem Tituli à 47. ad 53. ac denique Donationes, ad quas ferè referuntur poſtremi Tituli ſex.

Lib. 9. Poſt Judicia Civilia, de Criminalibus agitur LIBRO IX. (cui reſpondent Digeſtorum Libri 47. & 48.) Partes hujus Tractatus præcipuæ quatuor ſunt. In prima Accuſatio, quæ principium eſt Criminalis Judicii, ſex primis Titulis explicatur. In Secunda Criminum ſeu Maleficiorum, tam Publicorum, quàm Privatorum, ſive ordinario-

ordinariorum ſive extraordinariorum ſpecies à Tit. 7. ad 39. In Tertia diſſeritur de Ordine ſeu modo procedendi adverſus reos, à 40. Tit. ad 45. In ultimo de Pœnis eorumdem à 46. ad 51.

Hùc uſque de Jure Communi. Sequitur de Jure Speciali, quod mixtum dicitur à quibuſdam, quaſi ex Publico & Privato quodammodò conflatum; complectiturque ea quæ Fiſco Principis, Univerſitatibus, Magiſtratibus ſpecialiter competunt.

Liber itaque X. (cui Pars poſtrema 49. & prima 50. Libri Pandectarum reſpondent), tractat priore ſui parte de Jure Fiſci ejuſque Privilegiis: : atque imprimis de Tributis à Tit. 1. ad 30. Alterâ parte Jus Municipale ſeu Curiarum & Municipum munera, atque ab oneribus vacationes explicat à 31. ad 76. Titulum. Lib. 10.

Liber XI. ad tria ſumma Capita revocari poteſt. Primum eſt de Speciebus Fiſcalibus & Corporibus quæ eis ſerviunt ad 12. Tit. Secundum de Collegiorum oneribus & privilegiis; à Tit. 13. ad 46. Caput tertium Lib. 11.

VII. *Obligat inde* [45] *Reum, Sponſorem* [46] SEPTIMA *Verbis*

Liberat, & Privata hominum [47] *Delicta coërcet:*

Publicaque [48] *Accuſat, Pœnis & ſubjicit æquis:*

[49] *Appellat; Fiſci & Caſtrorum Jura recludit:*

Muneraque [50] *& Cenſus; & Verba ac Dogmata acervat.*

SERIES CODICIS.

TIT. XII.

I. Codicis utilitas, & diviſio. INTER Juris Juſtinianæi volumina eminêre hic Codex duplici Titulo videtur, tum quòd emendatius procul dubio jus, atque ad uſum quotidianum accommodatius complectatur: tum quòd eam quoque comprehendat Juris partem quæ ad Chriſtia-

na Sacra pertinet, de quibus in Digeſtorum & Inſtitutionum Libris (ut pote qui ex Ethnicorum Commentariis decerpti ſint) altum ſilentium. Quapropter hæc Legum Imperatoriarum collectio verè, ex Chryſippi ſententia in L. 2. ff. de Legib. adducta, dici poteſt *Divinarum & humanarum rerum Regina.* Unde meritò in Juridico Syſtemate ac velut orbe; cùm Inſtitutionum quatuor Libri Elementis: Pandectarum Partes ſeptem, Planetis reſpondere videantur: octavam ſphæram ſignis Zodiaci duodecim fulgentem, æmulatur quodammodò diſtinctus Libris totidem Codex. Quamquàm cur in Codice duodenarius Librorum numerus Juſtiniano placuerit, nec facile eſt conjicere, nec admodùm refert. Fortè Decemviralium Legum Duodecim Tabulas; fortè Platonis de Legibus totidem Libros ob oculos habuit. Sunt qui velint eum ad Aſſis Uncias duodecim reſpexiſſe, quaſi eo numero quandam totius Juris velut hereditatem ſtudioſis traditurum.

2. Ordo generalis.

Id verò imprimis eſt obſervandum, æquè in Codice atque in Pan-

dectis curaſſe Tribonianum, operi univerſo à Juſtiniano præpoſitum, ut ad Ordinem Edicti perpetui quàm proximè accederet. Unde factum ut, ſi rerum ſumma genera ſeu capita maximè generalia ſpectes, Series duodecim Librorum Codicis non multùm ab ea diſtet, quæ in quinquaginta Pandectarum Libris ſervata eſt. Utut ſit, in hoc opere varias Juris partes ita executus eſt Auctor, ut ad duo generalia membra revocari poſſiſint: Publicum nimirùm, & Privatum. Publici, quod in Sacris, in Sacerdotibus, in Magiſtratibus conſiſtit, duas diſtinxit ſpecies; Divinum nempe, ſive Sacrum Jus, quod ſpectat ad Res & Perſonas Eccleſiaſticas; & Humanum, quod ad Publicum Civitatis Statum ſpectat, conſiſtitque in Legibus & Magiſtraibus, qui Leges tuentur. Privati quoque duas ſpecies ſtatuit; Commune, quod omnibus Civibus æquè convenit; & ſpeciale ſeu Privilegiarium, quod Fiſco, Civitatibus, Militibus competit, & Perſonis in dignitate conſtitutis: de Magiſtratibus enim tum primo, tum ultimo Libro agitur, ſed diverſo re-

ſpectu. Priùs quippe de iis diſſeritur tanquàm Juriſdictionem exercentibus, & aliorum controverſias dirimentibus: Poſteriùs tanquàm propria Jura perſequentibus.

PRIMO itaque LIBRO de Jure Publico diſputat Imperator: & priore quidem Parte, ad quam tredecim primi Tituli referuntur, de Sacro ſive Divino, quod partim circa veram & Catholicam religionem conſervandam; partim circa falſam abrogandam, & coërcendos veræ contemptores verſatur. Poſteriore parte, (cujus materiæ reſpondet Liber Primus Digeſtorum) de Jure Publico Humano agit, cujus Species ſive Partes á 14. ad 25. Titulum excutiuntur; deinde ad finem Libri Jura exequentes Magiſtratus majores, & minores. His quædam ſpecialia, quædam communia ſunt: Propria eorum officia tum Ordinariorum, ſive Illuſtrium, ſive Spectabilium, ſive Clariſſimorum à Tit. 26. ad 42. tum Extraordinariorum Tit. 43. & 44. traduntur. Hinc Communia omnium Magiſtratuum explicantur à 45. ad 54. Tit. Denique de Minoribus, ſeu Ci- Lbi. I.

vitatum Magiſtratibus agitur ultimis tribus Titulis.

Lib. 2. Liber II. à quo incipit Privati Juris tractatio, ea complectitur quæ 2. 3. & 4. Digeſtorum Libris continentur: Præparatoria nempe Actionum & Judiciorum, ordinemque obtinendi Juris ſui, veluti in Jus vocationem, Pacta, Poſtulationem, Negotiorum Geſtionem, & ſimilia ad Tit. 19. Reſtitutiones in integrum à Tit. 20. ad 55. Arbitria Tit. 56. & Judicii conſtitutionem tribus Titulis poſtremis.

Lib. 3. Libro III. (qui reſpondet ſex Libris Digeſtorum, à 5. ad 10.) Juſtinianus *de Judiciis* in genere, deque Fori & aliis moratoriis Præſcriptionibus diſſerit prioribus ſex & viginti Titulis: tum *de Actionibus* in rem, quarum cauſæ ſunt Dominium tam univerſale quàm rei ſingularis; & *Servitutes*, de quibus à Tit. 27. ad 34. Deinde de affini actione in Perſonam, quæ domino datur ob damnum acceptum: quò pertinet Titulus 35. Denique de Mixtis Actionibus, quæ maximam cum realibus affinitatem habent: danturque, aut pro-

pter communionem, aliamve rei conditionem, de quibus à Tit. 36. ad 42. aut etiam propter factum aliquod nudum, aleæ nempe luſum, & mortui corpus illatum, de quibus ſunt duo ultimi Tituli.

Liber IV. (cui conſonant undecim Digeſtorum Libri à 12. ad 22.) à Realibus ad Perſonales actiones tranſit; & Obligationum, ex quibus illæ oriuntur, magnam partem exhibet: primo certi Condictiones proponit ex Credito & negotio geſto, ſive à nobis, ſive ab aliis, quorum nomine tenemur: itemque Condictiones ex Contractibus aliis qui re perficiuntur; quorum ſpecies, & regulæ generales Obligationum habentur ab initio Libri ad Tit. 34. Poſteà de Contractibus agit, qui ſolo conſenſu conſtant, poſterioribus Titulis tribus ac triginta. Lib. 4.

Libro V. tractat Imperator Actiones in Perſonam, tum ex ſpeciali Contractus genere, quo perſona perſonæ conjungitur; tum ex quaſi Contractu ortæ: quæ ſcilicet Matrimonii, quæque Tutelæ causâ competunt. Prior Pars (concordans cum Lib. 5.

23. & duobus ſequentibus Digeſtorum Libris) complectitur antecedentia Nuptiarum , Contractum ipſum & inſpectiones varias ; adjuncta etiam , ac denique ſolutionem & ejus effectus uſque ad 27. Titulum . Poſterior Pars à 28. ad 75. & ultimum pertingit , (reſpondetque Libris Pandectarum 26. & 27.) complectens Tutelæ ſpecies , adminiſtrationem Tutorum & Curatorum , ejuſque effectum cum Appendicibus nonnullis.

Lib. 6. LIBER VI. (eamdem materiam complexus , quæ habetur undecim Libris Digeſtorum à 28. ad 38.) eſt de alia quaſi contrahendi ſpecie ; de Succeſſionibus nimirùm tum Ingenuorum , tum Libertorum. Horum Succeſſio Pars eſt præcipua Juris Patronatus , ad quod referuntur Tituli octo priores. Ingenuorum Succeſſiones vel ſunt Patrumfamilias , nulli obnoxiorum conditioni ; eæque aut Prætoriæ , aut Civiles : vel ſunt Filiorumfam. vel Conditionalium. De Prætoriis Succeſſionibus ſeu Bonorum Poſſeſſionibus diſputat Juſtinianus à 9. ad 20. Tit. Civilis Succeſſio ſeu Hereditas partim ex Teſta-

mento defertur, partim ab Inteſtato. De priori genere ac Teſtamentorum Appendicibus agitur à Tit. 21. ad 54. Quatuor poſtremi ſunt de Succeſſione Filiorumfam. & corpori alicui addictorum.

Libro VII. (qui Pandectarum 40. ac duobus ſequentibus, partim etiam 49. reſpondet) accedit Imperator ad Actiones Præjudiciales ſive ſtatûs cauſas; tum Libertinitatis, quæ ex Manumiſſione profluit; tum libertatis, quæ liberalis cauſa dicitur, de quibus ſunt primi quatuor & viginti Tituli. His ſubjicitur tractatus de Dominii & Poſſeſſionis Titulis, qui Actionum Realium fontes ſunt, à Tit. 25. ad 41. ac denique tractatus de ſententia & re judicata, cujus causâ actio datur: deque iis, quæ rem judicatam ſubſequuntur; ſive tanquàm remedia adverſus ſententiam, veluti Appellatio; ſive ad ejus executionem, veluti Miſſio in Poſſeſſionem; quo referendi poſtremi Tituli à 42. ad 75. Lib. 7.

Libro VIII. (qui concordat cum Libris Digeſtorum 43. & ſequentibus ad 46. itemque cum prima Lib. 8.

parte Libri 1. & cum trigeſimi noni poſtrema parte) exponuntur Actionum fontes alii, Poſſeſſio imprimis, quò pertinet Tractatus de Interdictis ad 13. Titulum: dein Hypotheca & Pignus, de quo à Tit. 14. ad 35. Actionum Tractatui rectè ſubjiciuntur Exceptiones, quæ Obligationibus opponuntur; & commune Obligationum vinculum Stipulationes; illarumque ſolvendarum modi, Novationes putà, & Solutiones; tandemque Evictiones; quæ cuncta Obligationum adjuncta, enarrantur à Tit. 36. ad 46. Subjungitur Patria poteſtas, Moribus ſeu Conſuetudine introducta: quò ſpectant ſeptem Tituli à 47. ad 53. ac denique Donationes, ad quas ferè referuntur poſtremi Tituli ſex.

Lib. 9. Poſt Judicia Civilia, de Criminalibus agitur LIBRO IX. (cui reſpondent Digeſtorum Libri 47. & 48.) Partes hujus Tractatus præcipuæ quatuor ſunt. In prima Accuſatio, quæ principium eſt Criminalis Judicii, ſex primis Titulis explicatur. In Secunda Criminum ſeu Maleficiorum, tam Publicorum, quàm Privatorum, ſive ordinario-

ordinariorum ſive extraordinariorum ſpecies à Tit. 7. ad 39. In Tertia diſſeritur de Ordine ſeu modo procedendi adverſus reos, à 40. Tit. ad 45. In ultimo de Pœnis eorumdem à 46. ad 51.

Hùc uſque de Jure Communi. Sequitur de Jure Speciali, quod mixtum dicitur à quibuſdam, quaſi ex Publico & Privato quodammodò conflatum; complectiturque ea quæ Fiſco Principis, Univerſitatibus, Magiſtratibus ſpecialiter competunt.

Liber itaque X. (cui Pars poſtrema 49. & prima 50. Libri Pandectarum reſpondent), tractat priore ſui parte de Jure Fiſci ejuſque Privilegiis: : atque imprimis de Tributis à Tit. 1. ad 30. Alterâ parte Jus Municipale ſeu Curiarum & Municipum munera, atque ab oneribus vacationes explicat à 31. ad 76. Titulum. Lib. 10.

Liber XI. ad tria ſumma Capita revocari poteſt. Primum eſt de Speciebus Fiſcalibus & Corporibus quæ eis ſerviunt ad 12. Tit. Secundum de Collegiorum oneribus & privilegiis; à Tit. 13. ad 46. Caput tertium Lib. 11.

VII. *Obligat inde Reum*[45], *Sponſorem*[46]. SEPTIMA *Verbis*
Liberat, *& Privata hominum Delicta*[47] *coërcet*:
Publicaque Accuſat[48], *Pœnis & ſubjicit æquis*:
Appellat[49]; *Fiſci & Caſtrorum Jura recludit*:
Muneraque & Cenſus[50]; *& Verba ac Dogmata acervat.*

SERIES CODICIS.

TIT. XII.

1. Codicis utilitas. & diviſio.

INTER Juris Juſtinianæi volumina eminêre hic Codex duplici Titulo videtur, tum quòd emendatius procul dubio jus, atque ad uſum quotidianum accommodatius complectatur: tum quòd eam quoque comprehendat Juris partem quæ ad Chriſtia-

na Sacra pertinet, de quibus in Digeſtorum & Inſtitutionum Libris (utpote qui ex Ethnicorum Commentariis decerpti ſint) altum ſilentium. Quapropter hæc Legum Imperatoriarum collectio verè, ex Chryſippi ſententia in L. 2. ff. de Legib. adducta, dici poteſt *Divinarum & humanarum rerum Regina.* Unde meritò in Juridico Syſtemate ac velut orbe; cùm Inſtitutionum quatuor Libri Elementis: Pandectarum Partes ſeptem, Planetis reſpondere videantur: octavam ſphæram ſignis Zodiaci duodecim fulgentem, æmulatur quodammodò diſtinctus Libris totidem Codex. Quamquàm cur in Codice duodenarius Librorum numerus Juſtiniano placuerit, nec facile eſt conjicere, nec admodùm refert. Fortè Decemviralium Legum Duodecim Tabulas; fortè Platonis de Legibus totidem Libros ob oculos habuit. Sunt qui velint eum ad Aſſis Uncias duodecim reſpexiſſe, quaſi eo numero quandam totius Juris velut hereditatem ſtudioſis traditurum.

Id verò imprimis eſt obſervandum, æquè in Codice atque in Pan- 2. Ordo generalis.

dectis curaſſe Tribonianum, operi univerſo à Juſtiniano præpoſitum, ut ad Ordinem Edicti perpetui quàm proximè accederet. Unde factum ut, ſi rerum ſumma genera ſeu capita maximè generalia ſpectes, Series duodecim Librorum Codicis non multùm ab ea diſtet, quæ in quinquaginta Pandectarum Libris ſervata eſt. Utut, ſit, in hoc opere varias Juris partes ita executus eſt Auctor, ut ad duo generalia membra revocari poſſiſint: Publicum nimirùm, & Privatum. Publici, quod in Sacris, in Sacerdotibus, in Magiſtratibus conſiſtit, duas diſtinxit ſpecies; Divinum nempe, ſive Sacrum Jus, quod ſpectat ad Res & Perſonas Eccleſiaſticas; & Humanum, quod ad Publicum Civitatis Statum ſpectat, conſiſtitque in Legibus & Magiſtraibus, qui Leges tuentur. Privati quoque duas ſpecies ſtatuit; Commune, quod omnibus Civibus æquè convenit; & ſpeciale ſeu Privilegiarium, quod Fiſco, Civitatibus, Militibus competit, & Perſonis in dignitate conſtitutis: de Magiſtratibus enim tum primo, tum ultimo Libro agitur, ſed diverſo re-

ſpectu. Priùs quippe de iis diſſeritur tanquàm Juriſdictionem exercentibus, & aliorum controverſias dirimentibus: Poſteriùs tanquàm propria Jura perſequentibus.

Primo itaque Libro de Jure Publico diſputat Imperator: & priore quidem Parte, ad quam tredecim primi Tituli referuntur, de Sacro ſive Divino, quod partim circa veram & Catholicam religionem conſervandam; partim circa falſam abrogandam, & coërcendos veræ contemptores verſatur. Poſteriore parte, (cujus materiæ reſpondet Liber Primus Digeſtorum) de Jure Publico Humano agit, cujus Species ſive Partes á 14. ad 25. Titulum excutiuntur; deinde ad finem Libri Jura exequentes Magiſtratus majores, & minores. His quædam ſpecialia, quædam communia ſunt: Propria eorum officia tum Ordinariorum, ſive Illuſtrium, ſive Spectabilium, ſive Clariſſimorum à Tit. 26. ad 42. tum Extraordinariorum Tit. 43. & 44. traduntur. Hinc Communia omnium Magiſtratuum explicantur à 45. ad 54. Tit. Denique de Minoribus, ſeu Ci- Lbi. 1.

viratum Magiſtratibus agitur ultimis tribus Titulis.

Lib. 2. LIBER II. à quo incipit Privati Juris tractatio, ea complectitur quæ 2. 3. & 4. Digeſtorum Libris continentur: Præparatoria nempe Actionum & Judiciorum, ordinemque obtinendi Juris ſui, veluti in Jus vocationem, Pacta, Poſtulationem, Negotiorum Geſtionem, & ſimilia ad Tit. 19. Reſtitutiones in integrum à Tit. 20. ad 55. Arbitria Tit. 56. & Judicii conſtitutionem tribus Titulis poſtremis.

Lib. 3. LIBRO III. (qui reſpondet ſex Libris Digeſtorum, à 5. ad 10.) Juſtinianus *de Judiciis* in genere, deque Fori & aliis moratoriis Præſcriptionibus diſſerit prioribus ſex & viginti Titulis: tum *de Actionibus* in rem, quarum cauſæ ſunt Dominium tam univerſale quàm rei ſingularis; & *Servitutes*, de quibus à Tit. 27. ad 34. Deinde de affini actione in Perſonam, quæ domino datur ob damnum acceptum: quò pertinet Titulus 35. Denique de Mixtis Actionibus, quæ maximam cum realibus affinitatem habent: danturque, aut pro-

pter communionem, aliamve rei conditionem, de quibus à Tit. 36. ad 42. aut etiam propter factum aliquod nudum, aleæ nempe luſum, & mortui corpus illatum, de quibus ſunt duo ultimi Tituli.

Liber IV. (cui conſonant undecim Digeſtorum Libri à 12. ad 22.) à Realibus ad Perſonales actiones tranſit; & Obligationum, ex quibus illæ oriuntur, magnam partem exhibet: primo certi Condictiones proponit ex Credito & negotio geſto, ſive à nobis, ſive ab aliis, quorum nomine tenemur: itemque Condictiones ex Contractibus aliis qui re perficiuntur; quorum ſpecies, & regulæ generales Obligationum habentur ab initio Libri ad Tit. 34. Poſteà de Contractibus agit, qui ſolo conſenſu conſtant, poſterioribus Titulis tribus ac triginta. Lib. 4.

Libro V. tractat Imperator Actiones in Perſonam, tum ex ſpeciali Contractus genere, quo perſona perſonæ conjungitur; tum ex quaſi Contractu ortæ: quæ ſcilicet Matrimonii, quæque Tutelæ causà competunt. Prior Pars (concordans cum Lib. 5.

25. & duobus ſequentibus Digeſtorum Libris) complectitur antecedentia Nuptiarum , Contractum ipſum & inſpectiones varias ; adjuncta etiam , ac denique ſolutionem & ejus effectus uſque ad 27. Titulum . Poſterior Pars à 28. ad 75. & ultimum pertingit , (reſpondetque Libris Pandectarum 26. & 27.) complectens Tutelæ ſpecies , adminiſtrationem Tutorum & Curatorum , ejuſque effectum cum Appendicibus nonnullis.

Lib. 6. LIBER VI. (eamdem materiam complexus , quæ habetur undecim Libris Digeſtorum à 28. ad 38.) eſt de alia quaſi contrahendi ſpecie ; de Succeſſionibus nimirùm tum Ingenuorum , tum Libertorum. Horum Succeſſio Pars eſt præcipua Juris Patronatus , ad quod referuntur Tituli octo priores. Ingenuorum Succeſſiones vel ſunt Patrumfamilias , nulli obnoxiorum conditioni ; eæque aut Prætoriæ , aut Civiles : vel ſunt Filiorumfam. vel Conditionalium. De Prætoriis Succeſſionibus , ſeu Bonorum Poſſeſſionibus diſputat Juſtinianus à 9. ad 20. Tit. Civilis Succeſſio ſeu Hereditas partim ex Teſta-

mento defertur, partim ab Inteſtato. De priori genere ac Teſtamentorum Appendicibus agitur à Tit. 21. ad 54. Quatuor poſtremi ſunt de Succeſſione Filiorumfam. & corpori alicui addictorum.

Libro VII. (qui Pandectarum 40. ac duobus ſequentibus, partim etiam 49. reſpondet) accedit Imperator ad Actiones Præjudiciales ſive ſtatûs cauſas; tum Libertinitatis, quæ ex Manumiſſione profluit; tum libertatis, quæ liberalis cauſa dicitur, de quibus ſunt primi quatuor & viginti Tituli. His ſubjicitur tractatus de Dominii & Poſſeſſionis Titulis, qui Actionum Realium fontes ſunt, à Tit. 25. ad 41. ac denique tractatus de ſententia & re judicata, cujus causâ actio datur: deque iis, quæ rem judicatam ſubſequuntur; ſive tanquàm remedia adverſus ſententiam, veluti Appellatio; ſive ad ejus executionem, veluti Miſſio in Poſſeſſionem; quo referendi poſtremi Tituli à 42. ad 75. Lib. 7.

Libro VIII. (qui concordat cum Libris Digeſtorum 43. & ſequentibus ad 46. itemque cum prima Lib. 8.

parte Libri 1. & cum trigeſimi noni poſtrema parte) exponuntur Actionum fontes alii, Poſſeſſio imprimis, quò pertinet Tractatus de Interdictis ad 13. Titulum: dein Hypotheca & Pignus, de quo à Tit. 14. ad 35. Actionum Tractatui rectè ſubjiciuntur Exceptiones, quæ Obligationibus opponuntur; & commune Obligationum vinculum Stipulationes; illarumque ſolvendarum modi, Novationes putà, & Solutiones; tandemque Evictiones; quæ cuncta Obligationum adjuncta enarrantur à Tit. 36. ad 46. Subjungitur Patria poteſtas, Moribus ſeu Conſuetudine introducta: quò ſpectant ſeptem Tituli à 47. ad 53. ac denique Donationes, ad quas ferè referuntur poſtremi Tituli ſex.

Lib. 9. Poſt Judicia Civilia, de Criminalibus agitur LIBRO IX. (cui reſpondent Digeſtorum Libri 47. & 48.) Partes hujus Tractatus præcipuæ quatuor ſunt. In prima Accuſatio, quæ principium eſt Criminalis Judicii, ſex primis Titulis explicatur. In Secunda Criminum ſeu Maleficiorum, tam Publicorum, quàm Privatorum, ſive ordinario-

ordinariorum ſive extraordinariorum ſpecies à Tit. 7. ad 39. In Tertia diſſeritur de Ordine ſeu modo procedendi adverſus reos, à 40. Tit. ad 45. In ultimo de Pœnis eorumdem à 46. ad 51.

Hùc uſque de Jure Communi. Sequitur de Jure Speciali, quod mixtum dicitur à quibuſdam, quaſi ex Publico & Privato quodammodò conflatum; complectiturque ea quæ Fiſco Principis, Univerſitatibus, Magiſtratibus ſpecialiter competunt.

Liber itaque X. (cui Pars poſtrema 49. & prima 50. Libri Pandectarum reſpondent), tractat priore ſui parte de Jure Fiſci ejuſque Privilegiis: : atque imprimis de Tributis à Tit. 1. ad 30. Alterâ parte Jus Municipale ſeu Curiarum & Municipum munera, atque ab oneribus vacationes explicat à 31. ad 76. Titulum. Lib. 10.

Liber XI. ad tria ſumma Capita revocari poteſt. Primum eſt de Speciebus Fiſcalibus & Corporibus quæ eis ſerviunt ad 12. Tit. Secundum de Collegiorum oneribus & privilegiis; à Tit. 13. ad 46. Caput tertium Lib. 11.

à 47. ad 77. Titulum de Ruſticis Perſonis & Rebus, de Colonis præſertim, ac fundis Militum, Imperatoris, Rerumpublicarum, eorumque Cenſibus & Oneribus.

Lbi. 12. Libro XII. & ultimo, per Titulos duos & triginta agitur primùm de Dignitatibus, tam Senatoriis, quàm Equeſtri & Perfectiſſimatus: deque Honoribus cujuſque Magiſtratus. Deinde à Titulo 34. ad 52. de Re Militari & Curſu Publico. Ac denique de Officialibus Magiſtratuum, ſeu Apparitoribus à 53, ad 64. Tit.

Sed ut omnis hic Ordo duodecim Librorum Codicis memoriæ mandetur, non inutile opinor fuerit ſequentes verſus addiſcere.

ORDO

Duodecim Librorum Codicis Verſibus indicatus.

Sacra dabit Primus, *Leges, Legumque Miniſtros.*
Alter *Jure vocat, Procurat, Reſtituitque.*
Judiciis Domino Rem, Juſque in Prædia Serva

Vindicat, *& cuique aſſignat Communia* TERNUS.

Actio, *Contractus*, *Teſtes* QUARTO *referuntur.*

QUINTUS *Connubii & Tutelæ Jura recludit.*

SEXTO *Libertos*, *Bona*, *Teſtamenta require.*

PROXIMUS *à ſexto Manumittit*, *Tempore longo*

Præſcribit; *Litem finit*, *ni Provocet alter.*

OCTAVO *Interdicta patent*, *Stipulatio*, *Donum.*

Accuſat NONUS, *diverſaque Crimina Punit.*

Fiſcum & Municipes DECIMUS *cum munere ponit.*

Collegam UNDECIMUS, *Urbiſque & Ruſtica Jura.*

POSTREMUS *Dignos*, *cum Militibuſque Miniſtros.*

Ex his omnibus ſufficere Juſtinianus cenſuit, ſi Libros Inſtitutionum, & Quinque priores Digeſtorum Partes à voce Magiſtra in Scholis accipiant, Auditores; idque hoc ordine. Primo

ſtudiorum anno tironibus, ſeu novis Juſtinianæis, quatuor Inſtitutionum Libros, cum totidem Primæ Digeſtorum partis Libris tradi voluit. Secundo anno Edictalibus explanari alternatim juſſit, vel ſeptem Libros de Judiciis, ſive Secundæ partis; vel octo Libros de Rebus, id eſt Tertiæ partis, cum Libris quatuor ſingularibus, ex Quartâ ſcilicet Parte Librum 23. & 26. Ex Quintâ verò Parte 28 & 30. Tertio deinde anno Papinianiſtis explicari, vel Tertiam Partem, ſi Secundam priori anno audierint; vel Secundam, ſi jam Tertiæ interpretationem acceperint: idque cum tribus primis Quartæ Partis Libris. 20. 21. & 22. Anno Quarto ſanxit, ut antedictorum decem Librorum ſingularium expoſitionem accipiant, nimirùm 24. 25. & 27. ex Quarta Parte. Ex Quinta 29. 30. & ſequentium ad 36. ità ut toti illi Libri, per ſuam conſeqnentiam, nullo ex his derelicto, prælegantur Auditoribus, qui Lytæ hoc anno vocentur à verbo Græco λύω, id eſt ſolvo; quod jam Legum ænigmata ſolvere didicerint. Sextæ, & Septimæ Digeſtorum Partes lectioni Audi-

torum privatæ reſervantur; qui Codicem quoque Quinto anno (hic finis erat ſtudiorum) accuratè evolvere jubentur, jam Probytæ nuncupati, utpote Lytis Superiores.

Novellarum certa Series duabus de cauſis tradi non poteſt: tum quòd non ſervato rerum ſeu materiarum ordine collectæ atque diſpoſitæ ſunt; tum quòd ſæpè in unam & eamdem Novellam diverſos, nec ſibi ullatenus cohærentes Juris articulos contulit Juſtinianus. Verùm Dionyſius Gothofredus varia earum Capita ad Seriem Codicis per Indicem redegit: qui huic Juſtinianæi Juris Parti præfixus eſt in ipſius Editionibus. 4. De Novellarum ordine.

De iis, quæ ad Juris Romani hiſtoriam ſpectant, aliiſque hoc Libello comprehenſis, qui plura volet, Jo. Nevizanum, Lud. Gomezium, Jo. Fichardum, Joannem Baptiſtam Zilettum, Joannem Wolfgangum Freymonium, Marquardum Freherum, Jacobum Cujacium, Guidonem Pancirolum, Jacobum Gothofredum præ cæteris conſulere poterit; eoſq; qui de Legibus, præter jam laudatos ſcripſerunt, in quibus & Lipſius. 6. A quibus hæc fuſius tradita.

FINIS.

Summa Privilegii.

REgis Chriſtianiſſimi Reſcripo dato apud Sanctum Germanum, die 16. Januarii anni 1678. cautum eſt, ne quis in ipſius Regno, aliiſve locis ditioni ejus ſubjectis, Librum, cui titulus eſt, *Hiſtoria Juris Civilis Romanorum*, intra ſexennium à die publicationis Exemplarium numerandum, abſque autoris Joannis Doujat permiſſu, prælo ſubjicere aut vendere audeat, indictâ ei qui ſecùs fecerit mulctâ duorum millium librarum; atque exemplarium publicatione, prout ampliùs in ipſo diplomate continetur, ſubſcripto de mandato Regis JUNQUIERES, atque in acta Typographorum Pariſienſium relato die ultimâ ejuſdem menſis per EDMUNDUM COUTEROT Syndicum.

INDEX RERUM JUXTA ORDINEM ALPHABETI.

A

Ætas prima Juris Romani ſub Regibus. pag. 6
Ætas ſecunda ſub Republica. p. 8
Ætas tertia ſub Imperatoribus. p. 17
Authentica quid ſint. p. 38
Authenticum. Vid Novellæ.
Autorum Catalogus ex quibus Digeſta deprompta. p. 32

B

Baſilii Prochiron. Vid. Prochiron.
Baſilica Priora. p. 47
Baſilica Poſteriora. p. 48
Baſilius Macedo, Imper. p. 46.
Bellum Juſtiniani adverſus Gothos. pag. 94
Bellum Perſicum ejuſdem Juſtiniani. pag. 90
Renovatum. p. 95
Bellum Vandalicum in Africa. p. 92

C

Capitularia Regum Francorum. p. 60

CI.

Citandi ratio Juriſconſultis uſitata p. 62

COD

Codex cur compoſitus. p. 35
Codex Legum antiquarum. p. 59
Codex Juſtiniani Prior. p. 30
Codex Poſterior. p. 35
Codex Theodoſianus qualis ad nos pervenerit. p. 28
Codices Gregorianus, Hermogenianus, & Theodoſianus. p. 26
Codicis etymologia. p. 36
Codicis diviſio. p. 36
Codicis ordo generalis. p. 171
Codicis utilitas. p. 170
Codicem inter & Novellas quæ ſint differentia. p. 39.

COM

Commentatorum *Juris varia genera. pag.* 101
Commentatorum *res atque opera recenſere difficile. p.* 108
Commentatores *Juris præcipui. p.* 106

CON

Conciliationis Legum *præcepta. p.* 115
Conſtitutiones *Imperatorum. p.* 25
Conſtitutiones in tres *Codices collatæ. pagg.* 26 & 43
Conſtitutionum *varia genera. p.* 25

Conſuetudinum *diverſitas unde orta.* *pag.* 76

DI

Digeſta. *p.* 31
Digeſta, *quo tempore edita. p* 31
Digeſta, *quorum operâ confecta fuerint. p.* 33
Digeſta *unde collecta. p.* 31
Digeſtorum *nomina & etymologiæ.* *pag.* 31
Digeſtorum *ſeries. p.* 134
Digeſtorum *methodus generalis. p.* 135
Digeſtorum *diviſio per partes & volumina. p.* 33
Digeſtorum *Pars prima. p.* 137
Digeſtorum *Pars ſecunda* de Judiciis *dicta p.* 139
Digeſtorum *Pars tertia* de Rebus. *pag.* 143
Digeſtorum *Pars quarta* de Pignoribus. *p.* 147
Digeſtorum *Pars quinta* de Teſtamentis. *p.* 152
Digeſtorum *Pars ſexta* de bonorum poſſeſſionibus. *p.* 156
Digeſtorum *Pars ſeptima* de Stipulationibus. *p.* 163
Digeſtum *Infortiatum. Vid.* Infortiatum.

Digeſtum *Novum. p.* 169
Digeſtum *Vetus. p.* 167

E

Ecloga. *p.* 54
Edicta *Magiſtratuum. p.* 15
Edictum *Perpetuum. p.* 17
Extravagantes *Imperatorum Germaniæ. p.* 59

F

Feudorum *Libri. p.* 58

G

Gloſſatores. *p.* 100

H

Harmenopuli *Prochiron. p.* 56

I

Index *Legum ad ſeriem operum cujuſque autoris accommodatus. p.* 32
Infortiatum *p.* 169
Inſtitutiones *Juſtiniani. p.* 30
Inſtitutionum *ſumma diviſio. p.* 117
Interpretes *Græci Baſilicorum. p.* 49
Interpretes *incerti. p.* 51
Interpretes *Latini priſci Legum à Juſtiniano collectarum. p.* 99
Interpretes *politiores ſæculi* XVI. *p.* 103
Juris Romani *uſus neceſſarius deficiente in multis Gallico. p.* 86
Juris *à Juſtiniano compoſiti quot ſint partes, p.* 29.

Juris veteris *reliquiæ, à quibus præſertim collectæ. p.* 27
Juris *ſtudium magno ardore arreptum ſæculo Chriſti* XII. *p.* 80
Juris *ſtudium quare Monachis, & Clericis majoribus, Lutetiæ & alibi interdictum. p.* 81
Juris Civilis *autoritas in Gallia, ex Regum voluntate. p.* 82
Juris Interpretum *varia apud Græcos genera. p.* 52
Juris antiqui *diverſæ ætates. p.* 5
Juriſconſulti *poſt Hadrianum præcipui, pag.* 21
Juriſconſultorum *res à quibus conſcriptæ. p.* 24
Juriſconſulti *Romani celebres. p.* 18
Juriſconſultorum *Autoritas. p.* 21
Juriſprudentiæ *dignitas, p.* 69
Jus *aliquod apud omnes gentes in uſu. pag.* 5
Jus *à Romanis præ cæteris excultum. pag.* 5
Jus Orientale *poſt Juſtinianum. p.* 42
Jus à Juſtiniano condiumn *non ſtatim in Occidente valuit. pag.* 70
Jus *Juſtiniani apud Occidentales in uſu eſſe cœpit inventis Pandectis Piſanis. pag.* 77

Jus proprium Galliæ *unde manaverit,* *pag.* 88
Jus Romanum, *ut rectè diſcatur, ejus cognoſcenda Hiſtoria. p.* 4
Jus Romanum *ſecuti generaliter Itali, Galliqne Narbonenſes &c. p.* 72
Jus Theodoſianum *in Gallia diu perſeveravit. p.* 71
Juſtiniani inſtitutum *pauci Interpretes ſecuti ſunt. p.* 110
Juſtiniani *patria & vita. p.* 89
Unde haurienda. p. 96
Juſtinianum *literarum prorſus rudem non fuiſſe. p.* 96

L

Leges *duodecim tabularum. p.* 9
Leges Regiæ. *p.* 6
Leges ſingulares *p.* 11
Leonis Novellæ. *p.* 45
Leonis *opuſcula varia. p.* 46
Libri Feudorum. *Vid.* Feudorum &c.

M

Methodus *generalis Digeſtorum. Vid.* Digeſtorum *&c.*

N

Nomocanon *Photii, p.* 54
Notæ *& Sigla. p.* 64
Notarum *quibus utuntur Juriſconſulti neceſſaria cognitio. p.* 64

Novellæ

Novellæ, *p.* 37
Novellarum *numerus*, *p.* 37
Novellarum *Etymologia. pag.* 37
Novellarum *Collectio & ordo. p.* 38. *&* 183.
Novellarum *Latinæ Interpretationes. pag.* 38
Novellarum *volumen cur Authenticum dictum. p.* 38

O

Orientale Jus &c. *Vid.* Jus Orientale.

P

Paragraphus *quid ſit*, *pag.* 62
Photii *Nomocanon. Vid.* Nomocanon Photii.
Plebiſcita. *p.* 13
Prochiron Baſilii. *p.* 46
Prochiron *Harmenopuli. Vid.* Harmenopuli *Prochiron.*
Prochiron *alterum Imperatorum. p.* 49
Proculeiani. *Vid.* Sabiniani.

R

Reſponſa *Prudentum. p.* 18
Rubricæ *nomen unde. p.* 61

S

Sabiniani *& Proculeiani. p.* 20
Seditio *Conſtantinopolitana ſub Juſtiniano. p.* 91
Senatuſconſulta. *p.* 14
& in Add.

R

Senatuſconſulta *ſecundum Orationes Principum. p.* 17
Studii Juridici *tempus & loca. p.* 39
Summiſtæ. *p.* 100
Synopſis. *p.* 56

T

Thuani *Præſidis Sententia de autoritate Juris Civilis. p.* 81
Titulorum *Juris diviſio in Leges & Paragraphos. p.* 61

ADDENDA

Ad Cap. I. §. 5. pag. 15.

De Senatu & Senatuſconſultis.

QUæſitum eſt ex me nupér quæ Senatus Romani in Rep. poteſtas eſſet, in quibus ea maximè verſaretur, an, & quibus in cauſis, aut quatenus Senatuſconſulta pro legibus eſſent. Conſtare enim aiebant tum Belli, Paciſque ac fœderum, tum Legum condendarum, & creandorum Magiſtratuum arbitrium penes univerſum populum fuiſſe. Et quamvis in iis rebus autoritatem ſuam Senatus interponeret, eamque populus plerumque ſequeretur: attamen liberum populo fuiſſe ab eo quod Senatus cenſuiſſet, diſcedere. Neminem quoque latere, judicia, nec Privata, quæ de re familiari; nec Publica, quæ de criminibus ſunt, in Senatu diſceptari olim ſolita: ſed illa quidem à Prætoribus vel per ſe, vel cum aſſeſſoribus, ſive ex Senatorio, ſive ex equeſtri ordine delectis; hæc à Quæſtoribus, extra ordinem, prout res inciderat, à populo conſtitutis; poſt à Prætoribus cujuſque criminis cauſâ creatis, aut in comitiis à populo exercita fuiſſe. His autem detractis, non ſatis apparere, quæ partes eſſent Senatus, quidve ejus poteſtati relictum. Hæc nec veteres, nec, quod ſciam, recentiores ſatis enucleaſſe videntur, collectis in unum, ut par erat, rerum generibus, de quibus conſuli Senatus conſueverat, & in quibus ejus præ- De Senatus poteſtate.

ſertim elucebat autoritas. Ego, etſi rem eſſe longioris diſquiſitionis haud ignoro, non ingratum ſtudioſis fore putavi, ſi, donec materia hæc pleniori tractatu explicetur, lucem ei aliquam afferre conarer. Quod non aliâ commodiori viâ fieri poſſe viſum eſt, quàm ſi raptim, ex Livio qui mihi præ manibus, congeſta indicarem capita quæ memoriæ ſuccurrerent. Hæc vel ad ea referebantur quorum ſummum jus apud populum; aut ad alias cauſas pertinebant.

Circà bellum & bellica. Nova quidem bella novis hoſtibus populus plerumque, autoribus patribus, indicebat: ſed ubi de repellenda quotidianorum, ut ita dicam, hoſtium vi aut injuriâ agebatur; nonnunquam Senatus bellum jubebat; ut plurimùm bello gerendo delectum haberi imperabat, non expectato populi conſenſu; ſæpe reluctante plebe. Stipendium quoque de publico militibus in numeros delectu habito relatis, præſtari cepit Senatuſconſulto; quandoque & voluntariis datum. Juſſi etiam à Senatu, ſocii ſociis auxilium ferre. Idem nonnunquam dividi prædam ſtatuebat. Denique belli gerendi rationem ſæpenumerò Conſulibus aliiſve Magiſtratibus præſcribebat.

Circa Pacem & Fœdera. Pacis præterea componendæ, atque imprimis Induciarum hoſtibus certâ lege concedendarum Patres vel primi, vel ſoli autores erant: eoſque, qui in re præſenti pacis conditiones ferrent, delegabat. Idem, in civilibus diſcordiis, iis qui adverſus placita aliquid feciſſent, pœnam conſtituebat: & ſecuritati ad concordiam atque ad officium ſuum redeuntium proſpiciebat, decre-

to interpoſito, ne cui ſeceſſio, aliudve ſimile fraudi eſſet; aut ut quis ab exilio revocaretur. Fœdera Senatus ſimul populuſque Romanus inibant; jure civitatis & connubii populos benè de Rep. meritos donabant. Sed Legati exterarum gentium, mandata earum in Senatu exponèbant, qui & iis ferè reſponſa dabat: & privatis honorem hoſpitii publici impertiebàtur. Soli quoque Senatores externas legationes obire ſoliti.

Circa Leges & Judicia.

Ut priſca fœdera, ita & leges conquiri ac ſervari curabat Senatus: has nonnunquam temperabat, vel antiquandas cenſebat. Quod ad publica judicia attinet, de criminibus quæſtiones decernebat, reoſque in cuſtodia haberi, aliquando & ultimo ſupplicio affici, aut vinculis jubebat, ſeu coerceri, ſeu liberari.

Circa creationem & officia Magiſtratuum.

Jam in Magiſtratibus creandis, licet per ſe ſolus non interveniret Senatus, ſed ex ſuffragiis quæ in comitiis populus aut plebs ferebat, tota ea res penderet, niſi quatenus autoritate gratiaque plurimùm in hoc quoque Senatores poterant: certum nihilominùs eſt in hac præcipuè Reipublicæ parte valuiſſe dignitatem potentiamque Senatus. Nec modò in iis quæ ad exequenda Magiſtratuum munera pertinebant; ſed in genere quoque Magiſtratuum deligendo. Et primò quidem Provincias, etſi quam quiſque ſuſciperet plerumque inter ſe comparabant aut ſortiebantur Conſules ac Prætores: quandoque tamen eas extra ordinem partiebatur, atque huic vel illi Senatus aſſignabat: alios ad bellum proficiſci, alios in urbe manere jubebat: numerum legionum atque auxiliarium, aut na-

vium, pro belli gerendi ratione, definiebat. Prout res ab unoquoque geſtæ, ita Triumphum, Ovationẽ, ſupplicationes plurium pauciorumve dierum, indicebat, vel negabat: aliquando Magiſtratu ante diem ſe abdicare cogebat: nec expectato comitiorum die alios jubebat creari. Deinde qualia fierent comitia Summorum Magiſtratuum creandorum, Conſulum verbi causâ, an Tribunorum Militarium, præfinire: Interreges etiam, ubi opus, dicere: & quod caput eſt, Dictatorem (qui ſupra cæteros omnes Magiſtratus eminebat, iiſque imperabat, ac ſine provocatione liberum habebat adminiſtrandæ Reip. arbitrium) à Conſulibus, Tribuniſve militum dici jubere; eamque poteſtatem ultra præſcriptum continuare: denique ſupremos Magiſtratus plenâ poteſtate imperioque armare, decernendo ut viderent ne quid Reſp. detrimenti caperet, per ſe poterat Senatus. Invenio & ejus decreto Tribunos plebis à Pontifice maximo creatos.

Circa alia. Præter hæc, Patrum erat juſtitium in re trepida, ſubitiſque periculis indicere: Colonias deduci, agros devictorum hoſtium dividi jubere, ejuſque rei curam triumviris ferè ex ſuo corpore ſelectis mandare. Tandem in iis, quæ ad religiones ſpectabant, non exigua fuit ejus ordinis autoritas: quandoquidem non ſolùm de his conſuli Pontifices, inſpici fatales libros; ſed profanatas etiam Ædes Sacras reſtitui, atque expiari decreto ſuo præſcribebat.

Quando firma Senatuſcon- Verùm horum pars magna, fateor, poſt conſtitutam Tribunorum plebis poteſtatem

vacillabat, ut quæ his intercedentibus, ac, ſi vel unus ex eorum collegio obſtaret, exitum nequaquam ſortirentur; niſi fortè alii collegæ ea probarent. Ceſſante autem interceſſione, valebant pro lege Senatuſconſulta, idq; ex rei decretæ natura; ſæpe in annum quòd res ita ferret, veluti cum de officio Magiſtratuum annuorum quid decretum erat; aliàs in perpetuum.

ſulta jus facerent.

Ad Cap. 2. §. 3. pag. 35.

De nomine Infortiati.

DE hujus nominis origine, quam è Chaldaicæ Linguæ fontibus apud Accurſium deduci videbam, conſultus à me Clariſſimus Collega Claudius Capellanus, Sacræ Theologiæ è Sorbonæ Collegio Doctor, & Literarum Hebraïcarum Profeſſor Regius, peritiſſimus idem Linguarum Orientalium; primò quidem mecum ſenſerat ejuſmodi vocabulum idiomatis Chaldaïci formam non ſatis redolere. Aliquo tamen poſt tempore, evolventi ei Joannis Buxtorfii Lexicon Chaldaïcum, Talmudicum, & Rabbinicum, occurrit parùm cognita, nec uſu vulgari trita vox, & radice carens (quæ quidem cùm ea ſenſu cohærere videatur): ſed nec Literis multùm abhorrens à re quâ de agitur, & ſignificatione apprimè conveniens. Cùm enim Digeſtorum Libri, qui *Infortiati* nomine continentur, circa *Teſtamentorum* Jus verſentur magna ex parte: פורטיתא, (quod & *Portitha* & *Fortiatha* legi poteſt) pro *Teſta-*

mento & ultima hominis voluntate ſcripto comprehenſa, invenitur pag. 1813. ex Talmude Babylonico, ubi, Sanhedrin fol. 96. 2. habetur שדא פורטיתא לביתיה *projecit teſtamentum in domum ejus.* Dictionarium Judaïcum, quod vocant *Baal Aruch*, legit פירטא, *Pireta.* Fieri itaque potuit, ut non nemo, accepto à Rabbinis eo vocabulo, cùm de materia Teſtamentaria ageretur, ſive per ludum, ſive, ut ſe venditaret, dixerit *in Fortiato* pro in Teſtamento; indeque ad eam Juſtinianæi Juris partem, quæ media eſt inter vetus & novum Digeſtum, agitque *de Teſtamentis*, manaverit hæc appellatio.

ERRATA
in Contextu.

ERRORES.	Pagina.	Linea.	CORRECTIONES.
Novi Triumviri,	10	8	*Novi Decemviri.*
Facultas conceſſa non eſt,	18	15	*Facultas conceſſa eſt.*
De Origine,	24	ult.	*De Origine Juris expectatur.*
Sequuntur conjicit,	25	25	*Sequutum conjicit.*
Ant. Valent,	28	2	*Anteceſſoris Valentini.*
Non ſervari ſuo tempore,	39	25	*Non ſervatum ſuâ ætate fuiſſe.*
In Provinciis ſpectabant,	45	10	*In Provinciis ſervanda ſpectabant.*
ἀνακάθαρσιν,	47	22	κάθαρσιν.
Novam, ſive ejus operis repetitam prælectionem,	48	22	*Sivè novam ejus operis expurgationem, & repetitam prælectionem.*
Anno ab orbe condito;	55	27	*Anno ab orbe condito ſecundum Græcos.*
Non modò Gothis, ſed & Francis,	72	8	*Non modò Gothis, & Longobardis, ſed & Francis.*
Baluſius ad Agobardum,	72	20	*Baluſius obſervat ad Agobardum.*

Digitized by Google

Legibus, Noribuſque noſtris,	87	12	*Legibus moribuſque noſtris.*
Is taque,	75	17	*Is itaque.*
Olradus de Ponte,	102	6	*Oldradus de Ponte.*
Antonio Gomezium,	104	25	*Antonium Gomezium.*
Oinotonii,	105	9	*Oinotomi.*
Per Titulorum ſubtilitatem Judices qui Paratitla nuncupantur, quædam admonitoria facere,	110	20	*Per Titulorū ſubtilitatem aliquid annotare, & ea quæ Paratitla nuncupantur, componere.*
Ad rem pretiumque	136	12	*Ad rem pretiumve*
Mixtæ, ſcilicet actiones,	142	28	*Actiones ſcilicet.*
Appendicem ſuperioris,	145	21	*Appendicem quandam ſuperioris.*
Eſt etiam appendix,	245	20	*Eſt etiam velut appendix.*
Legatis autem accedunt vitia ſive accidentia quædam,	155	9	*Legatis autem accidunt vitia ſive adjuncta quædam.*
3. Inutilitas, ſi quid pœnæ nomine relictum eſſet, aut alias ab initio non valeret,	155	12	*3 Inutilitas veluti olim ſi quid pœna nomine relictum eſſet, aut ſi aliàs Legatum ab initio non valeret.*
Quædam vitia efficiunt,	155	16	*Quædam efficiunt.*
Quâ ſervi quoque univerſitatum,	160	14	*Quâ ſolâ ſervi univerſitatum.*

Sequutâ manumiſſione non valet,	160	19	*Sequuta manumiſſio non valet.*
Tit. XII.	170	12	CAP. XII.
Moribus ſeu Conſuetudine,	178	16	*Moribus, vel antiquiſſimâ lege.*
De rebus municipalibus ſeu Juribus civitatis,	179	28	*De Collegiorum oneribus & privilegiis.*

in Margine.

Nomoca Phot. non	54	*Nomocanon Photii*
opeta necnon recenſeantur,	106	*Opera non recenſeantur.*
Lbi.	173	*Lib. I.*

ANT 1318592

Google

9317

Digitized by Google